

Passend werk

**MELVIN VOOREN, CARLA HAELERMANS, WIM GROOT,
HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK, JAAP DE KONING, PAUL DE HEK,
ELISA DE VLEESCHOUWER, MENNO FENGER, LIESKE VAN DER TORRE,
MELLINE SOMERS, SOFIE CABUS, DAVEY POULISSEN,
LINDA FERNANDEZ BEIRO, ANNEMARIE KÜENN-NELEN, JOHN MICHIELS,
JOYCE MURRE, SWANTJE FALCKE, CHRISTOPH MENG,
ROMY NOLLEN EN PIERRE KONING**

DAARNAAST BIJDRAGEN VAN

**ARJEN COENRADIJ, MAARTEN ALLERS, BRAM VAN DIJK, DAAN VAN DER LINDE,
WIM BOS, NOORTJE POWELS-URLINGS, BART VAN HULST, JOS BLANK,
BERNARD VAN OMMEREN, MICHEL VELLEKOOP, FREDERIQUE VAN SPIJKER,
KAROLIJNE VAN DER HOUWEN, RUBEN VAN GAALLEN EN ROBERT WENT**

Van de voorzitter

De KVS-activiteiten dit jaar beginnen duidelijk vorm te krijgen. Ik zie zeer uit naar de Nederlandse Economendag, want het is en blijft belangrijk dat wetenschappers hun inzichten overdragen en vertalen naar het economisch beleid in Nederland. Dat gebeurt te weinig doordat academici, en zeker jonge academici, onder grote publicatiedruk staan en hun vizier hoofdzakelijk hebben gericht op de internationale wetenschappelijke gemeenschap. Ik hoop evenwel dat veel Nederlandse academici en beleidsmakers elkaar op de Nederlandse Economendag zullen ontmoeten voor uitwisseling van ideeën. Houd de aankondigingen via de e-mail en *ESB*-website in de gaten.

Daarnaast geeft Dani Rodrik de Tinbergen-lezing. Momenteel lijkt geen betere spreker denkbaar gezien de ontwikkelingen rondom Trump en Brexit, de aanhoudende politieke polarisatie door populistische partijen in Europa, de hernieuwde discussies over nut en noodzaak van verdere handelsliberalisering (zoals bijvoorbeeld via verdragen als CETA of TTIP), en een groeiend ongenoegen over

globalisering in financiële markten, arbeidsmigratie, en belastingheffing op multinationals. Ik kan u van harte Rodrik's boek *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy* uit 2011 aanbevelen. De Nederlandse Economendag en Tinbergen-lezing vinden beide plaats op 3 november bij De Nederlandsche Bank in Amsterdam.

De Preadviezen staan dit jaar onder redactie van Robert Dur (EUR) en gaan over gedrags-economie en economisch beleid. De Preadviezen worden gepresenteerd op 8 december.

Tot slot wil ik iedereen van harte uitnodigen voor de komende Algemene Ledenvergadering op 1 juni aanstaande. Na afloop vindt weer de jaarlijkse KVS-lezing plaats in De Balie, ditmaal verzorgd door Paul de Beer, met een co-referaat van Bas ter Weel. Het belooft een interessante avond te worden over flexibilisering van de arbeidsmarkt. Ik hoop daarom velen van u daar te treffen.

Prof. dr. Bas Jacobs
Voorzitter KVS

Algemene Ledenvergadering

Op 1 juni 2017 zal de Algemene Ledenvergadering worden gehouden bij De Nederlandsche Bank in Amsterdam van 17:30 tot 18:30 uur.

KVS-lezing: Flexibiliteit op de arbeidsmarkt: vloek of zegen?

Op 1 juni 2017 zal om 20:00 uur (aansluitend op de ALV) de KVS-lezing worden georganiseerd in De Balie in Amsterdam. Deze zal dit jaar worden verzorgd door Paul de Beer (hoogleraar Arbeidsverhoudingen UvA). Bas ter Weel (hoogleraar Economisch Onderzoek en Beleid UvA en directeur SEO Amsterdam) zal een co-referaat verzorgen. Bas Jacobs (voorzitter KVS) gaat over deze en andere vragen in gesprek met De Beer en Ter Weel.

Nederlandse Economendag en Tinbergenlezing

Op 3 november 2017 zal de Nederlandse Economendag plaatsvinden. Aansluitend zal Dani Rodrik (Harvard University) de Tinbergenlezing verzorgen.

KVS Jaarvergadering en behandeling Preadviezen

Deze activiteiten zullen allen plaatsvinden op 8 december 2017. De locatie van de uitreiking van de Preadviezen wordt later bekend gemaakt. Ook zal dan de KVS Penning 2017 voor het beste Nederlandse proefschrift worden uitgereikt.

Inhoud

MEER LEZEN? ZIE ONZE WEBSITE, MET ONDER
ANDERE EEN REVIEW VAN HET BOEK
"SAVING CAPITALISM - FOR THE MANY,
NOT THE FEW" VAN ROBERT B. REICH

Agenda & Personalia 194

Uitgelicht 196

Thema: Passend werk

Inleiding: Passend werk

JASPER LUKKEZEN

198

Een meta-analyse naar het effect van activerend arbeidsmarktbeleid

MELVIN VOOREN, CARLA HAELERMANS, WIM GROOT & HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK

200

Re-integratie aan de kop van een bijstandsuitkering

JAAP DE KONING, PAUL DE HEK, ELISA DE VLEESCHOUWER, MENNO FENGER EN LIESKE VAN DER TORRE

202

Werknemers beter toegerust voor de eisen van het werk

MELLINE SOMERS EN SOTIE CABUS

205

Arbeidsgehandicapten zijn relatief vaak onderbenut

DAVEY POULISSEN, LINDA FERNANDEZ BEIRO, ANNEMARIE KÜENN-NELEN EN JOHN MICHIELS

208

Arbeidsbeperkten vaker zzp'er

JOYCE MURRE

212

Tweedegeneratieallochtonen hebben vaker een mismatch tussen opleiding en baan

SWANTJE FALCKE, CHRISTOPH MENG EN ROMY NOLLEN

213

Moeite met mismatch

PIERRE KONING

216

Uit 2015: ESB-dossier over activerende sociale zekerheid

217

Lokale politici worden beoordeeld op nationaal economisch beleid

ARJEN COENRADIJ EN MAARTEN ALLERS

218

Inkomensongelijkheid in Nederland: van een mug een olifant maken

BRAM VAN DIJK EN DAAN VAN DER LINDE

222

De vermogensparade van Pen

WIM BOS EN NOORTJE POWELS-URLINGS

225

Nederlandse ziekenhuizen te groot voor verdere schaalvoordelen

BART VAN HULST EN JOS BLANK

226

Ouderen lopen het minst risico op armoede

WIM BOS

229

Statistiek

230

De optimale datum voor het afsluiten van een lening

BERNARD VAN OMMEREN, MAARTEN ALLERS EN MICHEL VELLEKOOP

232

Invloed ouderlijk opleidingsniveau reikt tot ver in het voortgezet onderwijs

FREDERIQUE VAN SPIJKER, KAROLIJNE VAN DER HOUWEN EN RUBEN VAN GALEN

234

Naschrift: Globalisering heeft nieuwe regels nodig

ROBERT WENT

238

Ceteris paribus

240

Agenda & Personalia

Voor meer informatie en een volledig overzicht van de Nederlandse economische agenda kunt u terecht op www.esb.nu/agenda

Mei

- 15 **Pakhuis de Zwijger gesprek** – *Democratie en de vrije markt*, Bas van Bavel (Universiteit Utrecht), Ewald Engelen (Universiteit van Amsterdam) en John Grin (Universiteit van Amsterdam).
- 16 **DNB seminar** – *Fertility, longevity and capital flows*, Pieter Bakx (Erasmus Universiteit Rotterdam).
CPB seminar – *The health effects of a nursing home admission*, Wilco van Dijk (Universiteit Leiden).
- 17 **Pakhuis de Zwijger gesprek** – *Ontmoeten is innovatie*, Ronald van den Hoff (auteur van het boek *Society 3.0*).
- 18 **UNU-MERIT seminar** – *The external cost of prostitution: evidence from downsizing red light districts in the Netherlands*, Rafael Perez Ribas (Universiteit van Amsterdam).
Atlas voor gemeenten – *Presentatie Atlas voor gemeenten 2017: Geluk*, o.a. Martijn Burger (Erasmus Universiteit Rotterdam), Gerard Marlet (Atlas voor gemeenten) en Frank van Oort (Erasmus Universiteit Rotterdam).
CPB polinar – *Will we repay our debts before retirement? Or did we already, but nobody noticed?*, Mauro Mastrogiacomo (DNB).
NAEVO college – *Smart specialisation en arbeidsmarkt*, Dominique Foray (École Polytechnique Fédérale de Lausanne, Zwitserland).
Tinbergen seminar – *On the switch Markov chain for perfect matchings*, Martin Dyer (University of Leeds, Verenigd Koninkrijk).
ISS seminar – *Does social spending improve welfare in low- and middle-income countries?*, Miguel Niño-Zarazúa (UNU-WIDER, Finland).
- 19 **Tinbergen conferentie** – *Inference issues in econometrics*, o.a. Don Andrews (Yale University, Verenigde Staten) en Isaiah Andrews (MIT, Verenigde Staten) als sprekers.
Tinbergen seminar – *A reminder to pay less for healthcare: take-up of increased reimbursement in a large-scale randomized field experiment*, Raf van Gestel (Universiteit Antwerpen, België).
- 24 **ISS seminar** – *Institutions and the evolution of capitalism*, Geoffrey Hodgson (University of Hertfordshire, Verenigd Koninkrijk), Tine De Moor (Universiteit Utrecht) en Bart Nootboom (Tilburg University).
- 25 **Commissievergadering van het Ministerie van Economische zaken** – over de bescherming van Nederlandse bedrijven.

DEMOCRATIE EN DE VRIJE MARKT

De vrijemarkteconomie zoals wij die kennen is in verval en sleurt de democratie mee de afgrond in. Dat is een van de conclusies die worden getrokken in het boek *The invisible hand?* van Bas van Bavel. De historicus en hoogleraar Transitie van Economie en Samenleving deed onderzoek naar de levenscyclus van verschillende vrijemarkteconomieën in de geschiedenis. Steeds weer zijn vrijheid en gelijkheid de basis voor het ontstaan ervan, maar gaandeweg worden die juist door de vrije markt geslachttoferd ten gunste van een steeds rijker en machtiger wordende economische elite. Tijdens dit gesprek van New Democracy vertelt Van Bavel over het onderzoek dat hij en zijn team deden. In een gesprek met Ewald Engelen en John Grin wordt ook gekeken naar de voorwaarden voor een ander soort economie, een die de democratie juist laat bloeien.

Juni

- 1 **Tinbergen seminar** – *Eliciting temptation and self-control through menu choices: a lab experiment*, Séverine Toussaert (London School of Economics, Verenigd Koninkrijk).
IPSE congres – *Jubileumcongres 10 jaar IPSE Studies: beleid en productiviteit in de publieke sector*, o.a. Diego Prior (Universitat de Barcelona, Spanje), Jos Blank (Erasmus Universiteit Rotterdam) en Jaap Uijlenbroek (Universiteit Leiden).
- 6 **Tinbergen seminar** – *Unions and U.S. income inequality: a historical perspective*, Ilyana Kuziemko (Princeton University, Verenigde Staten).
- 7 **Tinbergen seminar** – *Consumption patterns and green lifestyles*, Paolo Zeppini (University of Bath, Verenigd Koninkrijk).
- 8 **Commissievergadering van het Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid** – over de arbeidsomstandigheden.
AIAS seminar – *Labour unions, political parties and State in Turkey during the AKP rule: analysis of the relations between the State and economic actors*, Isil Erdinc (Université Paris, Frankrijk).
- 9 **ISS seminar** – *Globalization and social change: gender-specific effects of trade liberalization in Indonesia*, Robert Sparrow (Universiteit Wageningen).
- 12 **Tinbergen seminar** – *Regional influence*, Heikki Rantakari (SBS, Verenigde Staten).
- 14 **Gesprek van het Ministerie van Financiën** – met DNB en het CPB over macro-economische risico's voor het financiële stelsel; gesprek met de WRR over rapport *Samenleving en financiële sector in evenwicht*.
- 15 **AIAS seminar** – *Janus in Weimar: left labour scholars at times of change*, Román Gil Alburquerque (Universidad Carlos III de Madrid, Spanje).
Commissievergadering van het Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid – over pensioenonderwerpen.
- 16 **Tinbergen workshop** – *Workshop on behavioral industrial organization*, o.a. Subhasish Chowdhury (University of East Anglia, Verenigd Koninkrijk), Sander Onderstal (Universiteit van Amsterdam) en Stephanie Rosenkranz (Universiteit Utrecht).
- 19 **Tinbergen conferentie** – *8th general AMAmEF conference on mathematical finance*, o.a. Fred Espen Benth (Universitetet i Oslo, Noorwegen), Carole Bernard (Vrije Universiteit Brussel, België) en Bruno Bouchard (Université Paris-Dauphine, Frankrijk).

SMART SPECIALISATION EN ARBEIDSMARKT

Smart specialisation, RIS3, slimme specialisatie: de EU heeft deze bottom-up-strategie voor regionale groei en innovatie omarmd. De strategie leunt sterk op de 'entrepreneurial discovery': ondernemers in de regio verkennen zelf wat hun aanknopingspunten zijn voor innovatie en groei. Een relevante vervolgvraag is in hoeverre de randvoorwaarden voor innovatie en regionale ontwikkeling meebewegen. Het up-to-date houden van kennis en vaardigheden van de beroepsbevolking is een bepalende factor. Vraagt dat om nationaal beleid of om arrangementen die zijn toegesneden op de situatie in de slim gespecialiseerde regio's? NAEVO.nl, de nieuwe vaksite voor regionaal-economische ecosystemen die mede door ESB is opgezet, organiseert over dit thema op 18 mei het eerste NAEVO College. Keynote-spreker is professor Dominique Foray (École Polytechnique Fédérale de Lausanne), een van de 'founding fathers' van smart specialisation. Aansluitend vindt een paneldiscussie plaats met politiek, onderwijs en bedrijfsleven over de relatie tussen onderwijs, arbeidsmarkt en innovatie. Aanmelden via esb.nu/foray.

Promotiebespreking

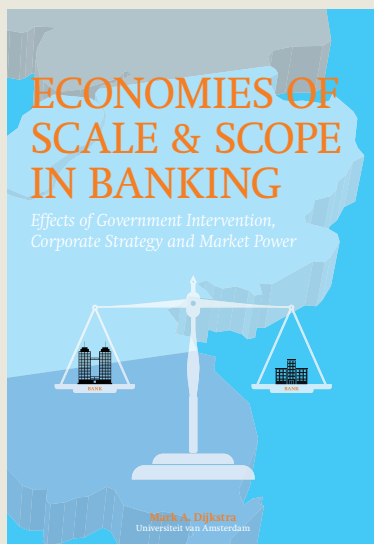
25 april:
Mark Dijkstra (UvA) – *Economies of scale & scoping in banking. Effects of government intervention, corporate strategy and market power.*

Niet alleen individuele banken, maar ook de financiële sector als geheel wordt steeds groter, zelfs na de financiële crisis. Mijn proefschrift gaat in op de vraag of dit ook efficiënt is: ervaren banken schaalvoordelen? En, in hoeverre worden die schaalvoordelen verklaard door impliciete overheidssubsidies? De literatuur laat ruwweg zien dat banken voor de eeuwwisseling qua schaalvoordelen een plafond bereiken bij een laag activaniveau rond de 100 à 500 miljoen dollar, daarboven is er sprake van schaalnadelen. Onderzoeken na de eeuwwisseling laten op elk activaniveau schaalvoordelen zien, wat mogelijk door een efficiëntere toepassing van ICT verklaard wordt.

Om te testen of schaalvoordelen vooral verklaard worden door impliciete

overheidssubsidies maak ik gebruik van zogenaamde rating uplifts. Deze geven het verschil weer tussen twee kredietbeoordelingen voor dezelfde bank door kredietbeoordelaar Moody's. Een van deze kredietbeoordelingen is van de bank als losstaande entiteit, de andere is op basis van de uitstaande schuld waarbij rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van staatssteun. Als een bank een lage beoordeling heeft als losstaande entiteit, maar een hoge beoordeling op zijn uitstaande schuld, lopen schuldeisers weinig risico, ondanks dat de bank op zichzelf als risicovol wordt ingeschat. Dit verschil kan verklaard worden door mogelijke staatssteun: als de bank dreigt om te vallen, grijpt de overheid in zodat crediteuren gewoon betaald krijgen. Crediteuren lopen dan weinig risico, ook al is de bank zelf risicovol. Door het verschil te nemen in risico voor crediteuren en de bank op zich, geven ratings uplifts een ex ante indicatie voor mogelijke staatssteun.

Ik vind in mijn proefschrift schaalvoordelen op alle activaniveaus. Wanneer de rating uplifts worden toegevoegd aan de analyse om te corrigeren voor impliciete overheidssubsidies, blijken schaalvoordelen kleiner te worden maar niet geheel te verdwijnen. Schaalvoordelen worden dus deels, maar niet volledig, verklaard door een oneigenlijk voordeel van impliciete overheidssubsidies. Schaalvoordelen blijken ook groter te worden tijdens de financiële crisis, vooral voor banken die te groot zijn om te falen. Dit is consistent met de verwachting dat een impliciete overheidssubsidie de grootste waarde heeft tijdens een financiële crisis.

Promoties

Rijksuniversiteit Groningen

Marjolein Veenstra – *Formulations and algorithms for rich routing problems*, 15 mei.

Johannes Többen – *Effects of energy and climate policy in Germany: a multiregional analysis*, 29 mei.

Nele Manheim – *Shared leadership in teams: a theoretical and empirical investigation*, 1 juni.

Tilburg University

Yohannes Elifneh – *Adoption of corporate social responsibility in least developed countries – a comparative case studies research of the Ethiopian brewery sector*, 16 mei.

Alaa Abi Morshed – *Three essays in applied macroeconomics and time series analysis*, 30 mei.

Kristopher Keller – *Private labels, the brands of the future*, 31 mei.

Universiteit van Amsterdam

David Smerdon – *'Everybody's doing it': essays on trust, norms and integration*, 16 mei.

Guilherme de Oliveira – *Coercion and integration*, 19 mei.

Stephanie Chan – *Wake me up before you CoCo: implications of contingent convertible capital for financial regulation*, 9 juni.

Vrije Universiteit van Amsterdam

Erkki Silde – *The econometrics of financial comovement*, 2 juni.

Benoemingen

Per 1 juli a.s. is **Raymond Gradus** de nieuwe voorzitter van het College Financieel Toezicht. Hij volgt de huidige voorzitter Age Bakker op.

Uitgelicht

Trage late uurtjes

Veel werkgevers zien hun werknemers graag wat extra uurtjes doorwerken, maar is dit eigenlijk wel productief? Collewet en Sauermaann onderzoeken de relatie tussen werkuren en productiviteit door data van een Nederlands callcenter voor de periode 2008–2010 onder de loep te nemen. De data laten zien dat werknemers die meer uren werken er langer over doen om een telefoontje af te handelen. Deze gedaalde productiviteit komt waarschijnlijk voort uit vermoeidheid en gelden ook voor baantjes die vooral door parttime-werknemers bezet worden.

Collewet, M. en J. Sauermaann (2017) *Working hours and productivity. ROA Research Memorandum*, 2017/4.

Dure bezuinigingen

Het tempo waarmee landen hersteld zijn van de harde klap die door de Grote Recessie uitgedeeld is, loopt sterk uiteen. Door middel van een dynamisch algemeen evenwichtsmodel onderzoeken House *et al.* wat deze diversiteit in het herstelproces verklaart. De bezuinigingsmaatregelen die door de landen genomen zijn, blijken een belangrijke verklarende rol te spelen. Bezuinigingen op de overheidsuitgaven hadden een groot negatief effect op de output van deze landen. Door het sterke negatieve effect op het bbp en de belastinginkomsten, nam de schuld-bbpverhouding in sommige Europese landen zelfs toe door de bezuinigingen.

House, C., C. Proebsting en L. Tesar (2017) *Austerity in the aftermath of the Great Recession. NBER Working Paper*, 23147.

Groei zonder investeringen

Focussen managers te veel op de korte termijn in plaats van te investeren in de toekomst? Uit de analyse van Gutiérrez en Philippon blijkt dat, hoewel er recordwinsten worden behaald door het bedrijfsleven, bedrijven sinds 2000 relatief maar weinig investeringen doen. De investeringen liggen veel lager dan je op basis van de ratio van de marktwaarde ten opzichte van de boekwaarde (Tobin's Q) zou verwachten. De auteurs onderzoeken acht mogelijke verklaringen hiervoor en concluderen uiteindelijk dat het voornamelijk het gevolg is van beperkte concurrentie en een vergrote focus op de korte termijn. Gutiérrez, G. en T. Philippon (2016) *Investment-less growth: An empirical investigation. NBER Working Paper*, 22897.

Blik op de toekomst

Is het goed voor het bedrijf als managers meer aan de lange termijn denken? Flammer en Bansal vergelijken bedrijven waar aandeelhouders nipt voor voorstellen om de beloning van topmanagers af te laten hangen van langetermijndoelen stemden, met bedrijven waar zij nipt tegen stemden. Ze vinden dat de eerste groep bedrijven na de stemming meer investeert in R&D en in duurzaamheid, wat wijst op meer aandacht voor de lange termijn. Bovendien vinden ze een positief effect op de bedrijfswaarde en de winst. Dit suggereert dat managers zonder stimulans te weinig aan de lange termijn denken.

Flammer, C. en P. Bansal (2017) *Does a long-term orientation create value? Evidence from a regression discontinuity. Strategic Management Journal*, te verschijnen. Voorlopige versie te vinden op <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/smj.2629/abstract>.

Banenpikk

Levert robotisering extra banen op of komen de robots onze banen afpakken? Acemoglu en Restrepo schatten de impact van robotisering tussen 1990 en 2007 op de lokale werkgelegenheid en lonen in de Verenigde Staten. Dit doen zij aan de hand van werkgelegenheidscijfers en data over het aantal robots per regio, sector en jaar. Volgens de schattingen leidt elke extra robot per duizend arbeiders per saldo tot 0,18 à

Mondiale inflatie

Door de toegenomen internationale economische verbondenheid is inflatie steeds minder een nationaal en steeds meer een internationaal verschijnsel geworden. Auer *et al.* komen tot deze conclusie na analyse van data van achttien economieën voor de periode 1982–2006. Uit deze analyse blijkt dat de opkomst van mondiale waardeketens ervoor zorgt dat zowel de directe als indirecte concurrentie tussen economieën toeneemt, waardoor de binnen-

4.967

personen promoveerden in 2016 aan een Nederlandse universiteit.

Dat is in een jaar tijd een toename van 6,5% en in tien jaar tijd zelfs van 66,0% (Bron: CBS).

ende robots

0,34 procentpunt minder werkgelegenheid en tot 0,25 à 0,5 procentpunt lagere lonen. De auteurs schatten dat in de onderzochte periode in totaal 360.000 tot 670.000 banen zijn verdwenen vanwege robotisering. Dit aantal kan de komende tien jaar flink toenemen als het aantal robots stijgt in lijn met de verwachtingen

Acemoglu, D. en P. Restrepo (2017) *Robots and jobs: Evidence from US labor markets. NBER Working Paper*, 23285.

landse inflatie gevoeliger is geworden voor internationale productieschommelingen. Het feit dat de inflatie steeds meer bepaald wordt door internationale ontwikkelingen kan tot problemen leiden omdat nationale centrale banken daar nauwelijks invloed op hebben.

Auer, R., C. Borio en A. Filardo (2017) *The globalisation inflation: The growing importance of global value chains. CESifo Working Paper*, 6387.

Britse ommekeer door EU

Na de Tweede Wereldoorlog bleef de Britse economische groei lang achter bij die van de zes landen die in 1957 de Europese Economische Gemeenschap oprichtten. Deze ontwikkeling is de laatste decennia echter omgekeerd. Campos en Coricelli onderzoeken aan de hand van data over bbp-groei en productiviteit of het conventionele idee dat de draconische structurele hervormingen van Margaret Thatcher in de jaren tachtig voor deze ommekeer gezorgd hebben, correct is. Ze komen tot de conclusie dat het keerpunt niet in de jaren tachtig ligt, toen Thatcher haar hervormingen doorvoerde, maar rond 1970, toen het Verenigd Koninkrijk lid werd van de Europese Gemeenschap.

Campos, N. en F. Coricelli (2017) *EU membership or Thatcher's structural reforms: What drove the great British reversal? CEPR Discussion Paper*, 11856.

Brexit-stemmers

In juni 2016 stemde een meerderheid van de Britten voor een vertrek uit de Europese Unie, maar wie waren dat nou precies? Becker *et al.* analyseren de uitgebrachte stemmen in 380 Britse county's en vinden dat voornamelijk in regio's met historisch gezien een hoog aandeel van productiebanen, hoge werkloosheid, een laag opleidingsniveau en lagere salarissen voor de Brexit werd gestemd. Hoe groter de financiële impact van publieke bezuinigingen in de jaren 2010–2015 op een regio, hoe groter de kans op een Brexit-stem. Hoewel immigratie uit Oost-Europa een belangrijk verkiezingsstema was, blijkt het positieve verband met Brexit-stemmen slechts zwak.

Becker, S., T. Fetzer en D. Novy (2017) *Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis. CEPR Discussion Paper*, 11954.

Armoedig egoïsme

Rijken worden vaak neergezet als egoïstisch, maar klopt dat wel? Andreoni *et al.* stuurden 'verkeerd geadresseerde' enveloppen met geld naar arme en rijke huishoudens in een Nederlandse stad en vinden dat de laatste categorie de envelop veel vaker terugstuurde (81 procent tegenover 38 procent). De onderzoekers vinden geen verschillen in sociale voorkeuren: het grote verschil in gedrag tussen armen en rijken lijkt vooral veroorzaakt te worden door de verschillen in welvaart. Armoede lijkt dus pro-sociaal gedrag te verminderen.

Andreoni, J., N. Nikiforakis en J. Stoop (2017) *Are the rich more selfish than the poor, or do they just have more money? A natural field experiment. NBER Working Paper*, 23229.

Dalende huizenwaarde, dalende consumptie

Ga je minder geld uitgeven als je huis minder waard wordt? Bijlsma en Mocking onderzoeken de rol van de huizenprijzen bij de dalende consumptie van Nederlandse huishoudens in de periode 2006–2013. Ze vinden dat huishoudens op de korte termijn tussen de nul en vijf procent extra sparen wanneer de waarde van de woning met één euro daalt. Op de lange termijn is dat zelfs tussen de twee en dertien procent. Op die manier kunnen huizenprijzdalingen tussen de vijf en dertien procent van de totale consumptiedaling tussen 2009 en 2013 verklaren.

Bijlsma, M. en R. Mocking (2017) *The impact of house price shocks on the savings of Dutch homeowners and renters. CPB Discussion Paper*, 346.

Passend

In dit ESB-themanummer over de arbeidsmarkt hebben we twee soorten artikelen bij elkaar geplaatst die meestal niet samen voorkomen. De eerste soort zijn studies over wat werkt om mensen aan de slag te krijgen, de tweede soort zijn studies die onderzoeken of mensen een baan hebben die aansluit bij hun vooropleiding of vaardigheden.

We hebben deze studies niet bij elkaar gezet omdat ze dezelfde techniek zouden gebruiken. Studies die kijken naar wat werkt om mensen aan de slag te krijgen, volgen twee vergelijkbare groepen mensen vaak een aantal jaren en bepalen dan wat een interventie op een van de groepen doet, terwijl studies die onderzoeken of mensen passend werk hebben, op basis van enquêtes een momentopname maken van aansluiting op de baan.

We hebben dat ook niet gedaan omdat ze door dezelfde mensen worden uitgevoerd. Studies die kijken naar wat werkt om mensen aan de slag te krijgen, worden verricht door klassieke economen bij het CPB en aan de universiteiten, terwijl studies die onderzoeken of mensen passend werk hebben, uit de koker van het ROA, het SCP of het CBS komen.

En dat hebben we, ten slotte, ook niet gedaan omdat ze antwoord geven op dezelfde vragen. Studies die kijken naar wat werkt om mensen aan de slag te krijgen, richten zich op een specifieke beleidsinterventie, bijvoorbeeld het aanbieden van een cursus, terwijl stu-

dies die onderzoeken of mensen passend werk hebben, knelpunten op de arbeidsmarkt kunnen signaleren.

Maar we hebben deze studies naast elkaar gezet omdat ze elkaar een spiegel voorhouden. Het is enerzijds belangrijk dat beleid dat bedoeld is om mensen aan de slag te krijgen niet los gezien wordt van de vraag of mensen door dat beleid op een voor hen geschikte plek terecht komen. Beleid is niet automatisch geslaagd wanneer iemand werk gevonden heeft. En anderzijds is het vreemd dat de vraag of mensen een geschikte baan hebben, vaak niet beschouwd wordt als een met meetbare en testbare beleidsinspanningen te bereiken doel. Ook in de internationale literatuur en onder experts lijkt de samenhang tussen deze twee vragen te ontbreken.

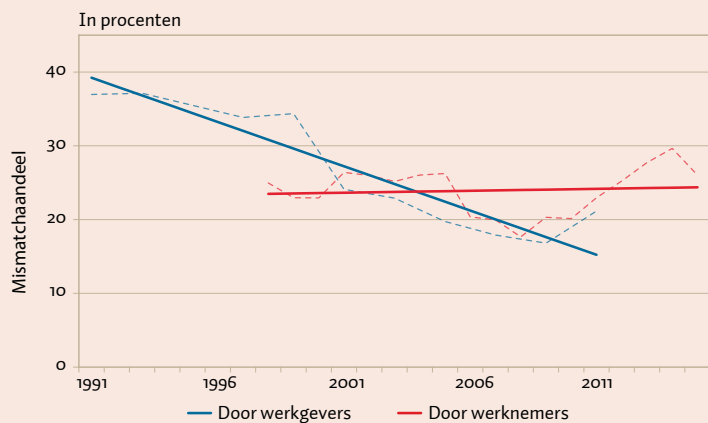
Het eerste artikel in dit themanummer is een overtuigende meta-analyse naar de effecten van verschillende maatregelen om mensen aan het werk te krijgen. Melvin Vooren, Carla Haerlemans, Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink vinden dat het aanbieden van gesubsidieerd werk in de private sector en om- en bijscholing de kans op een baan vergroten, terwijl gesubsidieerd werk in de publieke sector een negatief effect heeft op de kans op een baan en uitgebreide hulp bij het vinden van een baan weinig oplevert.

Het tweede artikel in dit themanummer schat de effecten op het vinden van werk in van een van de strengere programma's die we in Nederland kennen voor bijstandsgerechtigden: WerkLoont uit Rotterdam. Jaap de Koning, Paul de Hek, Elisa de Vleeschouwer, Menno Fenger en Lieske van der Torre combineren een gerandomiseerde experimentele aanpak met een kwalitatieve benadering uit interviews en vinden dat de effectiviteit van het programma dat publieke dienstverlening – in de praktijk straten vegen – combineert met hulp bij het zoeken naar een baan, met de jaren afneemt.

Uit het kwalitatieve deel komt naar voren dat met name de werkcomponent onaangenaam wordt. De auteurs concluderen: "WerkLoont geeft dus wel prikkels, maar deze leiden niet altijd tot het vinden van een baan. Daardoor is het effect (van WerkLoont) op het uitkeringsgebruik groter dan op de arbeidsparticipatie." Ook vinden zij bij mannen een zwak significant negatief effect op het uurloon van de gevonden banen. Onze interpretatie: mensen in de bijstand nemen een slecht betaalde baan om van het stigma van straatveger af te zijn.

Ervaren mismatch op de arbeidsmarkt

FIGUUR 1

Noot: Werkgeversmismatch is het aandeel werkgevers dat de vraag "Zijn er onder het huidige personeelsbestand werknemers die onvoldoende zijn toegerust voor de eisen die het werk stelt voor de komende jaren?" met "ja" beantwoordt in het arbeidsvraagpaneel van de organisatie voor strategisch arbeidsmarktonderzoek en het SCP. Werknemersmismatch is het aandeel mbo'ers en hbo'ers dat anderhalf jaar na afstuderen aangeeft een baan te hebben waarvoor het behaalde diplomaniveau niet vereist is in het schoolverlatersonderzoek van het ROA.

Bron: Organisatie voor Arbeidsmarktonderzoek en SCP; ROA

werk

De vraag die aanvullend gesteld zou moeten worden, is wat voor banen de deelnemers aan deze programma's vinden. Passen ze bij hun opleidingsniveau? Passen ze bij hun vaardigheden? En heeft de vormgeving van het activerende arbeidsmarktbeleid hier invloed op? Activerend arbeidsmarktbeleid levert alleen dan een betere arbeidsmarkt op als er ook rekening gehouden wordt met de kwaliteit van werk.

De vier artikelen die volgen, gaan over de mismatch tussen baan en werknemer. Zowel de werknemer als de werkgever kan ervaren dat de kennis en vaardigheden van de werknemer niet aansluiten bij de baan. Cijfers van het SCP laten zien dat het aandeel werkgevers dat een mismatch ervaart de afgelopen decennia fors is afgenomen, zie figuur 1. Melline Somers en Sofie Cabus tonen dat deze afname verklaard kan worden door het toegenomen opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking.

Het aandeel werknemers dat een mismatch ervaart, is daarentegen, op een conjuncturele trend na, al twee decennia constant, volgens cijfers van het ROA. Figuur 1 toont als proxy daarvoor het aantal mbo- en hbo-afgestudeerden dat anderhalf jaar na afstuderen aangeeft een baan onder hun niveau te hebben. Een baan onder hun niveau komt vaker voor onder arbeidsgehandicapten, zo laten Davey Poulissen, Linda Fernandez Beiro, Annemarie Küenn-Nelen en John Michiels zien. Waarschijnlijk is dit een van de

redenen waarom werknemers die niet volledig kunnen meedraaien in het arbeidsproces er vaker voor kiezen als zzp'er aan het arbeidsproces deel te nemen, zie het artikel van Joyce Murre op basis van het recent uitgekomen Interdepartementale Beleidsonderzoek.

Een baan onder hun niveau komt ook vaker voor bij mensen met een migratieachtergrond, zelfs als het om de tweede generatie gaat. Swantje Falcke, Christoph Meng en Romy Nollen laten zien dat de gevonden effecten voor mensen met een migratieachtergrond ook aanwezig blijven als voor allerlei andere persoonskenmerken gecorrigeerd wordt. Zij schrijven dit toe aan discriminatie.

De vraag die hier gesteld zou moeten worden, is of beleid deze mismatch kan terugdringen en, zo ja, wat voor beleidsmaatregelen daar dan toe in staat zijn. Studies met een goede controlegroep zullen hier lastig zijn, maar zijn toch nodig. Poulissen *et al.* en Falcke *et al.* stellen verschillende aanpassingen voor om mismatch terug te dringen – van aanpassing van de werkplek tot bewustwording van discriminatie en additionele opleiding – maar we weten niet of deze ingrepen echt helpen omdat experimentele studies ontbreken. Dit probleem is het bestuderen waard: al naar gelang hoe het gemeten wordt – zie daarvoor de column van Pierre Koning – treft mismatch ruim een derde van de beroepsbevolking.

JASPER LUKKEZEN

Hoofdredacteur

lukkezen@economie.nl

Een meta-analyse naar het effect van activerend arbeidsmarktbeleid MELVIN VOOREN, CARLA HAELERMANS, WIM GROOT EN HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK	200
Re-integratie aan de kop van een bijstandsuitkering JAAP DE KONING, PAUL DE HEK, ELISA DE VLEESCHOUWER, MENNO FENGER EN LIESKE VAN DER TORRE	202
Werknemers beter toegerust voor de eisen van het werk MELLINE SOMERS EN SOFIE CABUS	205
Arbidsgehandicapten zijn relatief vaak onderbenut DAVEY POULISSEN, LINDA FERNANDEZ BEIRO, ANNEMARIE KÜENN-NELEN EN JOHN MICHIELS	208
Arbidsbeperkten vaker zzp'er JOYCE MURRE	212
Tweedegeneratieallochtonen hebben vaker een mismatch tussen opleiding en baan SWANTJE FALCKE, CHRISTOPH MENG EN ROMY NOLLEN	213
Mocite met mismatch PIERRE KONING	216
Uit 2015: ESB-dossier over activerende sociale zekerheid	217

Een meta-analyse naar het effect van activerend arbeidsmarktbeleid

Activerend arbeidsmarktbeleid is een belangrijk instrument om de werkloosheid te bestrijden. Daarbij is het van belang om te weten welke programma's, voor welke doelgroep en onder welke omstandigheden het meest effectief zijn.

MELVIN VOOREN

Onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam (UvA)

CARLA HAELERMANS

Universitair docent aan de Universiteit Maastricht (UM)

WIM GROOT

Hoogleraar aan de UM

HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK

Hoogleraar aan de UvA

Dit artikel is gebaseerd op Vooren et al. (2017). Daar staan ook de bronvermeldingen van de artikelen die meegenomen zijn in de meta-analyse.

De Nederlandse overheid geeft relatief gezien veel geld uit aan activerend arbeidsmarktbeleid. In 2011 was dit zo'n 1,1 procent van het bbp. Dit is ongeveer twee keer het OESO-gemiddelde, terwijl maar twee OESO-landen (België en Denemarken) meer uitgeven.

Deze hoge uitgaven doen de vraag rijzen of dit geld goed besteed is. De uitkomsten van effectevaluaties van arbeidsmarktprogramma's kunnen hier inzicht in geven. Sinds de tweede helft van de jaren negentig zijn er talloze arbeidsmarktprogramma's geëvalueerd op effectiviteit. Voorbeelden hiervan zijn de *New Deal* in het Verenigd Koninkrijk (Dorsett, 2006), de *Welfare to Work*-hervormingen in de Verenigde Staten (Dyke et al., 2006) en het Hartz-concept in Duitsland (Dengler, 2015).

Ofschoon deze studies een antwoord geven op de vraag welke programma's wel of niet werken, zijn de resultaten vaak alleen informatief in een bepaalde context. Een meta-analyse kan een algeheel beeld destilleren van welke factoren bijdragen aan het succes van een arbeidsmarktprogramma.

DATASET VAN STUDIES

Wij hebben de literatuur systematisch doorgenomen, wat heeft geresulteerd in een set van 474 studies. Hieruit hebben we een selectie gemaakt op basis van onderwerp, empirische techniek, betrouwbaarheid van de studie en taal. Het onderwerp van de studie moet de evaluatie van een activerend programma zijn. Dit sluit studies naar de econometrische methodologie die hetzelfde programma meermaals belichten uit. Qua empirische techniek beperken we ons tot gerandomiseerde experi-

menten en quasi-experimentele studies op basis van matching, regressiediscontinuïteit, *difference-in-differences* of instrumentele variabelen. Vanwege de betrouwbaarheid beperken we ons tot gepubliceerde studies in Engelstalige tijdschriften met een peerreview. Nadat de studies die niet aan deze criteria voldoen, weggelaten zijn houden we 55 stuks over. Deze bevatten 630 effecten voor 277 verschillende subgroepen en typen programma's.

We onderscheiden de geëvalueerde programma's in vier categorieën. In de literatuur worden doorgaans drie typen activerend arbeidsmarktbeleid onderscheiden. Dit zijn overheidsdiensten voor re-integratie van werkzoekenden, scholing en training, en gesubsidieerd werk. Wij volgen deze indeling, maar met een splitsing tussen publieke en private vormen van gesubsidieerd werk. Bij het indelen in deze categorieën volgen we in de regel de terminologie van de betreffende studie.

METHODIEK

De te verklaren variabele in de meta-analyse is de Cohen's *d* van het effect. Dit is het verschil tussen de gemiddelde uitkomsten van de controle- en interventiegroep in termen van de gemiddelde standaarddeviatie. De Cohen's *d* standaardiseert de effectgrootte, zodat de uitkomsten tussen studies met elkaar vergeleken kunnen worden, onafhankelijk van of de studie bijvoorbeeld kijkt naar het aantal dagen tot het vinden van een baan, dan wel de kans op het vinden van een baan.

De gewogen gemiddelde effecten zijn berekend met een *random effects*-model en waar nodig gecorrigeerd voor 'publicatiebias'. Een publicatiebias kan optreden als studies zonder significante resultaten een kleinere kans hebben om gepubliceerd te worden dan studies met. De test van Egger et al. (1997) test voor deze relatie op basis van een lineair regressiemodel. We hebben voor publicatiebias gecorrigeerd door een benadering te maken van de niet-gepubliceerde studies (voor meer details, zie Duval en Tweedie, 2000).

Naast de gemiddelde effecten per programmatype kijken we ook naar de verschillen tussen groepen met het

Voor random-effects gewogen gemiddelde effecten op de arbeidsdeelname

TABEL 1

	Tot 1 jaar na start programma		Na 1 jaar na start programma	
	Effect	Aantal schattingen	Effect	Aantal schattingen
Uitgebreide dienstverlening	-0,002	17	-0,0041	18/22
Gesubsidieerd werk private sector	0,330***	127	0,183***	109
Openbare taakverschaffing	-0,187***	17	-0,058***	41
Om- en bijscholing	0,043*** ¹	76/83	0,009** ¹	100/113
Complete dataset	0,177***	245	0,061***	269

¹ gecorrigeerd voor publicatiebias na toepassen van de methode van Duval en Tweedie (2000).

/ Significat op respectievelijk vijf- en eenprocentniveau.

meta-regressiemodel uit Stanley en Doucouliagos (2013). Dit meta-regressiemodel houdt tegelijkertijd rekening met meerdere achtergrondvariabelen.

RESULTATEN

De gemiddelde effectgroottes zijn in tabel 1 weergegeven. We zien dat activerend arbeidsmarktbeleid over het algemeen redelijk succesvol is, maar dat tussen de programma's grote verschillen zijn. Programma's die hulp bieden bij het zoeken naar een baan door middel van gesprekken met intercedenten en maatschappelijk werkers hebben geen significant effect. Daarentegen hebben om- en bijscholingsprogramma's wel een positief effect. Het effect van deze programma's neemt wat af na een jaar na de start van het programma, maar de effecten blijven significant. Ook programma's met gesubsidieerd werk in de private sector hebben een positief effect, en dit is groter dan dat van scholingsprogramma's, ook nog een jaar na invoering van het programma.

Door de overheid gecreëerde banen hebben een negatief effect. Dit is opmerkelijk omdat gesubsidieerde banen in de private sector een sterk positief effect hebben. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er geen sprake is van een leerproces in een door de overheid gecreëerde baan, terwijl dat in het bedrijfsleven wel zo is. Een deelnemer is dus tijd kwijt zonder iets bij leren. Het negatieve effect kan dan worden verklaard door het feit dat de deelnemers tijdens deze programma's minder tijd overhouden om op zoek gaan naar een baan, of zelfs helemaal niet zoeken omdat ze in gedachten al een 'baan' hebben.

De resultaten van de meta-regressie geven inzicht in de verschillen tussen de subgroepen. We vinden geen verschillen in de effectiviteit van programma's tussen mannen en vrouwen. Ook de leeftijd van de doelgroep is niet bepalend voor die effectiviteit. We vinden evenmin een verband tussen de effectiviteit van de programma's en macro-economische achtergrondvariabelen, zoals het werkloosheidspercentage en de mate van economische groei.

Verder hebben we gekeken of de looptijd van het programma van invloed is op de effectiviteit. Omdat niet alle studies de gemiddelde looptijd rapporteren, hebben we alleen gekeken naar de zeventig procent van de studies die dit wel rapporteren. We vinden geen statistisch significante invloed die de looptijd van een programma op de effectiviteit heeft. Kort gezegd zijn de langlopende programma's gemiddeld dus net zo effectief als de kortlopende programma's in onze dataset. Ten slotte hebben we gecontroleerd voor de onderzoeksmethode van de studie. Studies die een

verschil-in-verschillenstrategie of een instrumentele variabele gebruiken, vinden geen significant groter of kleiner effect dan studies gebaseerd op een gerandomiseerd experiment of een matchingstrategie.

CONCLUSIE

Dit artikel presenteert de resultaten van een meta-analyse naar de succesfactoren van activerend arbeidsmarktbeleid. De resultaten laten zien dat scholingsprogramma's en gesubsidieerde arbeid in de private sector een significant positief effect hebben op de arbeidsmarkttuitkomsten van de deelnemers. Toekomstige arbeidsmarktprogramma's zouden dus idealiter een combinatie van scholing of omscholing en een al dan niet gesubsidieerde stage- of werkervaringsplaats binnen de private sector moeten bevatten. Door de overheid gecreëerde banen hebben een negatief effect op de kans op werk. Voor toekomstig activerend arbeidsmarktbeleid kan dus beter op publiek-private samenwerking worden ingezet.

LITERATUUR

- Dengler, K. (2015) Effectiveness of sequences of One-Euro-Jobs for welfare recipients in Germany. *Applied Economics*, 47(57), 6170–6190.
- Dorsett, R. (2006) The New Deal for young people: Effect on the labour market status of young men. *Labour Economics*, 13(3), 405–422.
- Duval, S. en R. Tweedie (2000) A nonparametric 'trim and fill' method of accounting for publication bias in meta-analysis. *Journal of the American Statistical Association*, 95(449), 89–98.
- Dyke, A., C.J. Heinrich, P.R. Mueser et al. (2006) The effects of Welfare-to-Work Program activities on labor market outcomes. *Journal of Labor Economics*, 24(3), 567–607.
- Egger, M., G. Davey Smith, M. Schneider en C. Minder (1997) Bias in meta-analysis detected by a simple, graphical test. *British Medical Journal*, 315(7109), 629–634.
- Stanley, T.D. en H. Doucouliagos (2013) Meta-regression approximations to reduce publication selection bias. *Research Synthesis Methods*, 5(1), 60–78.
- Vooren, M., C. Haelermans, W. Groot en H. Maassen van den Brink (2017) The effectiveness of active labour market policies: A meta-analysis. *TIER Working Paper*, 17/01.

In het kort

- ▶ Scholingsprogramma's en gesubsidieerde arbeid in de private sector zijn het meest effectief.
- ▶ Publiek-private samenwerking van scholing en arbeid is wellicht geschikt voor doeltreffend toekomstig beleid.

Re-integratie aan de kop van een bijstandsuitkering

Rotterdam heeft vergeleken met de rest van Nederland een hoge bijstandsdichtheid. Het is de stad er veel aan gelegen om deze achterstand te verminderen. Men probeert dit onder andere te doen door een streng re-integratiebeleid, waarin de maatregel WerkLoont een centrale rol speelt. Deze maatregel heeft veel publiciteit gekregen door de verplichte werkcomponent. Maar wat zijn nu de werkelijke effecten? En wegen de baten van deze maatregel op tegen de kosten?

JAAP DE KONING

Hoogleraar aan de
Erasmus Universiteit
Rotterdam (EUR)

PAUL DE HEK

Senior onderzoeker bij
Sociaal-Economisch
Onderzoek Rotterdam
(SEOR)

ELISA

DE VLEESCHOUWER
Onderzoeker bij SEOR

MENNO FENGER

Hoogleraar aan de EUR

LIESKE

VAN DER TORRE
Universitair docent aan
de Universiteit Utrecht

Dit artikel is gebaseerd
op De Koning *et al.*
(2016) en het onderzoek
is mogelijk gemaakt door
een subsidie van ZonMw.

Zowel in Nederland als in veel andere landen worden *Work First*-trajecten ingezet. Het doel hiervan is om mensen met een combinatie van positieve en negatieve prikkels zo snel mogelijk toe te leiden naar werk. Werklozen zijn verplicht om deel te nemen aan een programma bestaande uit werkactiviteiten en aanbodversterkende activiteiten om de uitkering te krijgen en te behouden. WerkLoont is de Rotterdamse invulling van *Work First*.

Diverse auteurs hebben onderzoek gedaan naar de resultaten van dit type projecten (voor een overzicht, zie Sol *et al.*, 2007). Veel van deze studies meten echter niet het werkelijke netto-effect (het verschil met de situatie zonder uitvoering van het project). Daarnaast wordt meestal alleen gekeken naar de resultaten op korte termijn. Studies die effecten van re-integratiemaatregelen over een periode van een aantal jaren meten zijn sowieso erg schaars in Nederland. Een uitzondering is een studie van Lammers *et al.* (2013), die concludeert dat re-integratiemaatregelen werkzaam kunnen zijn over een langere periode. Deze studie is echter niet gebaseerd op een gerandomiseerd experiment.

In dit artikel richten wij ons op de vraag welke effecten drie jaar na afronding van een *Work First*-project kunnen worden waargenomen. We presenteren schattingen van de middellangetermijneffecten van WerkLoont, gebaseerd op een experiment met een gerandomiseerde

controlegroep, uitgevoerd tussen mei 2012 en maart 2013. Hebben deelnemers over de waarnemingsperiode van drie jaar gemiddeld meer dagen gewerkt dan de controlegroep en hebben zij minder dagen een uitkering gehad? In een eerder onderzoek, waarbij de onderzoeksperiode één jaar was, is vastgesteld dat deelnemers aan WerkLoont minder gebruik maakten van een uitkering en vaker werkten (De Koning *et al.*, 2014). De besparingen op uitkeringen gedurende dat jaar waren echter niet voldoende om de kosten van WerkLoont goed te maken. Zijn de besparingen op uitkeringen na drie jaar voldoende om de kosten van de maatregel te dekken? Dat zijn de hoofdvragen in dit artikel.

WERKLOONT

WerkLoont wordt toegepast zodra mensen in een bijstandsuitkering komen en door de gemeente in beginsel plaatsbaar worden geacht voor de arbeidsmarkt. De maatregel wordt aangekondigd bij de aanmelding voor een uitkering. Als men deelname weigert, volgt een uitkeringssanctie. Na de aanmelding gaat een wachtperiode van vier weken in, tijdens welke de werkloze geacht wordt op eigen gelegenheid naar werk te zoeken.

WerkLoont bestaat uit een programma van twintig uur per week gedurende vijftien weken, met training en begeleiding. Daarnaast moeten deelnemers één dag per week verplicht werken. Inhoudelijk is WerkLoont de afgelopen jaren in grote lijnen hetzelfde gebleven. In totaal hebben ongeveer 3.200 personen aan het experiment deelgenomen, voldoende om ook kleine effecten te meten. De enige dienstverlening die de controlegroep tijdens het experiment kreeg, bestond uit toegang tot informatie over beschikbare vacatures in de regio.

Op voorhand werden twee effecten van WerkLoont verwacht: een preventie-effect en een uitstroomeffect. Het *preventie-effect* houdt in dat mensen die zich aanmelden voor een uitkering hiervan afzien als zij horen dat zij na de wachtperiode aan WerkLoont moeten meedoen. Vooral de werkcomponent zou hier een rol in kunnen spelen. Uit een enquête onder deelnemers aan het experi-

ment blijkt dat zij dit onderdeel van WerkLoont het minst waarderen. Het *uitstroomeffect* houdt in dat mensen eerder de bijstand verlaten als ze aan WerkLoont deelnemen. Dit kan komen door de hulp die zij krijgen, maar ook doordat zij de verplichte deelname aan deze maatregel of bepaalde onderdelen daarvan – zoals de werkcomponent – onaangenaam vinden.

Uit een kwalitatief deelonderzoek, waarin onder meer interviews zijn gehouden met cliënten en consultants, komt naar voren dat motiveren en afschrikken in hun ogen belangrijke effectieve bestanddelen zijn. Dit geldt ook voor het beschikbaar maken van vacatures en het vergroten van zoekvaardigheden, al lijken deze componenten van WerkLoont vooral te werken voor de meer ‘capabele’ en gemotiveerde deelnemers, en dan in het bijzonder voor het deel dat al geruime tijd niet meer gesolliciteerd heeft. WerkLoont bevat weinig handvatten om meer ingrijpende problemen bij cliënten, zoals schulden en verslaving, aan te pakken.

EFFECTEN OP UITKERINGEN EN BANEN

We meten het effect van WerkLoont in de eerste plaats af aan de mate waarin de experimentele groep gedurende de drie jaar minder uitkeringsdagen en meer dagen betaald werk heeft gehad dan de controlegroep. Hierbij wordt rekening gehouden met deeltijduitkeringen en deeltijdbanen, door de fractie van de tijd dat men een uitkering (de *uitkeringsfractie*) of baan (de *baanfractie*) heeft te vermenigvuldigen met de deeltijdfractie van de betreffende uitkering of baan.

Het experiment is niet perfect uitgevoerd. In iets minder dan tien procent van de gevallen is de toewijzing aan de experiment- of controlegroep verkeerd geweest. Mensen zijn vaker onterecht aan de experimentele groep toegewezen dan aan de controlegroep, wat tot selectiviteit zou kunnen leiden. Als we de samenstelling van de deelnemersgroep met die van de controlegroep vergelijken, dan zien we ook wel enige verschillen (tabel 1).

Met behulp van een instrumentele variabele-methode (IV-methode) is zowel voor waargenomen als voor niet-waargenomen factoren gecorrigeerd. Als instrument is de randomisatie gehanteerd (Angrist, 2006). De resultaten daarvan wijken voor de uitkeringsfractie weinig af van de beschrijvende statistieken. De baanfractie is bij de IV-methode na twee en drie jaar iets kleiner dan in de beschrijvende statistieken. Bovendien is er wat betreft de baanfractie geen significant verschil meer tussen experiment- en controlegroep.

Resultaten voor de totale groepen

De resultaten zijn opgenomen in tabel 2. We kijken eerst naar de totale groepen. Hieruit blijkt dat deelname aan WerkLoont gedurende het eerste jaar leidt tot een afname van het gebruik van uitkeringen met ongeveer zeven procentpunten. Het percentage in betaalde banen neemt met een kleine drie procentpunten toe. Dit betekent dat WerkLoont ook tot gevolg heeft dat meer mensen na deelname in een situatie komen zonder uitkering en zonder werk.

Na het eerste jaar nemen de effecten af. Het effect van WerkLoont op de uitkeringsfractie blijft echter ook in het tweede en derde jaar significant. Dit betekent dat als we

alleen naar het eerste jaar zouden kijken, we het effect op de uitkeringsfractie zouden onderschatten. Bij de baanfractie ligt dit anders: daar neemt niet alleen de omvang van het effect af, maar ook de significantie ervan.

Deelgroepen

De effecten verschillen sterk tussen deelgroepen. Vooral het verschil tussen mannen en vrouwen is groot. Het effect van WerkLoont op uitkeringsgebruik en op het hebben van een baan is groter bij vrouwen dan bij mannen. Bij mannen is het effect op de baanfractie (vooral in het tweede en derde jaar) klein en niet significant.

Het effect van WerkLoont op de fractie van de tijd in een uitkering is groter bij mensen die geen kinderen hebben. Het gevonden effect op de fractie van de tijd dat men een baan heeft, is juist bij mensen met kinderen groter, al is dit effect voor geen van beide groepen (met of zonder kinderen) significant.

Daarnaast is het gevonden effect op de uitkeringsfractie groter bij mensen jonger dan veertig jaar dan bij veertig jaar en ouder. Bij de veertigplussers is het effect niet significant. Wat de baanfractie betreft zien we geen

Samenstelling van deelnemers- en controlegroep naar kenmerken **TABEL 1**

	WerkLoont		Controlegroep	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Totaal	1.799		1.410	
Vrouwen	646	36	592	42**
40 jaar en ouder	463	26	406	29**
Alleenstaand	1.534	85	1.177	83
Niet-Nederlandse nationaliteit	192	11	164	12
Niet-Nederlands geboorteland	867	48	712	51
Een of meer kinderen	357	20	344	24**

** Significant op vijfprocentniveau

Effecten van WerkLoont op uitkerings- en baanfracties **TABEL 2**

Na	Fractie uitkering (in procenten)			Fractie baan (in procenten)		
	1 jaar	2 jaar	3 jaar	1 jaar	2 jaar	3 jaar
Totaal	-6,9**	-5,8**	-4,4**	2,8**	2,0*	1,1
Mannen	-4,8**	-3,5**	-2,4	1,5	0,1	-0,7
Vrouwen	-9,9**	-9,5**	-7,4**	4,4**	4,6**	3,7**
Met kind(eren)	-5,2**	-3,0	-1,4	3,0	2,7	2,9
Zonder kind(eren)	-7,2**	-6,5**	-5,1**	2,6**	1,6	0,5
Jonger dan 40 jaar	-7,7**	-6,5**	-5,0**	2,9**	2,1	1,0
40 jaar en ouder	-4,8*	-4,3	-2,8	2,3	1,7	1,4

*/** Significant op respectievelijk tien- en vijfprocentniveau

grote verschillen tussen beide leeftijdsgroepen. Het feit dat veel schattingen bij de groep met kinderen en de groep van veertig jaar en ouder niet significant zijn, heeft mogelijk te maken met de relatief kleine aantallen in deze groepen, waardoor het lastiger is om kleine effecten significant te schatten.

Werkgerelateerde factoren

We hebben ook gekeken of WerkLoont invloed heeft op het soort werk dat gevonden wordt. Hiertoe hebben we voor de experiment- en controlegroep een aantal werkgerelateerde factoren vergeleken, zoals lengte van de baan, deeltijdfactor, type contract en het uurloon. Voor geen van de factoren is er een significant verschil tussen beide groepen wanneer we kijken naar de totale populatie. Er is wel een significant verschil in uurloon voor mannen, want deelnemende mannen verdienen minder dan mannen uit de controlegroep. Mogelijk heeft dit te maken met de prikkels die WerkLoont geeft om zo snel mogelijk werk te aanvaarden, waardoor men minder lang doorzoekt naar een beter betaalde baan.

KOSTENEFFECTIVITEIT

Aan de hand van de resultaten van tabel 2 hebben we een inschatting gemaakt van de kosten en baten van WerkLoont. De kosten per deelnemer zijn voor een aantal jaren berekend door de jaarlijkse totale kosten inclusief een overheadcomponent te delen door het aantal deelnemers in het betreffende jaar. Uit deze gegevens concluderen we dat de kosten voor deelname aan WerkLoont per deelnemer rond de 1.150 euro liggen.

Kosten en baten WerkLoont

TABEL 3

In euro's	jaar 1	jaar 2	jaar 3	totaal
Kosten	1.150	0	0	1.150
Baten	828	519	200	1.547

Daarnaast hebben we, uitgaande van de effecten op de uitkeringsfractie in tabel 2, uitgerekend welke besparingen aan uitkeringen de deelname aan WerkLoont oplevert. Op basis van individuele gegevens hebben we berekend dat een gemiddelde uitkering ongeveer 1.000 euro per maand bedraagt. Deelname aan WerkLoont levert een contante waarde van de besparingen op van circa 1.550 euro per persoon over een periode van drie jaar (tabel 3). Na drie jaar zijn de baten dus ongeveer 400 euro hoger dan de kosten.

Bij deze berekeningen zijn enige kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is er bij WerkLoont waarschijnlijk sprake van enige verdringing. Als deelnemers aan WerkLoont meer kans op werk krijgen, gaat dit mogelijk ten koste van andere mensen, die daardoor langer in een uitkering blijven. Zelfs als het verdringingspercentage honderd procent zou zijn, overstijgen de kosten van WerkLoont niet de baten. Ten tweede zijn er aanwijzingen dat arbeidsparticipatie gunstige neveneffecten heeft, zoals een betere gezondheid (Schuring, 2010), wat tot minder uitgaven aan gezondheidszorg kan leiden. Aangezien WerkLoont tot een hogere arbeidsparticipatie leidt, zou deze maatregel ook dergelijke baten kunnen opleveren.

BELEIDSIMPLICATIES

De Rotterdamse maatregel WerkLoont is kosteneffectief: hij levert aan besparingen op uitkeringen meer op dan hij kost. Maar het effect op de arbeidsparticipatie is kleiner dan het effect op het gebruik van uitkeringen. WerkLoont geeft dus wel prikkels, maar deze leiden niet altijd tot het vinden van een baan. Verder leiden deze prikkels bij mannen tot het accepteren van lager betaald werk. Daarom zou een logische stap zijn om naar wegen te zoeken om de transitie naar werk te versterken, bijvoorbeeld door intensievere begeleiding naar werk en meer mogelijkheden voor vakscholing te bieden.

LITERATUUR

- Angrist, J.D. (2006) Instrumental variables methods in experimental criminological research: What, why and how. *Journal of Experimental Criminology*, 2(1), 23–44.
- Koning, J. de, P. de Hek, E. de Vleeschouwer, M. Fenger en L. van der Torre (2016) *Optimalisering van WerkLoont*. Rotterdam: SEOR en Faculteit der Sociale Wetenschappen Erasmus Universiteit.
- Koning, J. de, P. de Hek, L. Mallee et al. (2014) *Uitkomsten en ervaringen experimenten netto-effectiviteit re-integratie*. Rotterdam/Amsterdam: SEOR en Regioplan.
- Lammers, M., L. Kok en C. Wunsch (2013) *Langetermijneffecten van re-integratie*. Amsterdam: SEO.
- Schuring, M. (2010) *The role of health and health promotion in labour force participation*, dissertatie. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Sol, E., J. Castonguay, H. van Lindert en Y. van Amstel (2007) *Work first werkt: op weg naar evidence based work first*. Utrecht: Divosa.

In het kort

- ▶ Het is essentieel om de effecten van re-integratiemaatregelen over verschillende jaren te evalueren.
- ▶ Re-integratiemaatregel WerkLoont leidt tot minder gebruik van uitkeringen en tot een hogere arbeidsparticipatie.
- ▶ Twee jaar vanaf deelname zijn bij WerkLoont de besparingen op uitkeringen voldoende om de kosten goed te maken.

Werknemers beter toegerust voor de eisen van het werk

In 1991 gaf bijna de helft van de Nederlandse werkgevers aan dat het werknemersbestand onvoldoende toegerust is voor de eisen die het werk stelt. In 2011 ging nog slechts een kwart akkoord met deze stelling. Deze daling kan worden verklaard door het gestegen opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking.

MELLINE SOMERS

Promovendus aan de Universiteit Maastricht

SOFIE CABUS

Universitair docent aan de Universiteit Maastricht

De afgelopen twee decennia is er vanuit het beleid steeds meer aandacht gekomen voor de macrodoelmatigheid van het opleidingsaanbod van mbo-, hbo- en wo-instellingen (Onderwijsraad, 2012; Sociaal-Economische Raad, 2002). Zo is het overheidsbeleid met betrekking tot macrodoelmatigheid sinds 2003 neergeslagen in een beleidsregel en zijn er in 2009 commissies in het leven geroepen die de doelmatigheid van opleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs zorgvuldig moeten beoordelen. Hiermee werd beoogd om een betere aansluiting van het opleidingsaanbod op de arbeidsmarkt te bewerkstelligen; en om zodoende te kijken naar enerzijds het perspectief van de arbeidsmarkt – de aansluiting van het aanbod bij de vraag – en anderzijds naar het perspectief van de deelnemer – de toegankelijkheid van het (beroeps)onderwijs (Kenniscentrum Beroeps- en Hoger Onderwijs Arbeidsmarkt, 2012).

Omdat de vraag op de arbeidsmarkt naar hogeropgeleid personeel gestegen is, betekent een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt ook een toename van de scholingsgraad en vaardigheden onder de beroepsbevolking. Om te voldoen aan de stijgende vraag naar hogeropgeleid personeel, is het aantal jongeren dat een havo- of vwo-diploma haalt en vervolgens deelneemt aan het hoger onderwijs, zowel in Nederland als in andere OESO-landen, toegenomen (Hartog, 2000; Schofer en Meyer, 2005). Daarnaast is het aantal jongeren dat het onderwijs verlaat zonder startkwalificatie (minimaal havo-, vwo- of mbo-2-niveau) aanzienlijk afgenomen in de laatste twee decennia (Rijksoverheid, 2017). Dit artikel gaat in op de vraag of werkgevers inderdaad baat hebben gehad bij de afname van voortijdige schoolverlaters en de toegenomen participatie in het hoger onderwijs. In het bijzonder wordt er nagegaan of het geste-

gen opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking heeft geleid tot een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt vanuit het perspectief van de werkgever.

ENDOGENE WERVING EN SELECTIE

De samenstelling van het personeelsbestand komt op endogene wijze tot stand. De werving en selectie van werknemers wordt namelijk bepaald door het personeelsbeleid en de strategieën die van bedrijf tot bedrijf kunnen verschillen. Zo kan een bedrijf er bijvoorbeeld voor kiezen om enkel werknemers aan te nemen die al over specifieke vaardigheden en kennis beschikken. Aan de andere kant zullen, in het bijzonder in sectoren die sterker onderhevig zijn aan technologische veranderingen, werkgevers er vaker voor kiezen deze vaardigheden intern te ontwikkelen (Bartel, 1994; Cappelli, 2008). De mate waarin werknemers toegerust zijn voor de eisen die het werk stelt, kan daarmee niet per definitie worden toegeschreven aan het opleidingsniveau van het personeelsbestand.

Het beschikbare menselijk kapitaal op de regionale arbeidsmarkt is voor een werkgever exogeen. Dit betekent concreet dat een bedrijf in grote mate afhankelijk is van het menselijk kapitaal op de regionale arbeidsmarkt waarin dit gevestigd is. Dit geldt in het bijzonder voor kleine en middelgrote ondernemingen die niet kapitaalkrchtig genoeg zijn om over de grenzen heen te rekruteren (Rauch, 1993). Om zinvolle (causale) uitspraken te doen over het effect van het opleidingsniveau van het personeelsbestand op mismatch moet deze endogene relatie worden doorgeknipt. Dit doen we aan de hand van de methode van instrumentele variabelen.

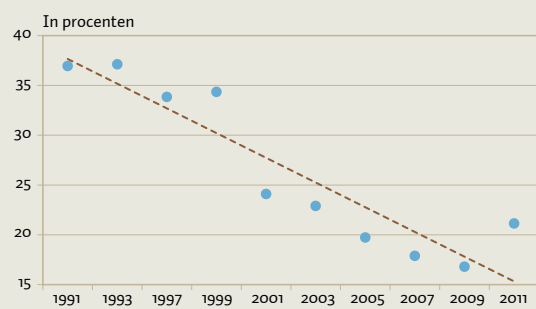
Methodologie

Een goede instrumentele variabele heeft een nauwe relatie met de endogene variabele (het opleidingsniveau van het personeelsbestand), terwijl deze geen oorzakelijk verband heeft met de uitkomstvariabele (namelijk de door werkgevers gerapporteerde mismatch). We gebruiken het gemiddelde opleidingsniveau van de regionale beroepsbevolking in jaar $t-1$ als instrument voor het gemiddelde opleidingsniveau van het personeelsbestand binnen bedrijven die gevestigd zijn in dezelfde regio in jaar t . We gebruiken een vertraagde waarde van de beroepsbevolking over de tijd ($t-1$) als instrument, omdat veranderingen in de samenstelling van de beroepsbevolking op de regionale arbeidsmarkt

Dit artikel is gebaseerd op Cabus en Somers (2017).

Percentage werkgevers dat mismatch rapporteert

FIGUUR 1

Mismatch en opleiding statistieken

TABEL 1

	Gemiddeld	Standaardafwijking
<i>Mismatch binnen bedrijf gerapporteerd (in procenten)</i>		
Ongewogen	31,2	0,46
Gewogen	27,7	0,45
<i>Hoogst behaalde opleiding personeelsbestand (in procenten)</i>		
Wo; hbo	24,9	17,1
Mbo; havo; vwo	35,4	30,3
Vmbo	32,0	25,8
Basisonderwijs	7,7	29,8
Onderwijs (in jaren)	13,4	1,9
Onderwijs (in maanden)	160,5	23,0

Noot: De data presenteren beschrijvende statistieken van veertig COROP-regio's en elf jaren ($N = 440$, $n = 11.817$)

niet meteen zichtbaar zijn in de samenstelling van het personeelsbestand. Zo vallen het moment waarop gediplomeerde jongeren de arbeidsmarkt betreden en het moment waarop zij een baan vinden dikwijls niet samen (Pissarides, 2000). Daarnaast vergt de totstandkoming van een goede match tussen werknemers en vacatures tijd (Rogerson *et al.*, 2005).

Het voorgestelde instrument wordt beschouwd als sterk en goed, en wel om ten minste drie redenen. Ten eerste stellen we vast dat de meeste werkgevers geen invloed hebben op het gemiddelde opleidingsniveau op de regionale arbeidsmarkt. Jongeren maken namelijk op individueel niveau keuzes over investeringen in onderwijs (Rauch, 1993; Becker, 1964; Holland *et al.*, 1980). Ten tweede is het instrument een goede voorspeller van de samenstelling van het personeelsbestand binnen bedrijven. Werkgevers zijn sterk afhankelijk van het beschikbare menselijk kapitaal op de regionale arbeidsmarkt, aangezien werknemers geneigd zijn de woon-werkafstand te minimaliseren (Van Ham *et al.*, 2001; Van Ommeren *et al.*, 1998). Ten derde is het onwaarschijnlijk dat het instrument een direct effect heeft op de mate waarin werkgevers hun werknemers als onvoldoende toegerust beschouwen. Het opleidingsniveau van individuen op de regionale arbeidsmarkt kan de mismatchperceptie van werkgevers alleen beïnvloeden wanneer zij daadwerkelijk bij het desbetreffende bedrijf in dienst treden. Daarmee heeft het opleidingsniveau van de regionale beroepsbevolking enkel een indirecte invloed op de uitkomstvariabele.

DATA EN METHODE

Dit onderzoek maakt gebruik van het Arbeidsvraagpanel (van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek en het Sociaal en Cultureel Planbureau), en beslaat de periode 1991–2011. De vragenlijst wordt met behulp van een onafhankelijke interviewer anoniem afgenomen, wat de kans op rapportagebias reduceert. Hoewel werkgevers desondanks terughoudend kunnen zijn in het rapporteren van mismatch, is er geen reden om aan te nemen dat de terughoudendheid van werkgevers is toegenomen over de tijd. Gemiddeld genomen werd de vragenlijst tweemaal ingevuld door werkgevers. De uiteindelijke steekproef bestaat uit 11.817 observaties van 7.451 unieke bedrijven waarvan geen antwoorden ontbreken op de surveyvragen. De gegevens worden bij de analyses gewogen om te zorgen voor een representatieve steekproef.

Mismatch vanuit het perspectief van de werkgever werd gemeten door de vraag: “Zijn er onder het huidige personeelsbestand werknemers die onvoldoende zijn toegerust voor de eisen die het werk stelt voor de komende jaren?” Werkgevers konden ‘ja’ (er is sprake van mismatch) op deze vraag antwoorden of ‘nee’ (er is geen sprake van mismatch). Figuur 1 toont aan dat het aandeel werkgevers dat mismatch rapporteert substantieel is afgenomen. Van de werkgevers geeft 28 procent aan dat in de periode 1991–2011 het personeelsbestand onvoldoende was toegerust voor de eisen van het werk (tabel 1).

Omdat het opleidingsniveau van de regionale beroepsbevolking niet meer als exogeen kan worden beschouwd wanneer bedrijven zich vestigen in een COROP-gebied op basis van het beschikbare menselijk kapitaal in de desbetreffende regio, controleren we voor bedrijven die zich in een andere regio gevestigd hebben en het jaar dat het bedrijf is opgericht.

Het gemiddelde opleidingsniveau op de regionale arbeidsmarkt is berekend aan de hand van het Arbeidsaanbodpanel. Tussen 1990 en 2010 werd 56.122 individuen gevraagd om hun hoogst behaalde opleidingsniveau te rapporteren. Het gemiddelde aantal jaren scholing onder de beroepsbevolking wordt berekend voor alle veertig COROP-gebieden in Nederland en per surveyjaar. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen, omdat vrouwen steeds hoger zijn opgeleid en de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen is toegenomen. Daardoor kunnen we verwachten dat het arbeidspotentieel van vrouwen vandaag beter wordt benut dan in het verleden (Cabus en Somers, 2017). Door in het aantal jaren scholing op de regionale arbeidsmarkt onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen kunnen we nagaan in hoeverre het beschikbare menselijk kapitaal onder vrouwen in de afgelopen decennia is benut binnen bedrijven.

Ook voor het personeelsbestand van bedrijven is het aantal jaren scholing berekend. Vastgesteld wordt dat Nederland inderdaad een onderwijsexpansie heeft gekend over de afgelopen twintig jaar. Het aandeel personen met een hbo- of wo-diploma is in de periode 1990–2010 gestegen van 15 naar 32 procent. Het aandeel individuen dat hoogstens een po- of vmbo-diploma heeft behaald, is daarentegen gedaald van 53 naar 29 procent.

RESULTATEN

Tabel 2a toont het geschatte verband tussen het aantal maanden scholing op de regionale arbeidsmarkt en het

Resultaten first-stage-regressie

TABEL 2A

y = aantal maanden scholing binnen bedrijf	Model 1
Aantal maanden scholing onder vrouwelijke regionale beroepsbevolking	0,12*** (0,05)
Aantal maanden scholing onder mannelijke regionale beroepsbevolking	0,15*** (0,05)
Aantal clusters	6.760
Aantal observaties	10.868
Aangepaste R ²	0,47

Resultaten second-stage-regressie

TABEL 2B

y = mismatch	Model 2
Aantal maanden scholing binnen bedrijven	-0,03*** (0,01)
Aantal clusters	6.767
Aantal observaties	10.686
Aangepaste R ²	0,08

*/**/*** Significant op respectievelijk tien-, vijf en eenprocentniveau. Alle modellen corrigeren voor de gemiddelde leeftijd van het personeelsbestand, of er werknemers zijn met tijdelijke contracten, de bedrijfsgrootte, de functie van de respondent, de mate waarin het bedrijf gevoelig is voor schommelingen in de conjunctuur, of het bedrijf een cao volgt, het jaar waarin het bedrijf is opgericht, of bedrijven zich in een ander COROP-gebied hebben gevestigd in de periode 1991–2011 en fixed effects voor regio en sector. Standaardfouten zijn geclusterd op het bedrijfsniveau en worden tussen haakjes weergegeven.

aantal maanden scholing binnen bedrijven. Tabel 2a laat zien dat een stijging van één maand scholing onder de vrouwelijke regionale beroepsbevolking in jaar $t-1$ samenhangt met 0,12 maanden meer scholing binnen bedrijven in jaar t . Voor de mannelijke beroepsbevolking is dat 0,15 maanden. Deze bevindingen duiden erop dat de toename van het aantal maanden scholing onder zowel de vrouwelijke als de mannelijke beroepsbevolking leidt tot een hoger opgeleid personeelsbestand binnen bedrijven.

Tabel 2b geeft het geschatte verband weer tussen de samenstelling van het personeelsbestand en de mismatch-variabele. Een stijging van één maand scholing in het opleidingsniveau van werknemers, die plaatsvindt doordat het opleidingsniveau op de regionale arbeidsmarkt stijgt, leidt tot een drie procentpunten kleinere kans dat werkgevers mismatch rapporteerden.

Het gestegen opleidingsniveau binnen bedrijven, dat tot stand is gekomen door een hogeropgeleide beroepsbevolking, heeft ervoor gezorgd dat werknemers beter toegerust zijn voor het werk. Aan deze bevindingen kunnen verschillende mechanismen ten grondslag liggen. Enerzijds is het financiële rendement voor hogeropgeleiden in de afgelopen twee decennia toegenomen, wat erop duidt dat de relatieve vraag naar hogeropgeleiden ten opzichte van lageropgeleiden sterker is gestegen dan het relatieve aan-

bod (Jacobs en Webbink, 2006). Gegeven de gedaalde mismatch-trend, kunnen de bevindingen er daarom op duiden dat de waarde van een extra jaar scholing is toegenomen. Anderzijds zouden de bevindingen kunnen impliceren dat het aandeel overgekwalificeerde werknemers is toegenomen op de arbeidsmarkt. Ondanks het gestegen onderwijsrendement zijn er namelijk ook aanwijzingen dat de creatie van banen voor hogeropgeleiden achterblijft bij het stijgende aanbod van hogeropgeleiden (Cedefop, 2014).

CONCLUSIE

Hoewel in 1991 nog bijna de helft van de Nederlandse werkgevers aangaf dat het werknemersbestand onvoldoende toegerust is voor de eisen die het werk stelt, ging in 2011 nog slechts een kwart van de werkgevers akkoord met deze stelling. Deze gunstige evolutie kan mede verklaard worden door het gestegen opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking. Hoewel uit de resultaten van deze studie blijkt dat deze ontwikkelingen op de arbeidsmarkt positieve implicaties hebben gehad voor de werkgever, sluiten deze trends echter niet uit dat er sprake is van overkwalificatie op de arbeidsmarkt.

LITERATUUR

Bartel, A.P. (1994) Workplace training in the United States. In: S. Asefa en W.C. Huang (red.), *Human capital and economic development*. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 109–128.

Becker, G. (1964) *Human capital*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Cabus, S.J. en M.A. Somers (2017) Mismatch between education and the labour market in the Netherlands: is it a reality or a myth? The employers' perspective. *Studies in Higher Education*, te verschijnen.

Cappelli, P. (2008) Talent management for the twenty-first century. *Harvard Business Review*, 86(3), 74–81.

Cedefop (2014) *Cedefop's latest skill supply and demand forecasts highlight Europe's employment challenge*. Nieuwsbericht op www.cedefop.europa.eu, 1 april.

Ham, M. van, P. Hooimeijer en C.H. Mulder (2001) Urban form and job access: disparate realities in the Randstad. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92(2), 231–246.

Hartog, J. (2000) Over-education and earnings: where are we, where should we go? *Economics of Education Review*, 19(2), 131–147.

Holland, J.J., D.C. Gottfredson en P.G. Power (1980) Some diagnostic scales for research in decision making and personality: identity, information, and barriers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(6), 1191–1200.

Jacobs, B. en H.D. Webbink (2006) Het rendement op onderwijs blijft stijgen. *ESB*, 91(4492), 405–407.

Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (2012) *Macrodoelmatigheid van het opleidingsaanbod in het mbo*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Ommeren, J.N. van, P. Rietveld en P. Nijkamp (1998) Spatial moving behavior of two-earner households. *Journal of Regional Science*, 38(1), 23–41.

Onderwijsraad (2012) *Zicht op een macrodoelmatig opleidingsaanbod*. Den Haag: Onderwijsraad.

Pissarides, C.A. (2000) *Equilibrium unemployment Theory*. Cambridge, MA: MIT Press.

Rauch, J.E. (1993) Productivity gains from geographic concentration of human capital: Evidence from the cities. *Journal of Urban Economics*, 34(3), 380–400.

Rijksoverheid (2017) Opnieuw minder jongeren voortijdig van school. Artikel op www.rijksoverheid.nl, 21 februari.

Rogerson, R., R. Shimer en R. Wright (2005) Search-theoretic models of the labor market: A survey. *Journal of Economic Literature*, 43(4), 959–988.

Schofer, E. en J.W. Meyer (2005) The worldwide expansion of higher education in the twentieth century. *American Sociological Review*, 70(6), 898–920.

Sociaal-Economische Raad (2002) *Koersen op vernieuwing*. Den Haag: SER.

In het kort

- ▶ Het opleidingsniveau op de Nederlandse arbeidsmarkt is de afgelopen decennia toegenomen.
- ▶ Werkgevers rapporteren dat hun werknemers steeds beter toegerust zijn voor het werk.
- ▶ Dit sluit niet uit dat er sprake is van overkwalificatie op de arbeidsmarkt.

Arbeidsgehandicapten zijn relatief vaak onderbenut

Voor een duurzame inzetbaarheid op de werkvloer is een goede aansluiting van kennis en vaardigheden op functie-eisen van belang. Bij arbeidsgehandicapten blijkt onderbenutting echter vaker voor te komen dan bij niet-arbeidsgehandicapten. Daar zijn een aantal verklaringen voor.

**DAVEY
POULISSEN**
*Onderzoeker bij het
Researchcentrum
voor Onderwijs en
Arbeidsmarkt (ROA)*

**LINDA
FERNANDEZ
BEIRO**
*Onderzoeker bij het
Centraal Bureau
voor de Statistiek
(CBS)*

**ANNEMARIE
KÜENN-NELEN**
*Onderzoeker bij het
ROA*

JOHN MICHIELS
*Onderzoeker bij het
CBS*

In 2015 telde Nederland 1,7 miljoen arbeidsgehandicapten. Dit zijn personen tussen de 15 en 75 jaar die door een langdurige aandoening, ziekte of handicap belemmerd worden bij het verkrijgen of uitvoeren van werk. Deze arbeidsgehandicapten hebben vaker een minder goede positie op de arbeidsmarkt dan mensen zonder arbeidshandicap: van de 25- tot 45-jarige arbeidsgehandicapten in Nederland had in 2015 minder dan de helft betaald werk. Bij niet-arbeidsgehandicapten was het percentage met betaald werk ruim twee keer zo groot (CBS, 2016).

Mede om de arbeidsdeelname van mensen met een arbeidsbeperking te vergroten, is in 2015 de Participatiewet ingevoerd. Deze wet wil werken stimuleren voor zover dit in iemands vermogen ligt en ervoor zorgen dat meer mensen met een arbeidsbeperking bij een reguliere werkgever aan de slag kunnen en blijven (UWV, 2016). Tot de Participatiewet behoort onder andere de Wet banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten. De Wet banenafpraak is een uitvloeisel van het in 2013 gesloten sociaal akkoord tussen het kabinet en de sociale partners, waarin er is afgesproken om 125.000 banen te creëren voor mensen met een arbeidsbeperking. Deze afspraak richt zich op personen die onder de Participatiewet vallen en die geen wettelijk minimumloon kunnen verdienen, mensen met een Wsw-indicatie, Wajongers met arbeidsvermogen

en mensen met een Wiv- of ID-baan (zie kader 1). Als het aantal banen in de banenafpraak niet wordt gehaald, kan de quotumregeling worden ingezet om werkgevers te verplichten een bepaald aantal mensen met een arbeidsbeperking aan te nemen (SZW, 2016).

Banen creëren alleen is niet genoeg. Hoewel Wajongers in 2014 vaker aan het werk gingen, raakte de helft het werk binnen een jaar weer kwijt (UWV, 2016). Om de kans op baanbehoud zo groot mogelijk te maken, is het belangrijk dat een arbeidshandicapte werknemer wordt ingezet op een functie die is afgestemd op zowel zijn beperkingen als zijn talenten. Als werknemers een baan hebben die niet past bij hun opleidingsachtergrond of vaardigheden, dan is er sprake van een mismatch (Alba-Ramirez, 1993), waardoor er een hogere kans op uitval is en een sterkere wil om van werk te veranderen. Tegelijkertijd is de werknemer minder tevreden met werk en is het loon lager (Alba-Ramirez, 1993; Blázquez en Malo, 2005; McGuinness en Wooden, 2009). De grote uitstroomcijfers van arbeidsgehandicapten in Nederland doen vermoeden dat er bij deze groep vaker sprake is van een mismatch dan bij 'gezonde' werknemers. Buitenlandse studies die kijken naar de aansluiting van vaardigheden op werk bij arbeidsgehandicapten zijn niet eensluidend, en zijn mogelijk niet goed toepasbaar op de Nederlandse situatie vanwege institutionele verschillen.

Daarom is er Nederlands onderzoek nodig naar de vraag of arbeidsgehandicapten – en zo ja welke? – vaker een mismatch ervaren op de arbeidsmarkt dan niet-arbeidsgehandicapten. De resultaten van dat onderzoek presenteren we hier. Deze zijn voornamelijk gebaseerd op de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA), uitgevoerd door CBS en TNO, waarbij de 'kwaliteit van de arbeid' centraal staat en waaraan ruim 42.000 respondenten in 2015 hebben meegedaan. De meeste vragen gaan over arbeidsomstandigheden, arbeidsongevallen, arbeidsinhoud, arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaar-

den. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de gezondheid van werknemers. De cijfers over het aandeel arbeidsgehandicapten naar bedrijfssector zijn afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB).

EDUCATIONAL EN SKILLS MISMATCH

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen twee vormen van mismatch, die in het Engels *educational mismatch* (niet-aansluitende opleiding) en *skills mismatch* (niet-aansluitende vaardigheden) worden genoemd. In dit artikel verwijst educational mismatch naar de situatie waarin iemands onderwijsniveau *hoger* is dan het onderwijsniveau dat het vaakst voorkomt binnen het beroep waarin de persoon werkzaam is. Een voorbeeld hiervan is een hbo'er die werkt in een vooral door mbo'ers uitgeoefend beroep. Zo iemand is dus 'overgekwalificeerd'. Op basis van een statistische methode is bepaald of iemand overgekwalificeerd is.

Skills mismatch verwijst in dit artikel naar een vorm van mismatch waarbij de door de werknemer aangeboden kennis en vaardigheden op een *hoger niveau* zijn dan de gevraagde kennis en vaardigheden op het werk. Zo iemand is overbekwaam. Op basis van de antwoorden op een stelling is bepaald of iemand overbekwaam is.

De skills mismatch staat centraal in dit artikel, omdat deze gezien wordt als een beter concept om mismatch te meten dan educational mismatch (Mavromaras en McGuinness, 2012). Bij personen met eenzelfde onderwijsniveau kunnen kennis en vaardigheden immers sterk verschillen. Daarnaast doet iemand tijdens de loopbaan vaak een

hoop kennis op via cursussen en trainingen, en leert men ook op een informele manier veel. Deze leervormen verbeteren wel de kennis en vaardigheden, maar veranderen niets aan het onderwijsniveau.

MISMATCH ONDER ARBEIDSGEHANDICAPTEN

Arbeitsgehandicapten zijn vaker onderbenut dan niet-arbeitsgehandicapten. 35,5 procent van de arbeidsgehandicapten zegt kennis en vaardigheden te hebben die hoger zijn dan nodig is voor het werk, tegenover 32,2 procent van de niet-arbeitsgehandicapten. Educational mismatch komt juist minder vaak voor onder arbeidsgehandicapten, 17,1 procent ten opzichte van 21,0 procent onder niet-arbeitsgehandicapten. Dit verschil kan onder andere verklaard worden doordat arbeidsgehandicapten over het algemeen een lager onderwijsniveau hebben dan niet-arbeitsgehandicapten. En hoe lager dat niveau is, des te kleiner de kans op overkwalificatie.

35,5 procent van de arbeidsgehandicapten zegt kennis en vaardigheden te hebben die hoger zijn dan nodig is voor het werk

Uitleg bij enkele minder bekende doelgroepen van de banenafpraak **KADER 1**

Personen met een WSW-indicatie

Deze indicatie onder de Wet sociale werkvoorziening (WSW) is bedoeld voor mensen die door een lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap niet onder normale omstandigheden kunnen werken. Mensen met een WSW-indicatie kunnen wel in of via een sociale werkvoorziening werken. Sinds 1 januari 2015 kunnen er geen mensen meer instromen in de WSW, en is het niet meer mogelijk om een indicatie aan te vragen.

Wajongers met arbeidsvermogen

Jonggehandicapte personen die onder de oude Wajong-regeling of de Wajong 2010 vallen en die kunnen werken.

Personen met een WIW/ID-baan

WIW/ID-banen hebben betrekking op 'oude' gesubsidieerde arbeid. WIW-banen zijn werkervaringsplaatsen voor langdurig werklozen, op basis van de Wet inschakeling werkzoekenden (WIW). In- en doorstroombanen (ID-banen, de voormalige Melkertbanen) zijn gesubsidieerde arbeidsplaatsen op basis van het Besluit instroom- en doorstroombanen. Instroom in deze regelingen is per 1 januari 2004 niet meer mogelijk en de regelingen worden decentraal afgebouwd.

Na correctie voor persoons- en baankenmerken met een probitregressieanalyse is er een significant verschil tussen arbeidsgehandicapten en niet-arbeitsgehandicapten bij zowel de kans op een educational als skills mismatch. Dit verband vinden we vooral bij de skills mismatch, zo hebben arbeidsgehandicapten 6,1 procent meer kans op een skills mismatch dan niet-arbeitsgehandicapten en slechts 1,5 procent meer kans op een educational mismatch (niet opgenomen in een tabel).

Marginaal effect van de ernst van de arbeidsbelemmering, 2015 (n = 42.613) **TABEL 1**

Referentiegroep: personen zonder een langdurige aandoening, ziekte of handicap	Skills mismatch	Educational mismatch
Zich niet-belemmerd voelenden	0,031***	0,004
Licht belemmerden	0,068***	0,016***
Sterk belemmerden	0,083***	0,020

*** Significant op eenprocentniveau.

Gecontroleerd voor persoons- en bedrijfskenmerken.

Bron: CBS/TNO, bewerkingen ROA.

Ernst en type van de belemmeringen

In tabel 1 zijn de resultaten weergegeven van twee analyses waarin gekeken wordt naar de relatie tussen de kans op een mismatch en de ernst van de belemmering.

De kans op een skills mismatch is groter naarmate men zich sterker belemmerd voelt bij het uitvoeren van werk, maar ook. Het is interessant dat mensen die aangeven een langdurige aandoening, ziekte of handicap te hebben, maar deze als niet belemmerend ervaren bij het uitvoeren van werk, toch een grotere kans hebben op een skills mismatch dan mensen zonder langdurige aandoening, ziekte of handicap. De kans op een educational mismatch is niet groter naarmate de belemmering sterker is, en is voor mensen met een langdurige aandoening, maar zonder belemmeringen in het uitvoeren van werk, even groot als voor mensen zonder langdurige aandoening.

De kans dat men overbekwaam is, is bovendien afhankelijk van het soort aandoening of type handicap (tabel 2). Werknemers met meerdere langdurige aandoeningen, werknemers met gezichts- of gehoorproblemen en werknemers met een hart- of vaatziekte, maag- of darmstoornis of epilepsie lopen het meeste risico op skills mismatch. Het merendeel van deze kwalen betreft aandoeningen die in Nederland de grootste ziektelast veroorzaken (GBD en HALE Collaborators, 2015).

Mismatch per bedrijfstak

Het risico van overbekwaamheid is niet in alle bedrijfstakken even groot (figuur 1). De grootste kans op een mismatch hebben arbeidsgehandicapten in de bedrijfstak Informatie & communicatie. Hier werken voornamelijk middelbaar- en hoogopgeleide arbeidsgehandicapten in de leeftijd van 45 tot 65 jaar. Arbeidsgehandicapten hebben er bijna elf procentpunt meer kans op een skills mismatch dan niet-arbeidsgehandicapten. De sectoren Landbouw

& visserij, Onderwijs en Cultuur & overige diensten hebben meer arbeidsgehandicapten dan gemiddeld in dienst én binnen deze sectoren hebben arbeidsgehandicapten geen significant grotere kans op een skills mismatch dan niet-arbeidsgehandicapten. Hier wordt dus mogelijk een gunstig perspectief geboden voor arbeidsgehandicapten op zoek naar een baan, zeker gezien de verwachte toename in de werkgelegenheid binnen deze sectoren (ROA, 2015).

VERKLARINGEN

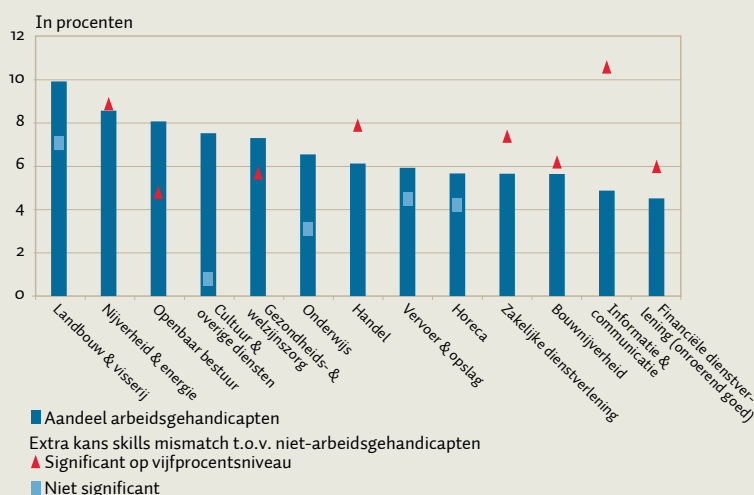
In de literatuur zijn een aantal verklaringen te vinden voor het feit dat arbeidsgehandicapte werknemers vaker te maken hebben met overbekwaamheid dan niet-arbeidsgehandicapte werknemers. Wij onderzoeken of een aantal van deze verklaringen een rol spelen.

Het kan zijn dat arbeidsgehandicapten hun vaardigheden en ervaring niet volledig kunnen inzetten, omdat zij in hun werk niet de benodigde aanpassingen krijgen (Banks *et al.*, 2013). Er bestaan weliswaar wettelijke verplichtingen om de inrichting van het werk en de werkinhoud aan te passen, maar nog niet alle bedrijven voldoen daaraan (SER, 2016). In 2015 gaf 67 procent van de arbeidsgehandicapten in de NEA aan dat er aanpassingen nodig waren aan de werkplek of werkzaamheden vanwege hun gezondheid. Deze waren voornamelijk gewenst vanwege de hoeveelheid werk, hulpmiddelen of meubilair, werktijden en door de functie of het takenpakket.

Een tweede verklaring is dat arbeidsgehandicapten vaker te maken hebben met discriminatie op de arbeidsmarkt, gebaseerd op vooroordelen en een gebrek aan informatie over hun handicap (Blázquez en Malo, 2005). Discriminatie kan ertoe leiden dat arbeidsgehandicapten een minder grote kans hebben om een baan te vinden, waardoor ze sneller een baan zullen accepteren die niet helemaal aansluit bij hun kennis en vaardigheden (Jones en Sloane,

Aandeel arbeidsgehandicapten per bedrijfstak en de extra kans skills mismatch, 2015 (n = 42.613)

FIGUUR 1

Referentiegroep: niet-arbeidsgehandicapten, gecontroleerd voor persoons- en bedrijfskenmerken

Bron: aandeel arbeidsgehandicapten: CBS, EBB; skills mismatch: CBS/TNO, NEA

Marginaal effect van type arbeidshandicap, 2015 (n = 42.613)

TABEL 2

Type arbeidshandicap	Skills mismatch
Referentiegroep: niet-arbeidsgehandicapten	
Problemen met ledematen; rug- en nekklachten; ernstige huidziekten	0,046***
Problemen met zicht of gehoor	0,069***
Migraine of ernstige hoofdpijn	0,018
Psychische aandoeningen	0,049**
Hart- of vaatziekten; maag- of darmstoornissen; epilepsie	0,066**
Levensbedreigende ziekten	-0,005
Astma, bronchitis, emfyseem; suikerziekte	0,036
Overige handicaps	0,028
Meerdere handicaps	0,090***

/ Significant op respectievelijk vijf en eenprocentniveau. Gecontroleerd voor persoons- en bedrijfskenmerken.

Bron: CBS/TNO, bewerkingen ROA

2010). Discriminatie kan echter ook plaatsvinden tijdens het werk. Uit de NEA-data blijkt dat arbeidsgehandicapte werknemers significant vaker aangeven in de afgelopen twaalf maanden persoonlijk gediscrimineerd te zijn. Dit verklaart echter niet volledig de gevonden relatie tussen het hebben van een arbeidshandicap en skills mismatch. Ook is het onduidelijk of er sprake is van een causaal verband of eerder van een omgekeerde relatie – namelijk dat de mismatch op het werk bijdraagt aan een gevoel van discriminatie.

Een derde mogelijke verklaring voor de grotere mismatch onder arbeidsgehandicapten is de geringere trainingsdeelname van deze groep. Training en ervaring leidt tot een betere aansluiting tussen de eigen kennis en vaardigheden enerzijds en anderzijds de benodigde vereisten voor een baan (Alba-Ramirez, 1993). Uit de NEA-data blijkt dat arbeidsgehandicapten minder vaak deelnemen aan bedrijfstrainingen dan niet-arbeidsgehandicapten, en ook minder vaak door hun werkgever worden gestimuleerd om nieuwe kennis en vaardigheden op te doen. Wanneer we corrigeren voor de daadwerkelijke trainingsdeelname blijft het significante verschil in de mismatch tussen arbeidsgehandicapten en niet-arbeidsgehandicapten bestaan. Wel blijkt de kans op een skills mismatch gerelateerd te zijn aan het al dan niet door de werkgever gestimuleerd worden om trainingen te volgen. Arbeidsgehandicapten die gestimuleerd worden hebben significant meer mogelijkheden om hun kennis en vaardigheden te laten aansluiten op wat het werk vereist.

Tot slot is het mogelijk dat arbeidsgehandicapten door een beperktere mobiliteit problemen tegenkomen bij het vinden van een passende baan: door lichamelijke of psychische aandoeningen zijn arbeidsgehandicapten minder mobiel (Lindsay, 2010), waardoor ze minder mogelijkheden hebben om in contact te komen met potentiële werkgevers. Uit de NEA-data blijkt dat de reistijd of afstand naar het werk door 35 procent van de arbeidsgehandicapten als een factor van belang gezien wordt, onder niet-arbeidsgehandicapten is dit 27 procent. De kleinere actieradius waarbinnen arbeidsgehandicapten naar een baan zoeken, kan zo tot gevolg hebben dat ze eerder een baan onder hun niveau accepteren.

CONCLUSIE

Niet alleen hebben arbeidsgehandicapten te maken met een geringere arbeidsdeelname dan niet-arbeidsgehandicapten, ook wat de duurzame inzetbaarheid betreft hebben zij een achterstandspositie ten opzichte van niet-arbeidsgehandicapten. Uit onze analyses blijkt dat de kennis en vaardigheden van arbeidsgehandicapte werknemers relatief vaker onderbenut blijven bij het uitvoeren van werk dan bij niet-arbeidsgehandicapte werknemers.

De literatuur laat ook zien dat een mismatch tussen beschikbare en vereiste vaardigheden op het werk invloed heeft op de uitval, de wil om van functie te veranderen en de tevredenheid met het werk. De duurzame inzetbaarheid van arbeidshandicapte werknemers is dan ook gebaat bij een nauwe aansluiting tussen beschikbare en vereiste vaardigheden.

Uit onze analyses blijkt dat de sectoren Onderwijs en Cultuur & overige diensten een meer dan gemiddeld aandeel arbeidsgehandicapten in dienst hebben en dat

arbeidsgehandicapten daarbinnen geen grotere kans hebben om overbekwaam te zijn dan niet-arbeidsgehandicapten. In combinatie met een verwachte toename in de werkgelegenheid in deze sectoren (ROA, 2015) bieden zij mogelijk een gunstig perspectief voor arbeidsgehandicapten op zoek naar een baan. Nader onderzoek is nodig om te kijken of dit voor de specifieke doelgroep van de Participatiewet ook het geval is.

LITERATUUR

- Alba-Ramirez, A. (1993) Mismatch in the Spanish labor market: Overeducation? *The Journal of Human Resources*, 28(2), 259–278.
- Banks, K., R.P. Chaykowski en G.A. Slotsve (2013) The disability accommodation gap in Canadian workplaces: what does it mean for law, policy, and an aging population? *Canadian Labour and Employment Law Journal*, 17, 295–343.
- Blázquez, M. en M.A. Malo (2005) Educational mismatch and labour mobility of people with disabilities: the Spanish case. *Revista de Economía Laboral*, 2, 31–55.
- CBS (2016) *Met arbeidshandicap vaak niet actief op de arbeidsmarkt*. Den Haag/Heerlen, CBS. Te vinden op www.cbs.nl.
- GBD en HALE Collaborators (2015) Global, regional, and national disability-adjusted life years (DALYs) for 306 diseases and injuries and healthy life expectancy (HALE) for 188 countries, 1990–2013: quantifying the epidemiological transition. *The Lancet*, 386(10009), 2145–2191. Te vinden op www.thelancet.com.
- Jones, M. en P. Sloane (2010) Disability and skill mismatch. *The Economic Record*, 86(s1), 101–114.
- Lindsay, S. (2010) Discrimination and other barriers to employment for teens and young adults with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, Early online, 1–11.
- Mavromaras, K. en S. McGuinness (2012) Overskilling dynamics and education pathways. *Economics of Education Review*, 31(5), 619–628.
- McGuinness, S. en M. Wooden (2009) Overskilling, job insecurity and career mobility. *Industrial Relations*, 48(2), 265–286.
- ROA (2015) *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2020. ROA-rapport, ROA-R-2015/6*.
- SER (2016) *Werk: van belang voor iedereen – een advies over werken met een chronische ziekte. Advies 16/02*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- SZW (2016) *Wet banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten: kennisdocument, versie februari 2016*.
- UWV (2016) *Monitor Arbeidsparticipatie 2015*. Amsterdam: UWV.

In het kort

- ▶ Arbeidsgehandicapte werknemers zijn vaker overbekwaam dan niet-arbeidsgehandicapten.
- ▶ De skills mismatch verschilt per type handicap en is groter als personen een sterkere belemmering ervaren bij het uitvoeren van werk.
- ▶ Onder andere de sector Onderwijs en Cultuur biedt mogelijk een perspectief voor arbeidsgehandicapten op zoek naar een baan.

Arbeidsbeperkten vaker zzp'er

JOYCE MURRE

Stagiair bij het
Ministerie van
Financiën

Zieke werknemers kunnen na een periode van twee jaar ziekte aanspraak maken op een WIA-uitkering (Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen). In 2010 hebben ruim 53.000 werknemers zo'n arbeidsongeschiktheidsuitkering bij UWV aangevraagd. In het interdepartementaal beleidsonderzoek is dit cohort gevolgd tot en met eind mei 2015 (IBO, 2017).

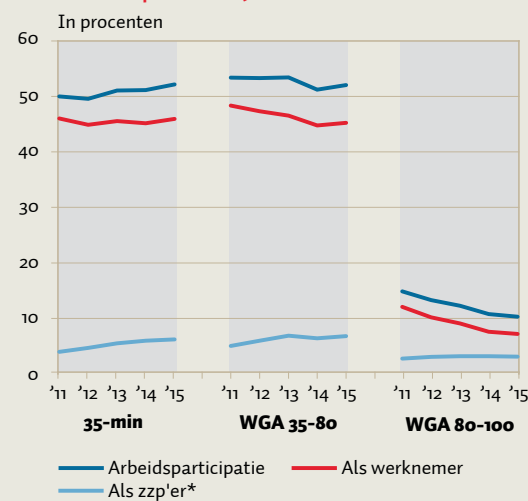
Bij de beoordeling van de uitkeringsaanvraag wordt de mate van arbeidsongeschiktheid vastgesteld om de hoogte van de uitkering te bepalen. Volledig arbeidsongeschikten waarvan niet meer verwacht wordt dat ze in de toekomst aan het werk kunnen, krijgen een Inkomensverzekering voor volledig en duurzaam arbeidsongeschikten (IVA). Deze personen worden in figuur buiten beschouwing gelaten. Ze hebben een sterk verhoogde kans op overlijden, en bij hen komt uitstroom wegens herstel relatief weinig voor. Daarnaast is de arbeidsparticipatie zeer laag.

Voor niet-duurzaam arbeidsongeschikten is er de Werkhervattingsregeling gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA). Deze maakt onderscheid in volledig arbeidsongeschikten (WGA 80-100) en gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA 35-80). Is het arbeidsongeschiktheidspercentage minder dan 35 procent dan is er geen recht op een WIA-uitkering. Deze '35-minners' zijn echter wel twee jaar ziek geweest en zijn in het algemeen niet in staat volledig hun eigen werk te doen. Als ze hun baan verliezen, zijn ze aangewezen op een WW-uitkering of bijstand.

De arbeidsparticipatie van de WGA 35-80- en WGA 80-100-groepen is in de vijf jaar na het aanvragen van een arbeidsongeschiktheidsuitkering licht afgenomen. Wel neemt het aandeel zzp'ers onder de werkende arbeidsbeperkten toe, voor de drie groepen samen gaat dit van tien procent in 2011 naar veertien procent in 2015. Deze stijging is deels te verklaren doordat het overgrote deel van dit cohort geen zzp'er was voor de ziekteperiode – zzp'ers

Arbeidsparticipatie van arbeidsbeperkten, cohort 2010

FIGUUR 1

* Het betreft hier personen die enkel als zzp'er werkzaam zijn. Hybride werknemers-zzp'ers zijn als werknemers gekwalificeerd, maar dit zijn kleine percentages.

hebben namelijk geen recht op een arbeidsongeschiktheidsuitkering van UWV (verzekerde zzp'ers en werknemers die daarnaast zzp'er zijn uitgezonderd). Het zzp-schap moest dus nog ontdekt worden door deze groep.

Wat vooral opvalt is dat het aandeel zzp'ers onder werkende arbeidsbeperkten het grootst is bij de WGA 80-100-groep. Dit was dertig procent in 2015, meer dan twee keer zo hoog als het aandeel zzp'ers in de totale werkzame beroepsbevolking, ook na correctie voor leeftijd. Een mogelijke oorzaak hiervan is dat het zzp-schap de flexibiliteit biedt die sommige arbeidsbeperkten nodig hebben. Dit zou zwaarder kunnen wegen naarmate de ernst van de beperking groter is. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat zzp'ers onder het minimumloon kunnen werken, terwijl dit in een reguliere baan niet mogelijk is. Vooral de WGA 80-100-groep is vaak niet in staat het minimumloon te verdienen. Ten slotte is het ook bekend dat werkgevers minder snel een persoon met een verhoogd risico op ziekteverzuim of gezondheidsproblemen als (vaste) werknemer aannemen (Houtman en Kraan, 2016). De volledig arbeidsongeschikten zouden hier harder door getroffen kunnen worden. Zij kunnen echter wel als zzp'er aan de slag gaan. Het inhuren van een zzp'er brengt voor de werkgever immers minder kosten en risico's met zich mee (Euwals *et al.*, 2016).

LITERATUUR

Euwals, R., M. de Graaf-Zijl en D. van Vuuren (2016) Flexibiliteit op de arbeidsmarkt. CPB Policy Brief, 2016/14.

Houtman, I.L.D. en K.O. Kraan (2016) Verzuimbeleid tijdens recessiejaren: Het werkgeversperspectief. In: M. Versantvoort en P. van Echtelt (red.), *Beperkt in functie*. SCP Publicatie 2016/29. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

IBO (2017) IBO – *Geschied voor de arbeidsmarkt: Mogelijkheden om de arbeidsparticipatie in de WIA te bevorderen*, april. Den Haag: Ministerie van Financiën.

Tweedegeneratieallochtonen hebben vaker een mismatch tussen opleiding en baan

Tweedegeneratieallochtonen die zijn afgestudeerd aan een hbo-opleiding in Nederland zijn niet alleen vaker werkloos, maar hebben ook een grotere kans op een mismatch tussen opleiding en baan dan hun autochtone studiegenoten. Dit suggereert dat de etnische discriminatie die allochtonen op de arbeidsmarkt ervaren groter is dan vaak wordt gedacht.

SWANTJE FALCKE

Postdoc aan de Universiteit Maastricht

CHRISTOPH MENG

Onderzoeker aan de Universiteit Maastricht

ROMY NOLLEN

Beleidsmedewerker bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De arbeidsmarktpositie van allochtonen is nog altijd slechter dan die van autochtonen. Niet-westerse allochtonen waren in 2015 bijna drie keer zo vaak werkloos als personen met een Nederlandse achtergrond en anderhalf keer zo vaak als westerse allochtonen. Ook heeft de crisis een groter effect gehad op deze groep. De arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen is tussen 2009 en 2016 sterker gedaald dan die van autochtonen (CBS, 2016).

Gezien de slechtere arbeidsmarktpositie van allochtonen is het ook mogelijk dat deze een grotere kans hebben op een mismatch tussen hun opleiding en een baan. Er wordt gesproken over mismatches tussen opleiding en baan indien er een verschil bestaat tussen het genoten onderwijs en het voor een baan benodigde onderwijs. Onderzoek laat zien dat mismatches een negatief effect hebben op werktevredenheid (Allen en Van der Velden, 2001; García-Espejo en Ibáñez Pascual, 2005; Allen en De Weert, 2007) en loon (Landesmann *et al.*, 2015; Hartog, 2000; Leuven en Oosterbeek, 2011). Deze loonsanctie kan verklaard worden vanuit de *human capital*-theorie. Een goede match tussen baan en opleiding zorgt ervoor dat iemand zijn opgedane competenties kan gebruiken in zijn baan en daardoor productiever is (Allen en De Weert, 2007).

Een oorzaak van mismatches kan zijn dat er asymmetrische informatie is op de arbeidsmarkt, dat de zoekkosten hoog zijn of dat werkgevers niet alleen het genoten onderwijs, maar ook prestaties op het werk meenemen bij de beoordeling van werknemers (Hartog, 2000). De laatste oorzaak speelt met name naarmate men langer op de arbeidsmarkt actief is en zal bij pas-afgestudeerden niet zo'n grote rol spelen.

MISMATCHES ONDER ALLOCHTONEN

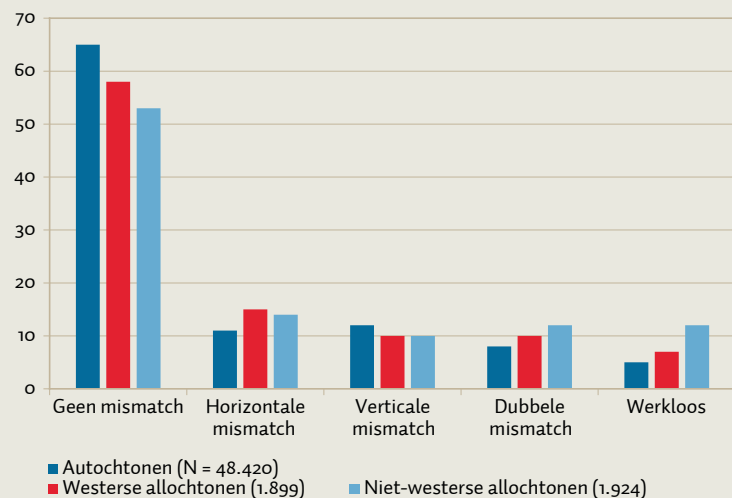
Buitenlandse studies vinden dat mismatches vaker voorkomen bij allochtonen dan bij autochtonen (Battu en Sloane, 2002; Green *et al.*, 2007; Wald en Fang, 2008; Chiswick en Miller, 2008; Visintin *et al.*, 2015). Lindley (2009) constateert na het analyseren van afgestudeerden in Groot-Brittannië bijvoorbeeld dat negroïde en andere niet-blanke en Indische mannen, en ook vrouwen uit India, Pakistan en Bangladesh, een grotere kans hebben om onder hun niveau te moeten werken dan autochtonen. Ook is de loonsanctie op mismatches groter voor allochtonen dan voor autochtonen (Andersson Joona *et al.*, 2014).

DATA

Om deze mismatch te onderzoeken, maken we gebruik van de jaarlijkse vragenlijst naar arbeidsmarkttuitkomsten die door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) wordt gestuurd naar een steekproef van recent hbo-afgestudeerden uit de administratieve databanken van hogescholen, de *hbo-monitor*. De jaarlijkse steekproef bestaat uit ongeveer 20.000 respondenten; de respons is circa veertig procent. We maken gebruik van gepoolde cross-sectionele data over de periode 2006 en 2015. Afgestudeerden met de studierichting kunst worden uitgesloten voor onze analyses, omdat zij een andere vragenlijst krijgen. De uiteindelijke steekproef bestaat uit 77.781 observaties, waarvan 8,5 procent uit tweedegeneratieallochtonen bestaat (4,5 procent westerse alloch-

Het bestaan van mismatches in de steekproef

FIGUUR 1

tonen en 4 procent niet-westerse allochtonen).

Om mismatches te meten, gebruiken we de zelfgeëvalueerde match tussen opleiding en baan van een afgestudeerde. Iemand heeft een *verticale* mismatch als zijn of haar onderwijsniveau hoger is dan het onderwijsniveau dat de werkgever vraagt. Iemand heeft een *horizontale* mismatch indien hij aangeeft dat de voor zijn baan gevraagde opleidingsrichting een geheel andere studierichting of geen specifieke studierichting is (in tegenstelling tot uitsluitend zijn eigen studierichting of zijn eigen of verwante studierichting). Als een respondent aangeeft zowel een horizontale als een verticale mismatch te hebben, wordt hij geclassificeerd als *dubbel* gemismatcht. Ook introduceren we *werkloosheid* als mogelijke arbeidsmarkttuitkomst. Iemand wordt als werkloos gekwalificeerd wanneer hij momenteel een baan zoekt en minder dan twaalf uur per week werkt.

Onze belangrijkste onafhankelijke variabele vertelt of iemand een westerse of niet-westerse tweedegeneratieallochtoon of autochtoon is (een tweedegeneratieallochtoon is een persoon geboren in Nederland, van wie ten minste een van de ouders in het buitenland is geboren).

Figuur 1 laat zien hoe vaak mismatches en werkloosheid voorkomen bij autochtonen, bij westerse en bij niet-westerse tweedegeneratieallochtonen. In alle groepen is de meerderheid correct gematcht. Wel is het aandeel dat cor-

rect gematcht is het grootst voor autochtonen en het laagst voor niet-westerse allochtonen, met een verschil van twaalf procentpunt. Wanneer we kijken naar dubbele mismatches en werkloosheid, dan valt op dat dit bij autochtonen minder vaak voorkomt.

ANALYSE

Tabel 1 toont de resultaten van een multinomiale logistische regressie, gerapporteerd in gemiddelde marginale effecten. Hieruit blijkt dat een migrantenstatus, zowel een westerse als niet-westerse, de kans verkleint op het hebben van een correcte match in vergelijking met autochtonen. De coëfficiënt voor niet-westerse tweedegeneratieallochtonen is groter dan voor westerse allochtonen, maar dit verschil is statistisch niet significant.

Als we naar specifieke mismatches kijken dan zien we dat westerse tweedegeneratieallochtonen een grotere kans hebben op een horizontale mismatch dan autochtonen, terwijl er geen statistisch significant verschil bestaat tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen. Opvallend genoeg blijken niet-westerse tweedegeneratieallochtonen een kleinere kans op enkel een verticale mismatch te hebben dan autochtonen. Het verschil tussen westerse allochtonen en autochtonen is statistisch niet significant.

Mismatches tussen opleiding en baan hebben een negatief effect op werktevredenheid en loon

Een niet-westerse tweedegeneratieallochtoon heeft wel een grotere kans om een dubbele (zowel horizontale als verticale) mismatch te ervaren. Dit geldt niet voor westerse allochtonen. Niet-westerse en westerse allochtonen hebben bovendien ook een grotere kans op werkloosheid. De coëfficiënt is hoger voor niet-westerse dan voor westerse allochtonen en dit verschil is significant. Een tweedegeneratieallochtoon heeft dus een grotere kans op werkloosheid dan een Nederlandse autochtoon, terwijl deze kans voor niet-westerse allochtonen nog groter is.

Regressieresultaten: de kans op mismatch en werkloosheid ten opzichte van autochtonen (N = 77.781)

TABEL 1

	Geen mismatch	Horizontale mismatch	Verticale mismatch	Dubbele mismatch	Werkloos
Westerse allochtoon	-0,0281***	0,0179***	-0,0079	0,0057	0,0123***
Niet-westerse allochtoon	-0,0527***	0,0075	-0,0282***	0,0160***	0,0574***

Noot: Er is gecontroleerd voor leeftijd, gender, gemiddeld cijfer, vorige opleiding, studierichting, relevante werkervaring en regio- en jaarspecifieke effecten. Pseudo R²: 0,11.
*** Significant op eenprocentniveau.

CONCLUSIE

Dit onderzoek laat zien dat de problemen die allochtonen op de arbeidsmarkt ervaren mogelijk groter zijn dan nu wordt gedacht. Zowel westerse als niet-westerse tweedegeratieallochtonen blijken niet alleen vaker werkloos te zijn, maar hebben ook vaker last van mismatches dan autochtonen. Deze verschillen zijn groter voor de laatste categorie. Waar dergelijke verschillen bij eerstegeratieallochtonen wellicht verklaard kunnen worden door taalproblemen of verschillen in onderwijskwaliteit, zal dat bij de groep tweedegeratieallochtonen geen belangrijke rol spelen. De verschillen in mismatches blijven bovendien bestaan als we corrigeren voor andere determinanten die het ontstaan van mismatches en werkloosheid beïnvloeden, zoals leeftijd, geslacht, gemiddelde cijfer, vooropleiding, studierichting en werkervaring.

Dit suggereert dat er sprake is van een etnische sanctie: allochtonen lijken een hogere opleiding nodig te hebben om eenzelfde baan als autochtonen te krijgen (Piracha en Vadean, 2013). Deze sanctie kan mogelijk verklaard worden door discriminatie: recente experimentele studies laten zien dat etnische discriminatie een rol speelt binnen het wervingsproces (Bertrand en Mullainathan, 2004; Drydakis en Vlassis, 2010; Carlsson en Rooth, 2007; Oreopoulos, 2011; Kaas en Manger, 2012; Blommaert *et al.*, 2014).

Eerder onderzoek toont aan dat mismatches het rendement van onderwijs verkleinen, waaronder loon en werktevredenheid. Het is daarom belangrijk dat beleidsmakers deze etnische sanctie proberen te verkleinen. Het beleid moet niet alleen gefocust worden op het verkleinen van het verschil in werkloosheid, maar ook op het verkleinen van mismatches.

LITERATUUR

- Allen, J. en E. de Weert (2007) What do educational mismatches tell us about skill mismatches? A cross-country analysis. *European Journal of Education*, 42(1), 59–73.
- Allen, J. en R. van der Velden (2001) Educational mismatches versus skill mismatches: Effects on wages, job satisfaction, and on-the-job search. *Oxford Economic Papers*, 53(3), 434–452.
- Battu, H. en P.J. Sloane (2002) To what extent are ethnic minorities in Britain over-educated? *International Journal of Manpower*, 23(3), 192–208.
- Bertrand, M. en S. Mullainathan (2004) Are Emily and Greg more employable than Lakisha and Jamal? A field experiment on labor market discrimination. *The American Economic Review*, 94(4), 991–1013.
- Blommaert, L., M. Coenders en F. van Tubergen (2014) Discrimination of Arabic-named applicants in the Netherlands: An internet-based field experiment examining different phases in online recruitment procedures. *Social Forces*, 92(3), 957–982.
- Carlsson, M. en D.-O. Rooth (2007) Evidence of ethnic discrimination in the Swedish labor market using experimental data. *Labour Economics*, 14(4), 716–729.
- CBS (2016) Jaarrapport integratie. Den Haag: CBS
- Chiswick, B.R. en P.W. Miller (2008) Why is the payoff to schooling smaller for immigrants? *Labour Economics*, 15(6), 1317–1340.
- Drydakis, N. en M. Vlassis (2010) Ethnic discrimination in the Greek labour market: Occupational access, insurance coverage and wage offers. *The Manchester School*, 78(3), 201–218.
- García-Espejo, I. en M. Ibáñez Pascual (2005) Educational-skill matches and labour achievements among graduates in Spain. *European Sociological Review*, 22(2), 141–156.
- Green, C., P. Kler en G. Leevess (2007) Immigrant overeducation: Evidence from recent arrivals to Australia. *Economics of Education Review*, 26(4), 420–432.
- Hartog, J. (2000) Over-education and earnings: Where are we, where should we go? *Economics of Education Review*, 19(2), 131–147.
- Andersson Joona, P., N.D. Gupta en E. Wadensjö (2014) Overeducation among immigrants in Sweden: Incidence, wage effects and state dependence. *IZA Journal of Migration*, 3(1), 9.
- Kaas, L. en C. Manger (2012). Ethnic discrimination in Germany's labour market: A field experiment. *German Economic Review*, 13(4741), 1–20.
- Landesmann, M., S. Leitner en S. Jestl (2015) Migrants and natives in EU labour markets: Mobility and job-skill mismatch patterns. *wiiw Research Report*, 403.
- Leuven, E. en H. Oosterbeek (2011) Overeducation and mismatch in the labor market. In: E. Hanushek, S. Machin en L. Woessmann (red.), *Handbook of the Economics of Education, Volume 4*. Amsterdam: Elsevier, 283–326.
- Lindley, J. (2009) The over-education of UK immigrants and minority ethnic groups: Evidence from the Labour Force Survey. *Economics of Education Review*, 28(1), 80–89.
- Oreopoulos, P. (2011) Why do skilled immigrants struggle in the labor market? A field experiment with thirteen thousand resumes. *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(4), 148–171.
- Piracha, M. en F. Vadean (2013) Migrant educational mismatch and the labor market. In: A.F. Constant en K.F. Zimmermann (red.), *International Handbook on the Economics of Migration*. Cheltenham: Edward Elgar, 176–192.
- Visintin, S., K. Tijdens en M. van Klaveren (2015) Skill mismatch among migrant workers: Evidence from a large multi-country dataset. *IZA Journal of Migration*, 4(14), 1–34.
- Wald, S. en T. Fang (2008) Overeducated immigrants in the Canadian labour market: Evidence from the workplace and employee survey. *Canadian Public Policy*, 34(4), 457–479.

In het kort

- ▶ 47 procent van de niet-westerse tweedegeratieallochtonen ervaart een mismatch, tegenover 35 procent van de autochtonen.
- ▶ Zowel westerse als niet-westerse tweedegeratieallochtonen hebben een grotere kans op een mismatch dan autochtonen.
- ▶ Dit lijkt te duiden op etnische discriminatie, omdat er verder sprake is van een relatief homogene groep respondenten.

Moeite met mismatch

Als we het maar genoeg horen, gaan we het ook geloven: er is een mismatch op de arbeidsmarkt. Banen met vergelijkbare complexiteit worden steeds vaker vervuld door hoogopgeleiden. En werknemers geven zelf ook vaak aan onder hun niveau te werken. Dit geeft veel reden tot zorg onder beleidsmakers.

Maar wat bedoelen we eigenlijk met mismatch? Waarom laat de arbeidsmarkt het toe dat hele volksstammen structureel onder hun niveau presteren? En hoogopgeleiden laagopgeleiden verdringen, impliceert dat dan dat de overheid er alles aan moet doen om banen voor hogeropgeleiden ‘binnen te halen’?

Laten we voor een antwoord op deze vragen eerst eens bezien waar mismatch vandaan zou kunnen komen. Het bestaan van arbeidsmarktfricties lijkt hier een voor de hand liggende reden te zijn. Immers, door gebrek aan informatie en zich wijzigende omstandigheden op de arbeidsmarkt kunnen mensen voor een opleiding gekozen hebben die achteraf niet bij de aangeboden banen blijkt te passen. Werknemers zullen daarom soms genoeg moeten nemen met een baan onder hun niveau. Op zich een logische gedachte. Maar waarom komt het dan zelden voor dat werkgevers een werknemer accepteren die *boven* zijn niveau gaat werken? Ik kan me moeilijk voorstellen dat alle bedrijvigheid stil komt te vallen als er iemand werk doet waar hij niet geheel voor geschoold is. En, andersom geredeneerd, is het merkwaardig te veronderstellen dat je aan een hoger opleidingsniveau helemaal niets meer hebt als je onder je niveau werkt. Onderzoek met Nederlandse gegevens over baancomplexiteit en lonen leert namelijk dat hoogopgeleiden ook op eenzelfde niveau van baancomplexiteit meer verdienen dan laagopgeleiden (Gautier *et al.*, 2002).

We kunnen mismatch echter ook praktischer beschouwen: als hoogopgeleide mensen werk zijn gaan doen dat voorheen door laagopgeleiden werd verricht, betekent dit dan niet dat het karakter van de banen zelf wezenlijk is veranderd? Met andere woorden: gaat mismatch niet uit van een te statisch beeld van de arbeidsmarkt?

Dit is geen rare vraag om te stellen: er zijn sterke aanwijzingen dat *skill-biased technological change* een verklaring is voor de geleidelijke upgradatie van banen, zoals we die al decennialang waarnemen (CPB/SCP, 2015). Als we bij bepaalde banen maar lang genoeg vasthouden aan definities van *baancomplexiteit*, dan is er uiteindelijk voor bijna

PIERRE KONING

Hoogleraar aan de Vrije Universiteit
en universitair hoofddocent aan
de Universiteit Leiden

iedere werknemer sprake van een mismatch.

Sommigen zullen hier misschien nu tegenin brengen dat mismatch vooral een conjunctureel probleem is dat, na jaren van crisis, nog sterk actueel is. Zo zouden in tijden van laagconjunctuur werkgevers de gelegenheid te baat nemen om hun personeelsbestand te upgraden. Kijken we naar de literatuur, dan lijkt een eerste snelle taxatie dit te bevestigen: het aandeel van hogeropgeleiden in banen is sneller toegenomen sinds het begin van de recessie. Maar de juiste verklaring is waarschijnlijk niet zozeer die van een upgradatie, als wel dat vooral banen van laagopgeleiden ten prooi zijn gevallen aan de recessie. Daardoor lijkt het alsof de mismatch bij alle banen is toege-

nomen, maar dit is toe te schrijven aan het verdwijnen van banen voor laagopgeleiden zonder mismatch. Een samenstellingseffect dus. Dat mismatch toegenomen is, is dan dus wederom de verkeerde conclusie.

De *bottomline* is dan dat discussies over mismatch al snel tot misverstanden leiden. Die misverstanden kunnen soms onschuldig zijn, maar ze kunnen ook voeding geven aan misplaatste pleidooien om banen voor hoogopgeleiden te creëren teneinde laagopgeleiden te helpen. In plaats daarvan zouden we beter niet te eenzijdig moeten focussen op het opleidingsniveau van werknemers, maar kijken naar een breed spectrum van factoren die een match bepalen, zoals vrije tijd en gezondheid. Bovendien zullen we meer te weten moeten komen van de beweegredenen van werkgevers om hoogopgeleiden in kwetsbare groepen, zoals arbeidsgehandicapten en minderheden, wél links te laten liggen – een vraagstuk dat prominent in deze *ESB* aan de orde wordt gesteld. De hoofdvraag is dan of dit, gezien de krapte op de arbeidsmarkt voor sommige beroepen, consequenties heeft voor de winstgevendheid en overlevingskansen van bedrijven. Met andere woorden: kunnen bedrijven het zich blijven veroorloven om het talent van kwetsbare groepen buiten beschouwing te laten? Mocht dit laatste niet het geval zijn, dan ga ik alsnog in mismatch geloven.

LITERATUUR

Gautier, P., G. van den Berg, J. van Ours en G. Ridder (2002) Worker turnover at the firm level and crowding out of lower educated workers. *European Economic Review*, 46(3), 523–538.
CPB en SCP (2015) De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025, juni 2015.

Uit 2015: *ESB*-dossier over activerende sociale zekerheid

“Het afgelopen decennium is het stelsel van sociale zekerheid ingrijpend gewijzigd. Activering was daarbij het sleutelwoord.”

JAN-MAARTEN VAN SONSBEEK, ANNEKE VAN DER GIEZEN EN ROB WITJES

Sonsbeek, J.M. van, A. van der Giezen en R. Witjes (2015) Activerende sociale zekerheid: leren uit onderzoek bij beleidsontwikkeling. *ESB*, 100(4706s), 4-8.

“Een verkorting van de maximale WW-duur leidt tot een grotere kans om een baan te vinden, maar gaat ten koste van de kwaliteit van de gevonden baan. Het loon is lager, er zijn minder contracturen en het gaat minder vaak om een vaste baan. [...] Elke maand verkorting van de maximale WW-duur vergoet de kans dat iemand binnen zes maanden weer aan het werk is met 0,0016 (oftewel 0,16 procentpunt).”

NYNKE DE GROOT EN BAS VAN DER KLAAUW

De Groot, N. en B. van der Klaauw (2015) De arbeidsmarkt-effecten van het verkorten van de maximale WW-duur. *ESB*, 100(4706s), 9-13.

“Kortdurende interventies, gericht op de activering van WW'ers zijn grotendeels kosteneffectief. Meer uitgebreide, langerlopende re-integratietrajecten en scholing zijn daarentegen niet of nauwelijks effectief. Dit wijst erop dat de meerwaarde van re-integratietrajecten en scholing in het versterken van de arbeidsmarktpositie van WW'ers gering is vergeleken met kortere, meer gerichte dienstverlening.”

ARJAN HEYMA EN HAN VAN DER HEUL

Heyma, A. en H. van der Heul (2015) De kosteneffectiviteit van re-integratie van WW'ers. *ESB*, 100(4706s), 14-18.

“Mensen die vanuit een werkloosheidsuitkering gaan ondernemen blijken even succesvol als de gemiddelde startende ondernemer [...] Onderzoek laat zien dat succesvolle ondernemers vanuit de WW vaak wat oudere hogeropgeleide mannen zijn.”

PETER HILBERS, HESTER HOUWING EN PAUL VROONHOF

Hilbers, P., H. Houwing en P. Vroonhof (2015) Het succes van ondernemers vanuit de WW. *ESB*, 100(4706s), 19-25.

“Sinds 2006 hebben personen met een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheidsuitkering een stevige financiële prikkel om hun resterende verdien capaciteit aan te wenden. Deze prikkel heeft ertoe geleid dat meer arbeidsgehandicapten naast hun uitkering zijn gaan werken. Het heeft hen echter nauwelijks aangezet tot (volledige) uitstroom uit de uitkering.

[...] De toegevoegde waarde van de prikkel zit [...] vooral in de maatschappelijke baten als gevolg van de hogere arbeidsparticipatie en een hoger inkomen voor arbeidsgehandicapten.”

PIERRE KONING, JAN-MAARTEN VAN SONSBEEK EN SIMONE ZWIJSEN

Koning, P.W.C., J.M. van Sonsbeek en S.Y. Zwijsen (2015) De prikkelbaarheid van arbeidsgehandicapten. *ESB*, 100(4706s), 26-31.

“Werkgevers kunnen kiezen voor publieke of private verzekering voor de Werkhervattingsegregeling Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten. Omdat publieke en private partijen op de markt niet verschillen in de mate van effectiviteit

bij re-integratie, zijn premieoverwegingen leidend bij deze werkgeversbeslissing. Het huidige hybride stelsel leidt hiermee nog niet tot de gehoopte focus op re-integratie.”

KIM TIMMER EN JAN-MAARTEN VAN SONSBEEK

Timmer, K. en J.M. van Sonsbeek (2015) Premiemotieven dominant bij keuze verzekeraar. *ESB*, 100(4706s), 32-37.

“De gevolgen van een lagere uitkering kunnen voor de getroffen individuen veel groter zijn dan alleen het verlies aan inkomen.

De [...] hervorming uit het midden van de jaren negentig heeft grote negatieve consequenties gehad voor de gezondheid van vrouwen. Niet alleen is de kans op een ziekenhuisopname groter sinds de herkeuringen, maar ook is zeventien jaar na de hervorming de overlevingskans significant lager.”

ANNE GIELEN EN PILAR GARCÍA-GOMÉZ

Gielen, A. en P. García-Goméz (2015) Nadelige gezondheidseffecten van arbeidsongeschiktheidsvoorzieningen. *ESB*, 100(4706s), 38-42.

VAN ZANTEN

Roger Klaassen

Nils Rottolan
00:01

A. Pekkari
Nils Rottolan

G. S. S. S.

G. S. S. S.

G. S. S. S.

Lokale politici worden beoordeeld op nationaal economisch beleid

Lokale bestuurders hebben geen invloed op de landelijke economie, maar uit onderzoek blijkt dat kiezers hen hierop wel beoordelen. Dit suggereert dat lokale politici niet alleen op hun eigen beleid worden beoordeeld. Dat is zorgwekkend omdat gemeenten steeds meer taken krijgen.

ARJEN COENRADIJ
Econoom bij de
Autoriteit Consu-
ment & Markt

MAARTEN ALLERS
Directeur van
COELO en hoog-
leraar aan de
Rijksuniversiteit
Groningen

Dit artikel is
gebaseerd op de
masterscriptie van
Arjen Coenradij
(2016).

Door decentralisatie van overheidstaken krijgen Nederlandse gemeenten steeds meer verantwoordelijkheden. Er wordt van hen verwacht dat zij hun dienstverlening zo goed mogelijk afstemmen op de lokale voorkeuren en omstandigheden. Een goede democratische controle is daarbij essentieel. De meeste aandacht gaat in Nederland echter uit naar de landelijke politiek, en landelijke politici werven vaak ook stemmen bij provinciale en gemeentelijke verkiezingen. Ook wordt in de media winst of verlies bij lokale verkiezingen vaak in verband gebracht met landelijke politieke factoren. Dat suggereert dat het electoraat lokale politici op het beleid van hun partijgenoten in Den Haag beoordeelt en roept de vraag op in hoeverre gemeentebesturen eigenlijk worden afgerekend op hun eigen functioneren.

ECONOMISCH STEMMEN

Volgens de verantwoordelijkheidshypothese uit de economische-stemtheorie worden zittende bestuurders door het electoraat beloond als de economie bloeit en worden ze gestraft als het slecht gaat (Downs, 1957; Key, 1966). Er is een brede empirische onderbouwing voor de verantwoordelijkheidshypothese, zowel internationaal als in Nederland (Lewis-Beck en Stegmaier, 2013; Swank en Eisinga, 1999).

Hoewel onderzoek zich voornamelijk heeft gericht op de relatie tussen de nationale economie en de landelijke verkiezingen, is er hierbij toch ook steeds meer aandacht voor

lokale verkiezingen en de lokale economie (Dassonneville *et al.*, 2016). Zo laat Bosch (2016) zien dat het Catalaanse electoraat de lokale verkiezingen van 2012 heeft gebruikt om de zittende nationale regering af te straffen vanwege het nationale economische beleid, en constateren Martins en Veiga (2013) dat gemeentebestuurders in Portugal medeverantwoordelijk worden gehouden voor de nationale economie als zij verbonden zijn met een partij uit de nationale regering.

TWEE VORMEN

Er kunnen verschillende vormen van economisch stemmen worden onderscheiden (Bosch, 2016). Twee vormen zijn relevant voor de beoordeling van lokale bestuurders. De eerste is *lokaal-economisch stemmen*, waarbij de lokale economie de verkiezingsuitslagen van de lokale coalitiepartijen beïnvloedt. De tweede betreft *tweede-orde economisch stemmen*, waarbij de nationale economie doorwerkt in de populariteit van de landelijke regeringspartijen als deze aan lokale verkiezingen meedoen. De verwachting is dat het effect van dit tweede-orde-stemmen voornamelijk aanwezig zal zijn wanneer dezelfde politieke partijen zowel lokaal als landelijk regeren.

DATA

Om te bepalen in hoeverre Nederlandse gemeentebesturen verantwoordelijk worden gehouden voor de lokale en nationale economische omstandigheden, onderzoeken we de rol van beide vormen van economisch stemmen bij de zes reguliere gemeenteraadsverkiezingen in de periode 1990–2014. Voor de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen maken we gebruik van data van de Kiesraad en het COELO. De dataset bevat zowel de meest relevante nationale politieke partijen uit de afgelopen twee decennia (CDA, CU, D66, GL, PvdA, SGP, SP, VVD) als de lokale politieke partijen. De PVV ontbreekt vanwege haar afwezigheid in vrijwel alle gemeenteraden. De lokale economische omstandigheden worden gemeten aan de hand van de lokale werkloosheid (aantal WW- en Abw-uitkeringen per capita). Met betrek-

king tot de nationale economische omstandigheden is er gebruikgemaakt van de nationale inflatie en economische groei. Alle gegevens zijn omgezet naar de gemeentelijke indeling van 2014. De economische variabelen zijn afkomstig van het CBS en hebben betrekking op het jaar voorafgaand aan de verkiezingen.

ANALYSE

Er zijn twee panelregressiemodellen geschat. In de eerste is het stemaandeel van de lokale coalitiepartijen bij gemeenteraadsverkiezingen de afhankelijke variabele en in de tweede is de verandering in het lokale stemaandeel van de partijen die op nationaal niveau regeren de afhankelijke variabele.

De verklarende variabelen bestaan uit indicatoren voor de lokale en nationale economische omstandigheden. Verder is er een indicator voor de mate van *overlap* tussen lokale coalitiepartijen en landelijke regeringspartijen meegenomen (omdat in de afgelopen decennia altijd twee of drie partijen lid van de nationale coalitie waren, kan deze variabele de volgende vijf waarden aannemen: 0, 33%, 50, 66% of 100 procent). Omdat verwacht wordt dat het effect van een tweede-orde economische stem voornamelijk aanwezig zal zijn wanneer dezelfde politieke partijen zowel lokaal als landelijk regeren, zijn er ook interacties tussen de economische variabelen en de mate van overlap tussen lokale coalitiepartijen en landelijke regeringspartijen in het model opgenomen. Tot slot is er een indicator meegenomen voor politieke fragmentatie, de Laakso-Taagepera-index. Het volledige model ziet er als volgt uit (met een vast effect op gemeenteniveau, μ_i , en de foutterm $\varepsilon_{i,t}$):

$$\text{Stemaandeel}_{i,t} = \beta_1 + \beta_2 \text{lokale werkloosheid}_{i,t-1} + \beta_3 \text{nationale inflatie}_{t-1} + \beta_4 \text{nationale economische groei}_{t-1} + \beta_5 \text{overlap}_{i,t} + \text{overlap}_{i,t} \times (\beta_6 \text{lokale werkloosheid}_{i,t-1} + \beta_7 \text{nationale inflatie}_{t-1} + \beta_8 \text{nationale economische groei}_{t-1}) + \beta_9 \text{inwonertal}_{i,t} + \beta_{10} \text{politieke fragmentatie}_{i,t} + \mu_i + \varepsilon_{i,t}$$

LOKAAL-ECONOMISCH STEMMEN

Tabel 1 (kolom 1) geeft de resultaten van de schatting van het model, met het stemaandeel van lokale coalitiepartijen als afhankelijke variabele. Uit de resultaten blijkt dat lokale werkloosheid geen significant effect heeft op het stemaandeel van de lokale coalitiepartijen. Dit betekent dat de lokaal-economische stemhypothese, die stelt dat partijen bij lokale verkiezingen verantwoordelijk worden gehouden voor lokaal economisch beleid, niet ondersteund wordt.

De resultaten blijken echter te verschillen, afhankelijk van de mate van overlap tussen lokale coalitiepartijen en landelijke regeringspartijen. Tabel 2a geeft de marginale effecten weer. Hieruit blijkt dat het marginale effect van lokale werkloosheid alleen significant is voor een overlap van 66% procent en 100 procent, dus in situaties waarin lokale kiezers de landelijke regeringspartijen bij lokale verkiezingen kunnen straffen of belonen. Dit is nog geen ondersteuning van de hypothese voor lokaal-economisch stemmen, want die voorspelt dat lokale werkloosheid een negatief effect zal hebben, ongeacht het niveau van politieke overlap. Kiezers blijken echter alleen te stemmen op basis van lokale economische ontwikkelingen als de lokale coalitie grotendeels overlapt met de nationale coalitie.

TWEDE-ORDE ECONOMISCH STEMMEN

De marginale effecten in tabel 2a voor landelijke inflatie en economische groei wijzen wel op steun voor de hypothese van het tweede-orde economisch stemmen. De landelijke inflatie blijkt een negatief effect te hebben op de steun voor de lokale coalitiepartijen wanneer zulke coalities sterk of geheel overlappen met de landelijke regeringspartijen,

Panelregressieresultaten: effecten op het stemaandeel bij gemeenteraadsverkiezingen TABEL 1

	Stemaandeel lokale coalitiepartijen	Mutatie stemaandeel nationale regeringspartijen
Lokale werkloosheid	0,087	0,009
Nationale Inflatie	0,012**	-0,010*
Nationale economische groei	0,004	0,005***
Overlap	0,120***	-0,098***
Lokale werkloosheid x Overlap	-0,983**	0,297
Nationale inflatie x Overlap	-0,029***	0,005
Nationale conomische groei x Overlap	0,022***	0,005*
Inwonertal (x10.000)	-0,022***	0,002
Politieke fragmentatie	-0,001	0,018***
R ²	0,11	0,20

*/**/** Signifcant op respectievelijk tien-, vijf- en eenprocentsniveau (op basis van cluster-robuste standaardfouten)

Marginale effecten naar mate van overlap TABEL 2

a. Stemaandeel lokale coalitiepartijen

Overlap (in procenten)	Lokale werkloosheid	Nationale inflatie	Nationale economische groei
0	0,087	0,012**	0,004
33%	-0,241	0,002	0,011***
50	-0,405	-0,003	0,015***
66%	-0,569**	-0,008**	0,018***
100	-0,896**	-0,018***	0,025***

*/**/** Signifcant op respectievelijk tien-, vijf- en eenprocentsniveau

b. Mutatie stemaandeel nationale regeringspartijen

Overlap (in procenten)	Lokale werkloosheid	Nationale inflatie	Nationale economische groei
0	0,009	-0,010*	0,005***
33%	0,108	-0,008**	0,007***
50	0,157	-0,007***	0,008***
66%	0,207	-0,006***	0,009***
100	0,306*	-0,005	0,010***

*/**/** Signifcant op respectievelijk tien-, vijf- en eenprocentsniveau

terwijl de nationale economische groei een positief effect heeft. Dit suggereert dat lokale coalitiepartijen bij lokale verkiezingen verantwoordelijk worden gehouden voor het nationaal-economisch beleid van hun partijgenoten in Den Haag.

Om de hypothese van het tweede-orde economisch stemmen meer gericht te testen, wordt hetzelfde model geschat, maar dan met als afhankelijke variabele de verandering in het stemaandeel van de nationale regeringspartijen bij gemeenteraadsverkiezingen (tabel 1, kolom 2). De marginale effecten staan in tabel 2b. Het marginale effect van de landelijke inflatie op de verandering van het stemaandeel van de nationale regeringspartijen is negatief voor alle waarden van de overlapvariabele, en in de meeste gevallen ook significant. Het meest overtuigend zijn de marginale effecten van nationale economische groei. Die zijn significant en positief voor alle waarden van de overlapvariabele. Dit wijst op tweede-orde economisch stemgedrag.

De resultaten houden stand in diverse robuustheidsanalyses (Coenradij, 2016). Zo zijn de resultaten bijvoorbeeld nauwelijks anders wanneer de afhankelijke variabele tevens in eerste vertraging is opgenomen als onafhankelijke variabele, zoals blijkt uit een schatting van dit model met dynamische panelregressie (systeem GMM).

CONCLUSIE

Hoewel de lokale-stemtheorie suggereert dat lokale bestuurders verantwoordelijk worden gehouden voor de lokale werkloosheid, blijkt deze werkloosheid alleen invloed te hebben op het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen in gemeenten waar lokale coalitiepartijen een hoge mate van overlap met nationale regeringspartijen hebben. Dit wijst op het afrekenen van landelijke bestuurders, niet van lokale. Wellicht is dit omdat kiezers zich afvragen of het gemeentebestuur wel invloed heeft op de lokale economie. Problematisch is echter dat de nationale economie de gemeenteraadsverkiezingen wél lijkt te beïnvloeden. In ongeveer de helft van de gemeenten is de politieke overlap van de lokale coalitiepartijen met de landelijke regeringspartijen hoger dan vijftig procent. In deze gemeenten vinden we een significant effect van de landelijke economische ontwikkelingen op het stemgedrag tijdens de gemeenteraadsverkiezingen. Hier worden lokale bestuurders dus beoordeeld op nationaal-economische ontwikkelingen, terwijl zij daar geen invloed op hebben.

Dit suggereert dat de beoordeling van lokale politieke bestuurders niet goed functioneert. Dat is zorgwekkend omdat gemeenten een groot en groeiend deel van de overheid uitmaken.

Mogelijk leidt een toename van gemeentelijke verantwoordelijkheden op termijn tot een groter besef bij kiezers van het belang van lokale onderwerpen bij gemeenteraadsverkiezingen, en zullen zij lokale bestuurders hier scherper op gaan beoordelen. Maar zeker is dit niet. Het is daarom belangrijk om na te denken over manieren om de beoordeling van lokale politieke bestuurders op basis van lokaal beleid te stimuleren. Zou het bijvoorbeeld helpen als elke gemeente op een ander moment verkiezingen zou houden? Een radicale oplossing is om landelijk actieve partijen uit te sluiten bij gemeenteraadsverkiezingen. Er is hoe dan ook meer onderzoek nodig naar de beoordeling van het functioneren van lokale politieke bestuurders. Ook is het van belang dat de maatschappelijke aandacht voor dit onderwerp toeneemt.

LITERATUUR

- Bosch, A. (2016) Types of economic voting in regional elections: The 2012 Catalan election as a motivating case. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 26(1), 115–134.
- Coenradij, A. (2016). Economic voting in Dutch municipal elections: The role of local and national economic performance and the effect of political affiliation. Masterscriptie, Rijksuniversiteit Groningen, <http://irs.ub.rug.nl/dbi/57909e896924b>.
- Dassonneville, R., E. Claes en M.S. Lewis-Beck (2016) Punishing local incumbents for the local economy: Economic voting in the 2012 Belgian municipal elections. *Italian Political Science Review*, 46(1), 3–22.
- Downs, A. (1957) *An economic theory of democracy*. New York: Harper & Row.
- Key, V.O. (1966) *The responsible electorate: Rationality in presidential voting: 1936–1960*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lewis-Beck, M.S. en M. Stegmaier (2013) The VP-function revisited: A survey of the literature on vote and popularity functions after over 40 years. *Public Choice*, 157(3), 367–385.
- Martins, R. en F.J. Veiga (2013) Economic voting in Portuguese municipal elections. *Public Choice*, 155(3): 317–334.
- Swank, O.H. en R. Eisinga (1999) Economic outcomes and voting behaviour in a multi-party system: An application to the Netherlands. *Public Choice*, 101(3), 195–213.

In het kort

- ▶ Lokale werkloosheid beïnvloedt het stemgedrag alleen als de lokale coalitie sterk overeenkomt met de nationale coalitie.
- ▶ Ook de nationale inflatie en economische groei beïnvloeden het stemgedrag als de nationale en lokale coalities overlappen.
- ▶ Het is belangrijk om de beoordeling van lokale politieke bestuurders op basis van lokaal beleid te stimuleren.

Inkomensongelijkheid in Nederland: van een mug een olifant maken

De ‘olifantcurve’ van Lakner en Milanovic (2016) suggereert dat in westerse landen vooral de rijken hebben geprofiteerd van de economische groei. Hoewel de zorgen aangaande inkomensongelijkheid terecht zijn voor een land als de VS, is de inkomensgroei in Nederland goed over de bevolkingscategorieën verdeeld.

BRAM VAN DIJK
Beleidsmedewerker
bij het Ministerie
van Economische
Zaken (MinEZ)

**DAAN VAN DER
LINDE**
Beleidsmedewerker
bij MinEZ

Tussen 1988 en 2008 is de omvang van de wereldeconomie per hoofd van de bevolking met een kwart toegenomen (Lakner en Milanovic, 2016). Een groeiende literatuur wijst er echter op dat de inkomensgroei binnen landen ongelijk neerslaat (Piketty, 2014; Rodrik, 2017). Op mondiale schaal beargumenteren Lakner en Milanovic aan de hand van de zogenaamde *olifantcurve* dat de winst van globalisering vooral bij de opkomende economieën en de mondiale top één-procent terecht is gekomen (kader 1). Hiermee is een verhaal van winnaars en verliezers in de mondiale economie ontstaan. Shiller (2017) stelt dat zo’n *narrative*, onafhankelijk van de feitelijke basis ervan, onze ervaring van de wereld beïnvloedt. Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (Dekker *et al.*, 2017) laat bijvoorbeeld zien dat de perceptie breed leeft dat de armen armer worden en de rijken rijker. Het is echter de vraag of het verhaal van de olifantcurve ook voor Nederland geldt.

NEDERLAND

Een beperking van de olifantcurve is dat deze niet laat zien waar de decielgroepen per land zich bevinden. Een decielgroep binnen een land neemt niet noodzakelijk dezelfde

percentiellocatie in de verdeling van 1988 in als in 2008, aangezien zij over de tijd van positie in de mondiale inkomensverdeling kan verschuiven.

Om de inkomensgroei per decielgroep binnen een land te kunnen zien, houden we in figuur 2 op de horizontale as de percentiellocatie uit 1988 constant. Uit de figuur blijkt dat de enorme inkomensgroei rond de kop van de olifant sterk bepaald wordt door stedelijk China. Rond het 80e inkomenspercentiel wordt de olifantcurve met name naar beneden getrokken door de absolute ‘verliezers’, die zich concentreren rond een aantal voormalige Sovjetstaten, waaronder Bulgarije en Roemenië. De Nederlandse decielgroepen blijken allemaal gedeeld te hebben in de inkomensgroei.

Dit is in lijn met de bevindingen van Caminada *et al.* (2013), die laten zien dat de ongelijkheid in besteedbaar inkomen hier constant is gebleven. Niet iedereen onderschrijft dit beeld echter (Salverda en Van Bavel, 2017). De samenstellers van de WRR-verkenning *Hoe ongelijk is Nederland?* stellen bijvoorbeeld: “De populaire samenvatting van de Amerikaanse situatie ‘de armen worden armer en de rijken worden rijker’ is dus ook van toepassing op Nederland.” (Kremer *et al.*, 2014, p.16)

INKOMENSGROEI IN NEDERLAND EN DE VS

Een dergelijke vergelijking met de VS is echter misplaatst. Figuur 3 laat de inkomensontwikkeling tussen 1988 en 2008 zien voor elk inkomensdeciel van Nederland en de VS. De inkomensgroei is in Nederland het sterkste onder lage inkomens in het eerste deciel (+114 procent) en het tweede deciel (+77 procent). Het patroon in de VS is omgekeerd. Daar groeiden de laagste inkomensdecielen veel beperkter, en sloeg de inkomensgroei grotendeels neer bij het bovenste deciel.

Ook als we kijken naar de ontwikkeling in de verhou-

ding tussen het gemiddelde inkomen in het hoogste deciel en het gemiddelde inkomen in het laagste deciel – de S10:S1-ratio, waar de analyse van Kremer *et al.* (2014) zich sterk op richt – vinden we een groot verschil tussen Nederland en de VS. Volgens de data van Lakner en Milanovic (2015) was in Nederland in 1988 het gemiddelde besteedbare inkomen van een huishouden in het topdeciel 8,6 keer zo groot als dat van een huishouden in het eerste inkomensdeciel. Doordat het inkomen van het eerste deciel harder is gestegen dan dat van het tiende deciel is deze verhouding in 2008 gedaald naar 6,5. In de VS is deze verhouding juist gestegen van 16,4 naar 22,2.

De ontwikkeling in de S10:S1-ratio is door de tijd heen echter grillig, en wordt met name gedreven door kleine veranderingen in het gemiddelde inkomen in het eerste

inkomensdeciel, zoals Salverda (2012) ook aangeeft. Dit deciel bestaat voor een groot deel uit jongeren en studenten, naast huishoudens met bijvoorbeeld incidentele negatieve ondernemingsinkomens. De Gini-coëfficiënt beziet de inkomensverdeling breder en is daarom een betere maatstaf. De Gini-coëfficiënt varieert tussen de één (waarbij al het inkomen bij één inkomensdeciel ligt) en nul (waarbij ieder deciel hetzelfde inkomen heeft). Voor Nederland is de Gini-coëfficiënt stabiel rond 0,3 over de periode 1988–2008. In diezelfde periode stijgt deze coëfficiënt van de VS van 0,37 naar 0,42.

MONDIALE PERCENTIELLOCATIES

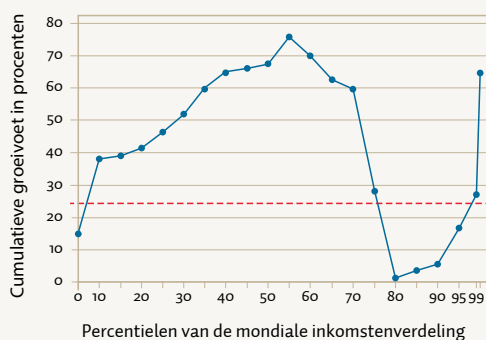
Deze verschillen tussen Nederland en de VS vertalen zich ook in de mondiale percentiellocaties. Tabel 1 laat de

De olifantcurve

KADER 1

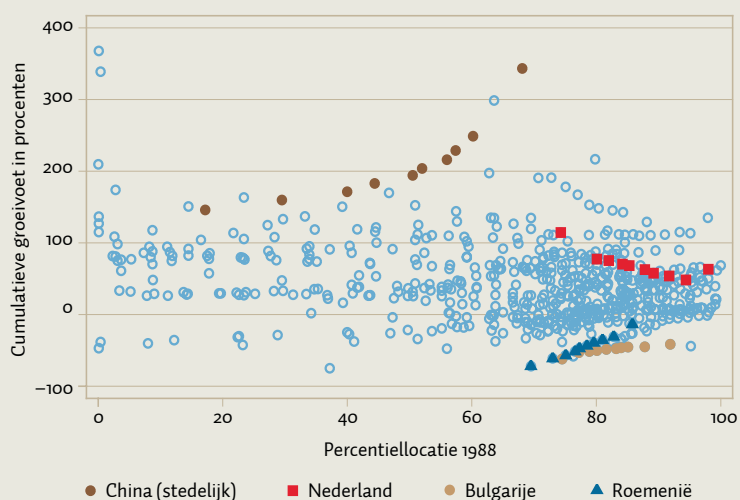
Lakner en Milanovic (2015) analyseren op mondiale schaal bij wie de wereldwijde economische groei tussen 1988 en 2008 is terechtgekomen. Zij verzamelden hiertoe de gemiddelde besteedbare inkomens van tien gelijke groepen (decielen) per land tussen 1988 en 2008. Een vergelijking van de rangschikking van deze inkomensdecielen van de gehele wereldbevolking voor de twee jaartallen geeft de mondiale groei van de inkomens van de opeenvolgende percentielgroepen (figuur 1). Vanwege het opvallende verloop is deze de ‘olifantcurve’ gaan heten.

De mondiale groeicurve, 1988–2008 **FIGUUR 1**

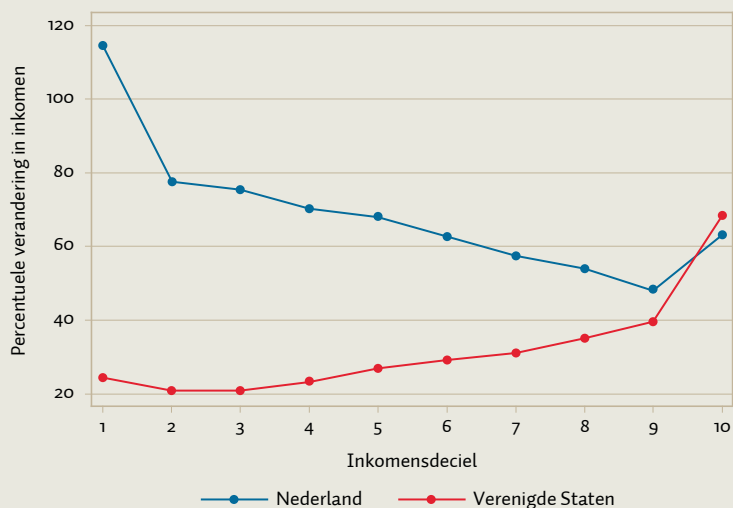
De interpretatie van de olifant is doorgaans als volgt. De armste wereldburgers in het vijfde percentiel zijn er nauwelijks op vooruitgegaan. Maar een daaropvolgende grote groep is wel fors in inkomen gestegen. Dit zijn inwoners van de opkomende economieën, met name in China. Vanaf het 75e inkomenspercentiel volgt het begin van de slurf, waar zich wederom een groep bevindt waarvan de inkomensgroei is gestagneerd. Lakner en Milanovic (2015) duiden deze groep als de middenklasse uit de rijke landen. Ten slotte bevindt zich bij het uiteinde van de slurf een mondiale elite, die sterk heeft geprofiteerd van globalisering.

Inkomensgroei tussen 1988 en 2008 per deciel **FIGUUR 2**

Bron: Eigen berekeningen op basis van Lakner en Milanovic (2015)

De nationale groeicurve voor Nederland en de VS **FIGUUR 3**

Bron: Eigen berekeningen op basis van Lakner en Milanovic (2015)

percentiellocaties zien van de Nederlandse en Amerikaanse decielen. In 1988 hadden het eerste deciel van Nederland en het eerste deciel van de VS een vergelijkbaar inkomen, en behoorden ze allebei tot het 74e inkomenspercentiel op mondiale schaal. Door een relatief sterke stijging in de inkomens van het Nederlandse eerste deciel groeide deze groep in 2008 door naar het 82e percentiel (en behoort zij nu dus tot de achttien procent rijksten der aarde). Het eerste deciel van de VS groeide door de beperktere inkomensstijging door naar het 76e percentiel. Overigens geldt voor

Alle inkomensgroepen in Nederland en de VS zijn in 2008 beter af dan in 1988

zowel Nederland als de VS dat alle decielen in 2008 relatief beter af zijn dan in 1988.

Een kanttekening bij al deze analyses is overigens dat de groei binnen decielen niet noodzakelijk gelijk is aan de inkomensgroei van mensen met een laag of hoog inkomen. Het eerste inkomensdeciël in 1988 bestaat uit andere mensen dan het eerste inkomensdeciël in 2008. Gedurende de levensloop zullen mensen over het algemeen in inkomen stijgen tot aan hun pensionering (Slot *et al.*, 2014).

CONCLUSIE

De zogenaamde olifantcurve van Lakner en Milanovic (2015) suggereert dat in westerse landen vooral de rijken hebben geprofiteerd van de economische groei, terwijl de middenklasse er nauwelijks op vooruit is gegaan. Voor de VS vinden we inderdaad dat de ongelijkheid sterk is toegenomen. In Nederland overheerst in de publieke perceptie ook het beeld van toenemende ongelijkheid. In tegenstelling tot de VS blijkt de inkomensgroei echter goed verdeeld. Lagere inkomensdecielen kenden zelfs een grotere stijging dan hogere. Het verhaal dat globalisering leidt tot toenemende ongelijkheid omdat hoge inkomens veel sterker profiteren van economische groei gaat daarmee niet op voor Nederland.

Mondiale percentiellocaties van inkomensdecielen in Nederland en de VS TABEL 1

Decielen	Nederland		VS	
	1988	2008	1988	2008
1	74,3	81,9	74,3	75,7
2	80,1	86,5	82,6	85,0
3	82,0	88,5	86,6	88,5
4	84,2	89,8	90,2	91,2
5	85,3	90,7	92,5	93,6
6	87,8	91,9	94,3	95,8
7	89,2	93,6	96,2	96,9
8	91,7	94,7	97,7	98,0
9	94,4	96,4	99,1	99,2
10	98,0	98,6	100,0	100,0

Bron: Eigen berekeningen op basis van Lakner en Milanovic (2015)

LITERATUUR

- Caminada, K., K. Goudswaard, J. Beenen en M. de Graaf-Zijl (2014) Een kwart eeuw inkomensongelijkheid in Nederland. *ESB*, 99(4684), 276–279.
- Dekker, P., J. den Ridder en P. van Houwelingen (2017) *Burgerperspectieven 2017/1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers en R.C.P.M. Went (red.) (2014) Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid. *WRR-Verkenning*, 28.
- Lakner, C. en B. Milanovic (2016) From the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *The World Bank Economic Review*, 30(2), 203–232.
- Piketty, T. (2014) *Capital in the twenty-first Century*. Cambridge, MA: Belknap Press
- Rodrik, D. (2017) Is global equality the enemy of national equality? *HKS Faculty Research Working Paper Series*, RWP17-003.
- Salverda, W. (2012) Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977–2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland. *TPedigitaal*, 7(1), 66–94.
- Salverda, W. en B. van Bavel (2017) CBS meet méér ongelijkheid, maar verkoopt het als minder. *MeJustice*, 4 april 2017.
- Shiller, R.J. (2017) Narrative economics. *NBER Working Paper*, 23075.
- Slot, F., M. de Graaf-Zijl en H. ter Rele (2014) Beeld van ongelijkheid vertekend door inkomensmobiliteit. *ESB*, 99(4699-4700), 754–757.

In het kort

- ▶ Het verhaal dat vooral de rijken profiteren van economische groei gaat niet op voor Nederland.
- ▶ In tegenstelling tot in de VS was de inkomensgroei in Nederland het sterkste onder lage inkomens.
- ▶ De Gini-coëfficiënt over de periode 1988–2008 is in Nederland stabiel rond de 0,3.

ONGELIJKHEID

De vermogensparade van Pen

WIM BOS
Onderzoeker bij het
Centraal Bureau
voor de Statistiek
(CBS)

**NOORTJE
POUWELS-
URLINGS**
Onderzoeker bij het
CBS

De bekende econoom Jan Pen bedacht in 1971 een manier om de vermogensverdeling in beeld te brengen. Hij rangschikt alle Nederlandse huishoudens naar het vermogen dat ze hebben, van weinig vermogen tot heel veel. Vervolgens deelt hij alle huishoudens op in zestig even grote groepen en laat elke groep door één persoon vertegenwoordigen. Die zestig personen trekken dan in precies één uur in een optocht voorbij, dus elke minuut één persoon, eerst de mensen met de laagste vermogens en aan het eind de rijken. Om de vermogensverschillen inzichtelijk te maken, geeft Pen de personen in de stoet een lengte die evenredig is met hun vermogen. Zo ontstaat er een stoet met dwergen en enkele reuzen. Degenen die het gemiddelde vermogen hebben, krijgen de gemiddelde lengte van Nederlanders (174 cm). Iemand met precies een miljoen euro aan vermogen is dan 12,38 meter lang (zie figuur 1). Laten we kijken hoe de stoet van Pen voor 2015 uitpakt, toen er 7,5 miljoen huishoudens waren (CBS, 2017).

In het eerste kwartier van de optocht komen er alleen negatieve vermogens voorbij; de mensen hebben dus een negatieve lengte en zitten daarom feitelijk onder de grond. Het gaat hier vaak om werknemersgezinnen met een hypotheekschuld die hoger is dan de waarde van hun woning, maar ook om zelfstandigen met een negatief vermogen. Op de helft van de stoet, na precies een half uur, passeert het mediane vermogen (17.300 euro). Het gaat dan om een dwerg van slechts 21 centimeter. Vanaf de 35e minuut lopen hoofdzakelijk de eigenwoningbezitters in de stoet mee – de eigen woning is het voornaamste vermogensbestanddeel van veel huishoudens. Bij de hogere vermogens gaat het dan vaak om ouderen die de schuld op hun woning geheel of grotendeels hebben afgelost. Pas in de 45e minuut is het huishouden met een vermogen dat gelijk is aan het gemiddelde van 140.500 euro te zien.

Kijken we naar het *inkomen* van de langsparaderende personen, dan blijken alle inkomensgroepen ruim vertegenwoordigd te zijn bij het laagste kwart van de vermogens. Zo

behoort een op de vijf huishoudens in dit deel van de parade tot het kwart met de hoogste inkomens (figuur 2). In het tweede kwartier van de optocht overheersen de lagere inkomens: acht van de tien personen behoren tot de helft van de huishoudens met de laagste inkomens. In het derde kwartier verdringen de hogere inkomens steeds meer de lagere inkomens, en dat zal voor de rest van de optocht zo blijven.

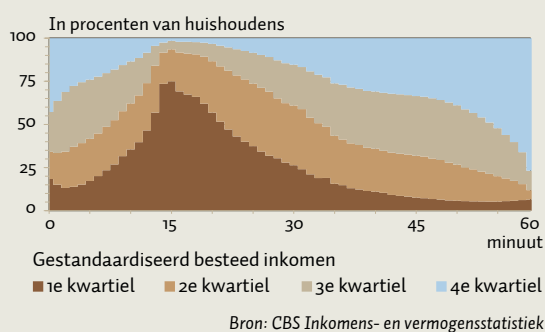
We kunnen deze *vermogensparade* vergelijken met een *inkomensparade*. Wie het laatste kwartier van de vermogensoptocht bekijkt, constateert dat bijna de helft van deze huishoudens ook in het laatste kwartier van de vergelijkbare inkomensparade te zien zou zijn geweest.

Verder valt op dat de lengte van mensen in de vermogensparade snel toeneemt. In de laatste minuten van de stoet komen er alleen nog reuzen voorbij: het gemiddeld vermogen in de voorlaatste minuut bedraagt 901.000 euro (ruim 11 meter) en in de laatste minuut 2.874.000 euro (ruim 35 meter). Ruim driekwart van deze laatste huishoudens behoort tot het kwart huishoudens met de hoogste inkomens.

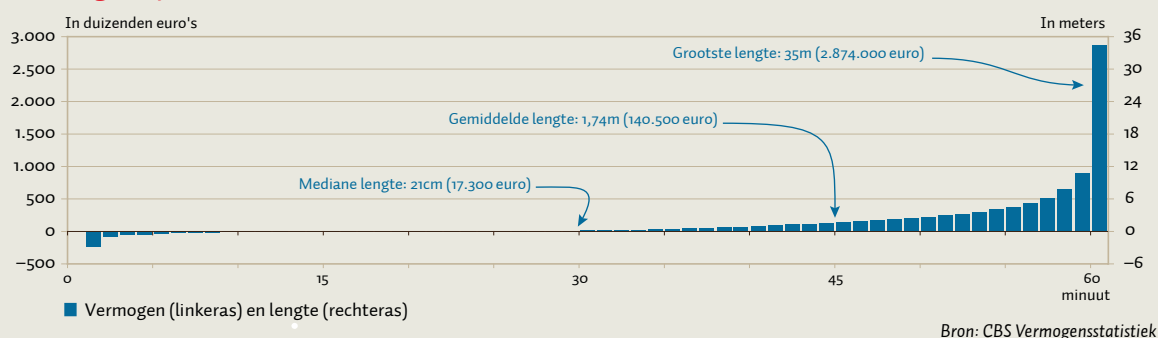
LITERATUUR

CBS (2017) *Parade van Pen: de vermogensverdeling in 2015*. Artikel te vinden op www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/06/parade-van-pen-de-vermogensverdeling-in-2015.

Vermogensparade naar hoogte van inkomens, 2015 **FIGUUR 2**

Vermogensparade van Pen, 2015 **FIGUUR 1**

Nederlandse ziekenhuizen te groot voor verdere schaalvoordelen

Door fusies zijn Nederlandse ziekenhuizen in de laatste decennia steeds groter geworden. Uit een meta-analyse van internationale studies blijkt dat de zorgkosten juist het laagst zijn in ziekenhuizen die kleiner zijn dan de meeste Nederlandse ziekenhuizen. Het is daarom onwaarschijnlijk dat verdere schaalvergroting de zorgkosten zal drukken.

BART VAN HULST

Universitair docent
aan de TU Delft

JOS BLANK

Hoogleraar aan de
Erasmus Universi-
teit en universitair
hoofddocent aan de
TU Delft

In de Nederlandse ziekenhuissector is er al jaren sprake van een proces van schaalvergroting. De afgelopen dertig jaar is het aantal algemene ziekenhuizen gehalveerd, voornamelijk als gevolg van fusies (Blank, 2015). De laatste jaren is er wederom sprake van een fusiekoorts. In een eerdere *ESB* is al aangetoond dat ziekenhuisfusies niet aantoonbaar leiden tot betere kwaliteit (Batterink *et al.*, 2017). Ook de mogelijk beoogde kostenbesparingen van een verdere consolidatieslag zijn twijfelachtig. De gemiddelde kostencurve heeft namelijk een U-vormig verloop: eerst gaat schaalvergroting gepaard met dalende gemiddelde kosten, vervolgens is er een omslagpunt waarna de kosten sneller toenemen dan de productie. Nederlandse ziekenhuizen zijn al voorbij dit omslagpunt. Blank en Van Hulst (2013) constateren dat een gemiddeld Nederlandse ziekenhuis juist te maken heeft met schaalnadelen.

Het is echter niet duidelijk wat de optimale schaal voor een ziekenhuis dan wel is, mede omdat de schaal in Nederland zover is doorgeschoten dat de optimale schaal niet meer empirisch kan worden vastgesteld. Eerdere studies naar de kostenstructuur van Nederlandse ziekenhuizen geven ook geen uitsluitsel over de optimale schaal, en presenteren alleen schaalears voor een gemiddeld ziekenhuis (Blank en Eggink, 2004; Blank en Merckies, 2004; Blank en Vogelaar, 2004; Blank en Van Hulst, 2009; Ludwig *et al.*, 2009; 2010). Inzicht in de optimale schaal ontbreekt dus. Door deze studies door de tijd heen te verge-

lijken, kan worden geconcludeerd dat voor ziekenhuizen als gevolg van schaalvergroting de schaalvoordelen zijn afgenomen en zijn omgeslagen in schaalnadelen. Mogelijk kan een meta-analyse van de internationale literatuur inzicht bieden in de optimale schaal van ziekenhuizen, omdat met een verscheidenheid aan resultaten een omslagpunt bepaald kan worden.

SCHAALELASTICITEIT EN ZIEKENHUISOMVANG

Omdat studies naar de kostenstructuur van ziekenhuizen niet direct de optimale omvang rapporteren, moet deze indirect worden afgeleid uit datgene wat studies wel rapporteren: een combinatie van de schaalears en de omvang van het ziekenhuis. Een schaalears geeft aan met hoeveel procent de productie toeneemt bij een toename van de kosten met één procent. Bij een schaalears van één is de schaal optimaal, terwijl er sprake is van schaalvoordelen en schaalnadelen als de schaalears groter respectievelijk kleiner is dan één. De kosten groeien dan immers langzamer respectievelijk sneller dan productie. De schaalears hoeft niet overal gelijk te zijn en kan variëren met de omvang van het ziekenhuis.

In vergelijking met andere indicatoren voor schaalomvang – zoals productie, opnamen, omzet en kosten – is het aantal bedden de meest praktische indicator voor de schaal van een ziekenhuis. Het aantal bedden wordt in bijna alle studies vermeld en is, onder andere vanwege geringe definitieverschillen, goed te vergelijken tussen de verschillende studies. Een nadeel is dat het aantal bedden een grove indicator is voor de omvang van de productie.

DATA EN METHODE

De benodigde data over omvang en schaalears zijn gevonden door in de databases van Web of Science en PubMed te zoeken naar empirische studies inzake de kostenstructuur of productiestructuur van ziekenhuizen. De gevonden literatuur is verder uitgebreid door te zoeken in Google Scholar en door het opnemen van kruisverwijzin-

gen uit de gevonden literatuur. Daarbij is geselecteerd op studies van na 1990, die bovendien betrekking hebben op westerse landen. Ook zijn de studies beoordeeld op basis van een aantal praktische criteria, zoals de rapportage van de schaalelasticiteit bij een bepaalde omvang of de mogelijkheid om deze eruit af te leiden.

Deze zoekmethode heeft 41 bruikbare studies en 95 waarnemingen van de schaalelasticiteit opgeleverd. Er zijn drie redenen waarom sommige studies meerdere schaalelasticiteiten presenteren. Ten eerste rapporteren studies, behalve resultaten wat betreft het gemiddelde, soms ook resultaten voor het eerste en derde kwartiel. Ten tweede zijn er studies die rapporteren aangaande diverse sub-samples, bijvoorbeeld aparte samples voor ziekenhuizen met en zonder winstuitkering. Ten slotte zijn er studies die resultaten geven voor verschillende specificaties van de kostenfunctie.

Studiekenmerken

Naast de omvang van het ziekenhuis zijn ook studiekenmerken van invloed op de gevonden schaalelasticiteit. Zo impliceert de specificatie van de kostenfunctie in iedere studie een veronderstelling over de kostenstructuur; een Cobb-Douglas-kostenfunctie impliceert bijvoorbeeld dat de schaalelasticiteit bij elke omvang gelijk is. Een ander voorbeeld is de wijze waarop de schaalelasticiteit wordt afgeleid. Zo laten Braeutigam en Daughety (1983) zien dat het afleiden van de schaalelasticiteit uit de kortetermijnkostenfunctie andere resultaten oplevert dan het gebruik van de langetermijn-kostenfunctie.

Bij het relateren van de schaalelasticiteit aan de omvang van een ziekenhuis is het daarom wenselijk om te controleren voor deze studiekenmerken (Van Hulst, 2016). Systematisch is een aantal studiekenmerken geïnventariseerd (tabel 1), zoals gebruik van een langetermijnkostenfunctie, gebruik van een *frontier*-functie, functionele vorm van de kostenfunctie, aantal gemodelleerde inputs en outputs, wijze waarop rekening wordt gehouden met *casemix*-verschillen, correctie voor omgevingskenmerken, studies uitgevoerd voor ziekenhuizen in de Verenigde Staten, en het aantal waarnemingen waarop het resultaat is gebaseerd.

Beschrijvende statistiek

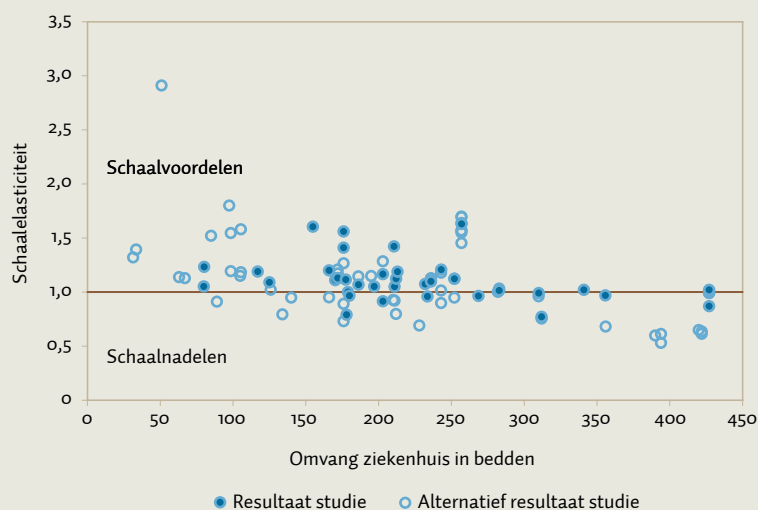
Als de schaalelasticiteit uit de gevonden studies tegen de omvang van het ziekenhuis wordt afgezet, blijkt grofweg dat de studies voor ziekenhuizen met minder dan 150 bedden voornamelijk schaalvoordelen vinden (figuur 1). Vanaf 150 bedden worden er wisselende resultaten gevonden, en naarmate de omvang van een ziekenhuis toeneemt, worden de resultaten met schaalvoordelen schaarser. Voorbij een omvang van 300 bedden worden er geen schaalvoordelen meer gevonden. De gemiddelde schaalelasticiteit van de 41 studies is 1,1 bij een gemiddeld aantal bedden van 240. Gemiddeld genomen vinden de studies schaalvoordelen, maar tegelijkertijd is de gemiddelde omvang van de ziekenhuizen aanzienlijk kleiner dan de gemiddelde omvang van een Nederlands ziekenhuis (met gemiddeld 450 bedden).

OPTIMALE OMVANG

Om de optimale omvang van ziekenhuizen te bepalen is de schaalelasticiteit geregresseerd op de schaal van het

ziekenhuis en de kenmerken van de studies waarmee de schaalelasticiteit is bepaald. De regressie is uitgevoerd op zowel het niveau van de studies ($N = 41$) als het niveau van de waarnemingen ($N = 95$). Het merendeel van de

Schaalelasticiteit en omvang van het ziekenhuis

FIGUUR 1

Bron: Van Hulst (2016)

Regressieresultaten: schaalelasticiteit van ziekenhuizen

TABEL 1

Variabele	Studies (N = 41) Parameter schatting	Waarnemingen (N = 95) Parameter schatting
Constante	1,111***	1,338***
Langetermijn-kostenfunctie	0,119 *	0,092*
Stochastische frontier	-0,078	-0,164**
<i>Translog (referentie)</i>		
Gegeneraliseerde Translog	-0,090	-0,197**
Cobb-Douglas	-0,005	-0,039
Kubisch & Kwadratisch	0,153	-0,106
Log lineair	0,077	0,098*
Andere specificaties	-0,008	-0,188
Aantal inputs	0,041*	0,052**
Aantal outputs	-0,005	0,004
<i>Casemix-index (referentie)</i>		
Gewogen output	0,076	0,151**
Geen casemix-correctie	-0,091	-0,087
Omgevingskenmerken	-0,001	0,062
Verenigde Staten	0,007	0,014
Jaar van analyse	0,001	0,001
Bedden (per 100)	-0,096***	-0,170***
Ln (waarnemingen)	0,015	0,006
R ² / adjusted R ²	0,58 / 0,31	0,59 / 0,50

//*** Significant op respectievelijk tien-, vijf- en eenprocentniveau.

Bron: Van Hulst (2016)

studiekenmerken is opgenomen als dummyvariabele. De enige variabelen die continu zijn, zijn het aantal bedden en de steekproefomvang. Mogelijk zijn de effecten voor deze variabelen niet lineair, maar nemen deze geleidelijk af. Daarom zijn ook specificaties geschat met de logaritme van die variabelen. Uit statistische toetsen blijkt dat voor het aantal bedden de lineaire specificatie de beste optie is, en voor de steekproefomvang heeft de logaritme de voorkeur. In meta-regressieanalyses is het gebruikelijk om de waarnemingen te wegen, om zodoende aan meer betrouwbare studies meer gewicht te geven. De in studies gevonden schaalelasticiteiten hebben immers een standaardfout, en een kleinere standaardfout impliceert een betrouwbaarder resultaat. Naast betrouwbaarheid is er ook een effect te verwachten als studies betrekking hebben op verschillende populaties. In deze studie is met beide effecten rekening gehouden door de *random-effects*-methode toe te passen (Van Hulst, 2016).

Het aantal bedden, een indicator voor de omvang van het ziekenhuis, is een significante en belangrijke determinant voor de schaalelasticiteit. Per honderd bedden neemt

de schaalelasticiteit af met 0,1 (studies) tot 0,17 (waarnemingen). Met dit schattingsresultaat kan de optimale schaal van een ziekenhuis worden bepaald door voor een referentiestudie uit te rekenen bij welke schaal de schaalelasticiteit gelijk is aan 1. De referentiestudie is gebaseerd op kenmerken die het meest worden gebruikt in studies. Deze studie is: short-run, geen frontier, translog, maakt gebruik van een casemix-index, en betreft niet de Verenigde Staten (Van Hulst, 2016). Voor de referentiestudie komt de optimale schaal uit op 320 bedden.

Uit geschatte parameters van de studiekenmerken valt ook af te leiden wat de effecten zijn van verschillende studiekenmerken op de optimale schaal. Zo is de gebruikte referentiestudie geen stochastische *frontier*, dus als we dit kenmerk veranderen, dan wijzigt de optimale schaal. Voor een referentiestudie waarin we alleen dit kenmerk veranderen in stochastische frontier is het optimum 240 bedden. Het gebruikte type studie is dus van invloed op het resultaat. Juist voor de optimale schaal kan het punt worden gemaakt dat dit een frontier-eigenschap is.

De schattingsresultaten laten zien dat de verklarende variabelen een redelijk deel van de variatie van de schaalelasticiteit verklaren. Wel is bij de regressie op studies het aantal vrijheidsgraden beperkt, als gevolg hiervan is de gecorrigeerde R^2 met een waarde van 0,31 aanzienlijk lager dan de ongecorrigeerde R^2 van 0,58. Het effect van de vrijheidsgraden heeft vooral effect op de *fit*, bij minder verklarende variabelen blijven uitkomsten vergelijkbaar. Ook de schattingsresultaten op waarnemingen laten vergelijkbare resultaten zien.

CONCLUSIE

Uit een meta-analyse van de internationale literatuur vinden we dat de optimale schaal voor ziekenhuizen ongeveer 320 bedden is. Dit resultaat is in de buurt van de bovengrens van Aletras (1997), die concludeert dat de meeste studies constante schaalopbrengsten of zelfs schaalnadelen vinden voor ziekenhuizen tussen de 200 en 300 bedden. Van schaalvergroting voorbij de 320 bedden is dus waarschijnlijk geen verdere daling van de gemiddelde kosten te verwachten. Daarbij is 320 bedden mogelijk een ruime bovengrens, omdat studies die gebruikmaken van een stochastische frontier een aanzienlijk lager omslagpunt van de gemiddelde kosten vinden.

De mogelijkheid tot het behalen van schaalvoordelen is vooral aanwezig bij kleine ziekenhuizen. Aangezien een gemiddeld Nederlandse ziekenhuis 450 bedden heeft en slechts een kwart van de Nederlandse ziekenhuizen minder dan 300 bedden heeft, lijkt het merendeel van de Nederlandse ziekenhuizen te groot om schaalvoordelen te halen uit een fusie.

LITERATUUR

- Aletras, V. (1997) *Concentration and choice in the provision of hospital services. Part II: The relationship between volume and the scope of activity and hospital costs*. York: University of York.
- Batterink, M., M. Pomp, R. Kemp et al. (2017) Ziekenhuisfusies leiden niet aantoonbaar tot betere kwaliteit. *ESB*, 102(4745), 20–22.
- Blank, J. (2015) *Illusies over fusies. Een kritische beschouwing over de schaalvergroting in de Nederlandse publieke sector 1985–2012*. Publicatiereeks Overheid en Arbeid, 41. Den Haag: CAOP.
- Blank, J.L.T. en E. Eggink (2004) The decomposition of cost efficiency: An empirical application of the shadow cost function model to Dutch general hospitals. *Health Care Management Science*, 7(2), 79–88.
- Blank, J.L.T. en B.L. van Hulst (2009) Productive innovations in hospitals: An empirical research on the relation between technology and productivity in the Dutch hospital industry. *Health Economics*, 18(6), 665–679.
- Blank, J.L.T. en B.L. van Hulst (2013) Opereren bij schaalnadelen. *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, 45(2), 75–81.
- Blank, J.L.T. en A. Merkies (2004) Empirical assessment of the economic behaviour of Dutch general hospitals. *Health Economics*, 13(3), 265–280.
- Blank, J.L.T. en I. Vogelaar (2004) Specifying technical change: A research on the nature of technical change in Dutch hospital industry. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 44(3), 448–463.
- Braeutigam, R.R. en A.F. Daughety (1983) On the estimation of returns to scale using variable cost functions. *Economics Letters*, 11(1–2), 25–31.
- Hulst, B.L. van (2016) *Enhancing hospital productivity*. Proefschrift. Technische Universiteit Delft.
- Ludwig, M., W. Groot en F. van Merode (2009) Hospital efficiency and transaction costs: A stochastic frontier approach. *Social Science & Medicine*, 69(1), 61–67.
- Ludwig, M., Frits van Merode en W. Groot (2010) Principal agent relationships and the efficiency of hospitals. *European Journal of Health Economics*, 11(3), 291–304.

In het kort

- ▶ Uit een meta-analyse blijkt dat de zorgkosten het laagst zijn in een ziekenhuis met 320 bedden.
- ▶ Een gemiddeld Nederlands ziekenhuis heeft 450 bedden.
- ▶ Het fuseren van ziekenhuizen zal dus waarschijnlijk veelal niet tot lagere zorgkosten leiden.

SOCIALE ZEKERHEID

Ouderen lopen het minst risico op armoede

WIM BOS

Onderzoeker bij het
Centraal Bureau
voor de Statistiek

De hoogte van het huishoudensinkomen en daarmee het risico op armoede hangt samen met de levensfase waarin personen zich bevinden. Het totaal aantal huishoudens met een laag inkomen is de afgelopen jaren iets afgenomen.

Het aandeel huishoudens met een laag inkomen verschilt per leeftijdsgroep. In 2015 moest twaalf procent van de huishoudens met een hoofdkostwinner van rond de dertig jaar van een laag inkomen rondkomen, onder de vijftigers was dit twee procentpunt lager (figuur 1). Dit komt doordat het arbeidsinkomen voor langere tijd stijgt na het betreden van de arbeidsmarkt, op grond van anciënniteit en het doorschuiven naar een beter betaalde baan. Bovendien is voor vrouwen het negatief effect van het krijgen van kinderen op het inkomen beperkt, omdat zij veel minder vaak dan vroeger volledig stoppen met werken als ze kinderen krijgen.

Op latere leeftijd, tussen 55 en 65 jaar, raken steeds meer mensen door arbeidsongeschiktheid en werkloosheid afhankelijk van een uitkering. In deze leeftijdsgroep loopt het aandeel met een laag inkomen dan ook weer op. En voor veel van deze huishoudens is de weinig rooskleurige inkomenspositie van langdurige aard. Het aandeel huishoudens dat vier jaar of langer moet rondkomen van een laag inkomen bereikt zijn hoogste waarde voor hoofdkostwinners die begin 2015 63 jaar zijn: met 6,3 procent was dit 3 procentpunt hoger dan gemiddeld.

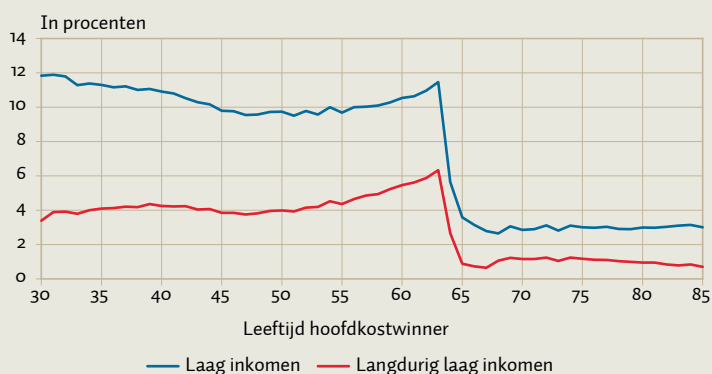
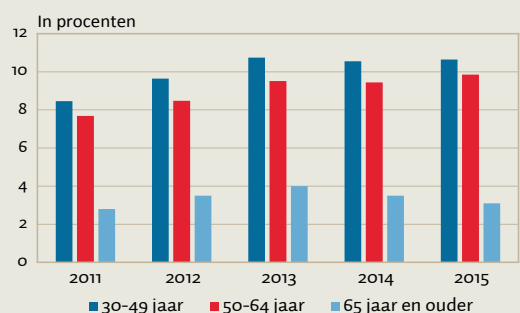
In het jaar dat de hoofdkostwinner of partner AOW begint te ontvangen, loopt het aandeel met een laag inkomen sterk terug. Slechts drie procent van de AOW'ers had

te maken met een laag inkomen. Dit komt doordat het inkomen van huishoudens met uitsluitend AOW boven de lage-inkomensgrens uitkomt. Deze grens bedroeg in 2015 voor een alleenstaande 1.030 euro en voor een paar 1.410 euro per maand. Huishoudens met alleen AOW steken hier dus boven uit, zeker als hier nog een aanvullend pensioen bij komt.

DE ONTWIKKELING VAN LAGE INKOMENS

Onder invloed van de economische crisis steeg het aandeel huishoudens met een laag inkomen tussen 2011 en 2013 van 7,3 procent naar 9,2 procent (figuur 2). In deze periode nam de werkloosheid toe en ging de meerderheid van de bevolking er in koopkracht op achteruit. Begin 2014 vond een kentering plaats, toen de werkloosheid begon te dalen. Dit was ook het eerste jaar dat de koopkracht weer steeg, na vier jaar daling op rij. Hierdoor nam het aandeel huishoudens met een laag inkomen in twee jaar tijd iets af tot 8,8 procent in 2015.

Het hier geschetste verloop liep tussen de verschillende leeftijdsgroepen gering uiteen. Zo nam de langdurige werkloosheid onder de 50- tot 64-jarigen ook na 2014 nog verder toe, waardoor het aandeel met een laag inkomen bij deze groep tussen 2014 en 2015 zelfs iets toenam. Ofschoon de koopkracht van gepensioneerden flink gedaald is tijdens de crisis, nam het aandeel met een laag inkomen bij hen minder sterk toe tussen 2011 en 2013, en nam daarna sterker af. Dit komt vooral doordat de koopkracht van juist de huishoudens met geen of geringe aanvullende inkomsten naast de AOW zich na 2013 herstelde en weer op het niveau van 2011 terugkwam.

Aandeel huishoudens met een laag inkomen, 2015 FIGUUR 1**Ontwikkeling aandeel huishoudens met een laag inkomen** FIGUUR 2

Statistiek

Kapitaalinstroom Turkije staat onder druk

INTERNATIONAAL

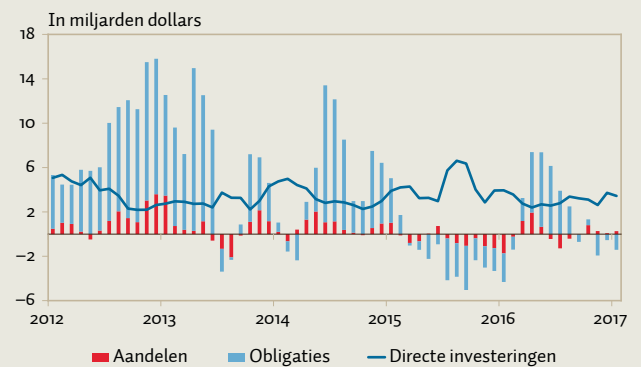
De Turkse economie bevindt zich al langere tijd in een lastig parket. Turkije heeft een aanzienlijk tekort op de lopende rekening, voor de financiering waarvan het afhankelijk is van buitenlands kapitaal. Buitenlandse beleggers en investeerders laten Turkije steeds vaker links liggen. Dit heeft aan de ene kant te maken met de toegenomen politieke onrust in het land. Sinds de demonstraties in Istanbul in mei 2013 is het er blijven rommelen, met de mislukte coup poging in juli 2016 als dieptepunt. Aan de andere kant blijkt uit surveyonderzoek van het IIF dat portefeuillebeleggingen in opkomende economieën in sterke mate bepaald worden door externe *pushfactoren* zoals Amerikaanse of Europese renteveranderingen. Oplopende renteverwachtingen in de VS hebben het beleggen in Turkse obligaties en aandelen minder aantrekkelijk gemaakt. Dit soort kapitaalstromen is van nature ook volatieler, en weerspiegelt golven van onzekerheid, bijvoorbeeld rond de *taper* turbulentie in 2013, toen de Amerikaanse centrale bank hintte op een afbouw van haar opkoopprogramma van staatsobligaties, en tijdens de Turkse verkiezingsperikelen in 2015 (figuur).

Om buitenlandse beleggers terug te lokken, zou de Turkse centrale bank de rente tot nog grotere hoogte moeten opschroeven, wat remmend werkt op de economische groei. Voor een stabielere kapitaalinstroom moet uit een ander vaatje worden getapt, namelijk structurele hervormingen van de economie. Dit stimuleert buitenlandse directe investeringen (BDI), die meestal vanuit een langetermijnperspectief worden gedaan en gevoelig zijn voor binnenlandse *pullfactoren* zoals de groeipotentie van een land. Structurele hervormingen zijn door de politieke ontwikkelingen in Tur-

kije juist op een laag pitje gezet. Dit zal een negatief effect hebben op de toch al relatief kleine omvang van directe investeringen in Turkije (16 procent van het bbp), wat terug te zien is in een beperkt aandeel van BDI in de kapitaalinstroom. De huidige lage BDI wordt, meer dan door de verwachtingen over de Amerikaanse rente, veroorzaakt door het lage onderliggende vertrouwen in de Turkse economie. Pullfactoren overheersen hier dus. Het vertrouwen zal waarschijnlijk bedrukt blijven na het referendum over invoering van een presidentieel stelsel.

• NIELS DE HOOG (ATRADIUS)

Kapitaalinstroom Turkije, drie maanden cumulatief

Bron: Centrale Bank van Turkije

Balanstotaal Nederlands bankwezen daalt

FINANCIËLE MARKTEN

De verhouding tussen de omvang van het Nederlandse bankwezen – op basis van geconsolideerde gegevens van alle in Nederland gevestigde banken – en het bbp is na een vrijwel constant dalende lijn sinds het begin van de financiële crisis, eind vorig jaar op het laagste punt aangekomen. Het balanstotaal van het Nederlandse bankwezen was eind vorig jaar ruim 360 procent van het bbp; begin 2008 was dit nog bijna 550 procent (figuur). Deze ontwikkeling reflecteert een gestaag stijgend bbp en een fors gedaalde omvang van het bankwezen.

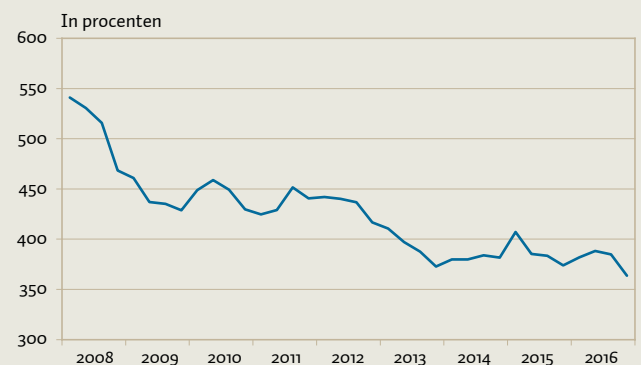
In de eerste paar jaar van de crisis werd deze ontwikkeling vooral veroorzaakt door een snel krimpend Nederlands bankwezen. De balansomvang van het Nederlandse bankwezen bedroeg 3400 miljard euro vóór de crisis en was twee jaar later met bijna een kwart gekrompen naar ruim 2600 miljard euro. In die tijd vonden veel herstructureringen plaats in de vorm van overnames, fusies en afstotingen van buitenlandse bankonderdelen. Het aandeel van banken met een buitenlandse moeder was voor de crisis 13 procent van het balanstotaal van het Nederlands bankwezen, en is sindsdien afgenomen naar 7 procent eind vorig jaar. Over die periode is het aantal banken afgenomen van meer dan 90 toen, naar 80 nu.

De daling van de balansomvang is vergelijkbaar met die van andere banken in het eurogebied, waarbij ook het opdrogen van interbancaire posities tijdens de crisis een rol heeft gespeeld. Pas vanaf 2014 nam de omvang van het Nederlandse bankwezen weer wat toe, mede onder invloed van beleidsmaatregelen van de ECB.

Het bbp toonde in de eerste jaren van de crisis geen structurele toename. Vanaf 2010 werd de ontwikkeling van de omvang van het Nederlandse bankwezen ten opzichte van het bbp vooral bepaald door een stijgend bbp. Dit steeg van 620 miljard euro in 2010 naar bijna 700 miljard euro eind 2016, een stijging over die periode van bijna 13 procent.

• MARJO DE JONG (DNB)

Balanstotaal Nederlands bankwezen in relatie tot het bbp

Bron: DNB

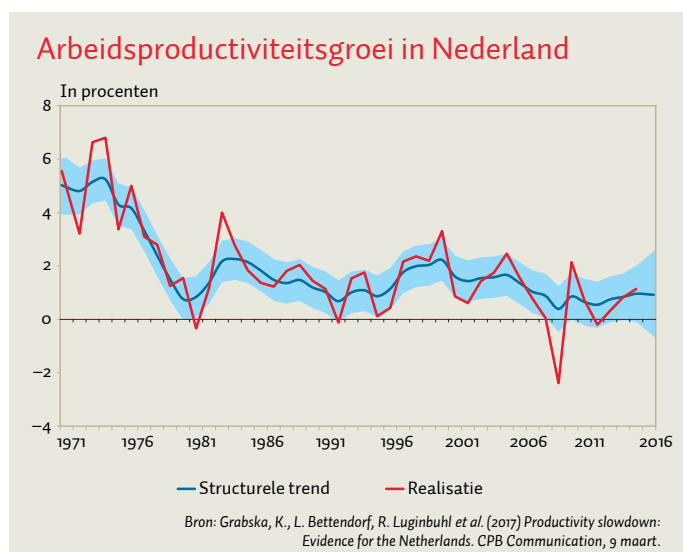
Dalende arbeidsproductiviteitsgroei in Nederland

GROEI & CONJUNCTUUR

Productiviteitsgroei, hier gemeten als bbp per gewerkt uur, is een belangrijke oorzaak van economische groei. Als de arbeidsproductiviteit toeneemt, terwijl de andere factoren gelijk blijven, wordt er meer geproduceerd. Daardoor zal ook de welvaart toenemen. Al een tijd lijkt in de ontwikkelde economieën de arbeidsproductiviteit minder hard te stijgen dan in het verleden; er wordt dan ook gesproken over een *productivity slowdown*. Het IMF en de OESO constateren dat

in de ontwikkelde economieën al voor de Grote Recessie een structurele tegenwind blies die de arbeidsproductiviteitsgroei verlaagde. Dit werd veroorzaakt door een afnemende ICT-hausse, langzamere verspreiding van technologische ontwikkelingen, afnemende handel en een groeiende mismatch tussen beschikbare en gevraagde kennis en vaardigheden (*human capital*). De Grote Recessie heeft de groei van de arbeidsproductiviteit nog eens extra vertraagd door lagere investeringen in technologie en innovatie. De productiviteitsgroei in Nederland past in dit beeld. De figuur laat de structurele arbeidsproductiviteitsgroei zien die zo veel mogelijk is opgeschoond voor cyclische factoren als recessies, door een *structural space*-model te gebruiken.

In de figuur is te zien dat, na een flinke daling in de jaren zeventig, de productiviteitsgroei rond de 1,5 procent is blijven schommelen. Tijdens de eeuwwisseling is er een opvallende stijging, die sterk lijkt samen te hangen met de ICT-revolutie. De daling van de productiviteitsgroei in Nederland tot onder de 1 procent sinds de ICT-revolutie blijkt moeilijk te verklaren. Het is niet ondenkbaar dat de verklaringen die zijn gegeven voor de ontwikkelde economieën ook een rol spelen in Nederland, maar hard bewijs ontbreekt nog. En hoewel de structurele arbeidsproductiviteitsgroei zo veel mogelijk is gecorrigeerd voor cyclische factoren, is het niet mogelijk deze geheel te scheiden van de diepe sporen die de financiële crisis en Grote Recessie hebben achtergelaten. Het is daarom nog te vroeg om uit de figuur een trend voor de toekomst te destilleren. ■ **GERDIEN MEIJERINK, ROB LUGINBUHL, KASIA GRABSKA EN LEON BETTENDORF** (CPB)

Hoogste arbeidsdeelname Nederlandse jonge moeders

ARBEIDSMARKT

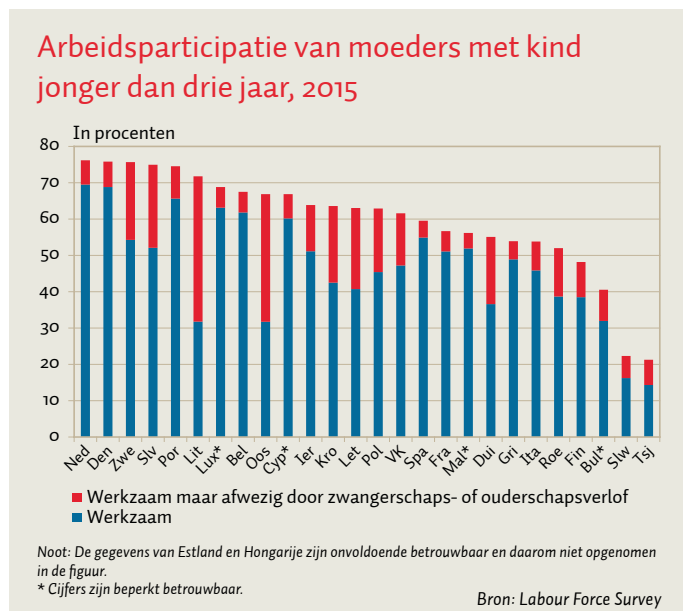
In 2015 had 76 procent van de 463.000 moeders met een kind jonger dan drie jaar betaald werk. Hiermee is Nederland het EU-land waar moeders de zorg voor jonge kinderen het vaakst combineren met een baan. Het afstemmen van werk en zorg wordt vergemakkelijkt door bijvoorbeeld de mogelijkheid om in deeltijd te werken, beschikbaarheid

van goede kinderopvang en beschikbaarheid van betaalde of onbetaalde verlofregelingen. Nederland staat bekend om het relatief hoge percentage mensen dat in deeltijd werkt, maar er is minder bekend over de mate waarin zwangerschaps- of ouderschapsverlof wordt gebruikt.

Uit data van de Labour Force Survey (LFS) kan voor alle EU-landen worden vastgesteld of iemand die betaald werk heeft, in de referentieweek van het onderzoek, niet heeft gewerkt vanwege zwangerschaps- of ouderschapsverlof. Uit de figuur blijkt geen duidelijk verband tussen de arbeidsparticipatie en het aandeel werkenden dat gebruikmaakt van zwangerschaps- of ouderschapsverlof. In Nederland, Denemarken en Portugal is de arbeidsdeelname hoog en het gebruik van verlof laag. In Zweden, Slovenië en Litouwen is de arbeidsdeelname ook relatief hoog en wordt juist relatief vaak verlof opgenomen.

In Slowakije en Tsjechië is het aandeel moeders dat de zorg voor het gezin combineert met werk duidelijk het laagst. Deeltijdwerk onder vrouwen in deze landen komt het minst vaak voor. Andere mogelijke verklaringen voor de lage arbeidsparticipatie zijn het ontbreken van goede voorzieningen voor voorschoolse kinderopvang.

Landen waar moeders relatief veel gebruikmaken van zwangerschaps- en ouderschapsverlof zijn Litouwen en Oostenrijk. Meer dan een derde van de moeders met een kind tot 3 jaar was hier in de week voorafgaand aan de bevraging met verlof. Ook in Slovenië, Letland, Zweden en Kroatië is dit relatief hoog, met meer dan een vijfde van de moeders. In deze landen kan er relatief lang verlof opgenomen worden en/of is het percentage van doorbetaling relatief hoog. ■ **LINDA FERNANDEZ BEIRO** (CBS)

De optimale datum voor het afsluiten van een lening

Wie een lening moet afsluiten kan dat direct doen, of afwachten in de hoop dat de rente zal dalen vóór het moment dat de lening echt nodig is. Maar als de rente niet daalt maar stijgt, wordt de lening duurder. Dus wat is wijsheid?

BERNARD VAN OMMEREN
Kredietanalist bij BNG Bank

MAARTEN ALLERS
Directeur van COELO en hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen

MICHEL VELLEKOOP
Hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam

Wanneer er krediet vereist is, is dat vaak enige tijd van tevoren bekend. In plaats van te wachten tot het geld echt nodig is, kan men voor een uitgestelde lening kiezen. Dan komt het krediet op een bepaalde, latere, datum beschikbaar, tegen een nu afgesproken rentevoet. Een interessante vraag is of dit kansen biedt om de te betalen rente te minimaliseren. Onder bepaalde voorwaarden kan men theoretisch afleiden dat de beste voorspelling van de lange rente van morgen de rente van vandaag is (Pesando, 1980), zelfs als er gegevens over eerdere rentevoeten beschikbaar zijn. Of deze efficiënte-markthypothese in de praktijk ook opgaat is onzeker en dat vaststellen vereist het bouwen van een voorspellend rentemodel. Dat gaat de mensen die een lening moeten afsluiten meestal te ver. Toch is het denkbaar dat informatie over historische rentes gebruikt kan worden om niet al te ingewikkelde strategieën te formuleren. Is het bijvoorbeeld zinvol om in tijden waarin de rentevoet aanzienlijk fluctueert te wachten op een dag met een wat lagere rente?

Wij onderzoeken met de referentierenten van BNG Bank welke strategie historisch het beste heeft gewerkt om binnen een horizon van twintig werkdagen een lening af te sluiten. Referentierenten worden door deze bank gebruikt bij onderhandelingen met cliënten die een lening vragen (Allers en Van Ommeren, 2016). Ze zijn gebaseerd op Euribor voor korte looptijden en swaprates voor lange leningen, en bevatten opslagen voor winst, kosten en liquiditeit. De data omvatten de periode van 2 januari 1997 tot en met 31 december 2015. Dat zijn 238 opeenvolgende series van twintig werkdagen.

STRATEGIEËN

We vergelijken vijf strategieën. De eerste drie maken gebruik van historische data. Strategie 1 kijkt tot twintig werkdagen terug, kiest de laagste rente uit deze referentieperiode en sluit de lening af zodra in de dagen die volgen de rente gelijk of lager is dan de rente uit de referentieperiode. Strategie 2

is vergelijkbaar, maar kent een schuivende referentieperiode. Op elke dag binnen de keuzeperiode wordt er steeds een aantal dagen voorafgaand aan die dag teruggekeken om de referentierente te bepalen. Bij strategie 3 wordt de *drift* in de referentieperiode bepaald. Dat is het verschil tussen de rente aan het begin en eind van de referentieperiode. Bij een oplopende drift wordt de lening meteen afgesloten, bij een aflopende drift gebeurt dit op de laatste dag.

De volgende twee strategieën gebruiken geen historische gegevens. Strategie 4 volgt de oplossing van het secretaresseprobleem met een variabele zoekperiode (zie kader 1). De vijfde en laatste strategie is de eenvoudigste: altijd op een vaste dag in de keuzeperiode afsluiten (bijvoorbeeld altijd op dag 6).

Voor strategieën 1–4 geldt: als de strategie geen resultaat oplevert in de keuzeperiode, dan wordt de lening op dag twintig afgesloten. Daarnaast is per strategie ook gekeken of een strikt lagere rente – in plaats van een lagere of gelijk rente – betere resultaten oplevert (strategie 1a–4a).

UITKOMSTEN

Tabel 1 vat de uitkomsten samen voor *fixe leningen* van vijf jaar. Via de secretaresse-aanpak met een zoekperiode van zestien dagen wordt het vaakst, in 24 procent van de gevallen, de laagste rente gekozen. De op één na beste strategie is om altijd af te sluiten op de laatst mogelijke dag. Dit levert in zeventien procent van de gevallen de laagste rente op. Dat komt doordat de rente over de jaren vaker gedaald is dan gestegen. De slechtste strategie – altijd afsluiten op dag 11 – was maar in drie procent van de gevallen de beste.

Kiezen voor de grootst mogelijke kans op de laagste rente lijkt voordelig, maar de lening die met deze strategie wordt afgesloten hoeft niet *gemiddeld* de laagste rente te hebben. Daarom kunnen we ook streven naar een zo laag mogelijke verwachtingswaarde voor de gekozen rente, of voor de verhouding tussen de gekozen rente en de laagst mogelijke rente in de keuzeperiode. Ook bij deze doelen is de secretaresse-aanpak het beste, al is het in dit geval net iets beter om te wachten tot de rente *strikt* lager is dan in de referentieperiode; de optimale zoekperiode is dan 8. De op één na beste strategie blijkt strategie 3(20): bij een rente die de afgelopen twintig dagen is gestegen onmiddellijk afsluiten, en bij een dalende rente kiezen voor maximaal uitstel. Het verschil in uitkomsten tussen de beste en de op een na

beste strategie bedraagt 0,3 basispunt (een basispunt is 0,01 procentpunt). Het verschil tussen de beste en de slechtste strategie is 2,9 basispunt.

Een strategie kan gemiddeld misschien goed uitpakken, maar als de uitkomsten sterk variëren is ze minder aantrekkelijk. Daarom is er ook gekeken naar de standaardafwijking van de gekozen rentes in alle 238 onderzochte keuzeperioden. Hier blijkt altijd op dag 6 afsluiten het beste te zijn, gevolgd door twee dagen passief terugkijken. Ook de secretaresse-aanpak doet het redelijk zolang de zoekperiode onder de zeven dagen blijft, maar bij een langere zoekperiode scoort de secretaresse-aanpak juist slecht. De belangrijkste les is echter de enorme variatie van de uitkomsten in de tijd. Voor elke strategie ligt de standaarddeviatie tussen verschillende zoekperiodes boven de 100 basispunten.

Deze conclusies voor vijf jaar fixe leningen gelden ook voor de andere onderzochte looptijden (10, 15, 20 en 25 jaar) en aflossingspatronen (Van Ommeren *et al.*, 2017).

INTERPRETATIE

De goede prestaties van de secretaresse-aanpak zijn opmerkelijk. Die aanpak lijkt suboptimaal, omdat historische gegevens niet worden benut en eerst een aantal dagen worden opgeofferd in een zoekperiode om rentes te observeren. Maar in vergelijking met strategieën 2, 3 en 5 scoort de secretaressestrategie goed tot een zoekperiode van tien tot vijftien dagen, afhankelijk van het type lening. Dat suggereert dat te ver terugkijken geen zin heeft. Voor een zoekperiode van zeven dagen – de optimale keuze in de secretaresse-aanpak als je een zo groot mogelijke kans op de laagste rente wilt – verslaat deze strategie alle andere strategieën voor alle leningstypen! Dit hangt niet af van de lengte van de referentieperiode (bij strategie 1, 2 en 3) of de keuze van de vaste dag (bij strategie 5).

Verschillen in uitkomsten tussen de strategieën zijn echter relatief beperkt: gemiddeld minder dan drie basispunten. Daar moet de renteopslag van ongeveer één basispunt nog van af, die de bank rekent om een uitgestelde lening af te sluiten. Deze kosten en baten vallen echter in het niet bij de variatie van de uitkomsten, dat wil zeggen de standaardafwijking.

CONCLUSIE

Wie een lening moet afsluiten en hiervoor zelf, binnen een bepaalde periode, het moment kan kiezen, kan aan deze keus vermoedelijk beter niet al te veel tijd besteden. Uit een vergelijking van diverse eenvoudige strategieën die zijn toegepast op de rentetarieven van BNG Bank in de afgelopen decennia blijkt dat de verschillen in uitkomsten tussen de strategieën klein zijn, en dat deze in het niet vallen bij de variatie in de uitkomsten per strategie in de tijd. Aangezien de rentes van BNG Bank de internationale kapitaalmarktrentes nauw volgen, hebben de uitkomsten een bredere geldigheid.

Omdat de verschillen klein zijn, kunnen organisatorische of gedragsmatige redenen om voor een bepaalde strategie te kiezen de doorslag geven. Wanneer een bestuur een projectbegroting heeft goedgekeurd, kan het bijvoorbeeld aantrekkelijk zijn om een lening met een rente die daarbinnen past alvast af te sluiten, zodat bij een rentestijging niet meteen meer budget hoeft te worden gevraagd. Wie

risicomijdend is, zou een lening altijd meteen kunnen afsluiten en wie afsluitkosten wil minimaliseren doet dat pas op het moment dat het te lenen geld nodig is. Wie echter voor de laagste rente wil gaan, kiest voor de aanpak van het secretaresseprobleem. Dit belooft goede resultaten voor verschillende looptijden en verschillende optimaliseringsdoelen, terwijl er geen gegevens over rentetarieven uit het verleden nodig zijn.

Het secretaresseprobleem

KADER 1

De opdracht bij het secretaresseprobleem is om de beste secretaresse aan te nemen uit n sollicitanten, die een voor een op gesprek komen. Na ieder gesprek moet besloten worden om óf de kandidaat aan te nemen, óf onherroepelijk af te wijzen. De sollicitatiecommissie kan kandidaten alleen vergelijken met andere eerder afgewezen kandidaten en weet niets over de nog niet beoordeelde kandidaten. Het secretaresseprobleem is een *optimal stopping*-vraagstuk (Shiryayev en Peskir, 2006; Allaart, 2012).

De optimale beslisregel blijkt om eerst een vast aantal kandidaten af te wijzen, en om vervolgens de eerste kandidaat aan te nemen die beter is dan de beste kandidaat die al afgewezen is. Als er geen betere kandidaat komt, wordt de laatste kandidaat aangenomen. Bij een groot aantal kandidaten is het optimale aantal kandidaten dat eerst sowieso afgewezen wordt – dit heet de zoekperiode – ongeveer n/e en de kans om de beste te kiezen $1/e$, met $e \approx 2,72$ het grondtal van de natuurlijke logaritme.

Keuze strategieën per doel voor vijfjaars fixe lening

TABEL 1

Doel	Beste		Op één na beste		Slechtste	
	Strategie	Resultaat	Strategie	Resultaat	Strategie	Resultaat
Het vaakst de laagste rente	4(16)	24,4%	5(20)	17,2%	5(11)	2,9%
Gemiddeld de laagste rente	4a(8)	3,456%	3(20)	3,459%	5(1)	3,485%
Laagste verhouding gekozen rente / laagst beschikbare rente	4a(8)	103,5%	3(20)	103,9%	5(1)	105,0%
Laagste standaarddeviatie	5(6)	1,363%	1(2)	1,364%	4(16)	1,384%

LITERATUUR

- Allaart, P.C. (2012) Predicting the supremum: optimality of 'stop at once or not at all'. *Journal of Applied Probability*, 49(3), 806–820.
- Allers, M.A. en B. van Ommeren (2016) Intermunicipal cooperation, municipal amalgamation and the price of credit. *Local Government Studies*, 42(5), 717–738.
- Ommeren, B.J.F. van, M.A. Allers en M.H. Vellekoop (2017) *Choosing the optimal moment to arrange a loan*. SOM Research Report 17007-EEF, Groningen.
- Pesando, J.E. (1980) On forecasting long-term interest rates: Is the success of the no-change prediction surprising? *The Journal of Finance*, 35(4), 1045–1047.
- Shiryayev, A. en G. Peskir (2006) *Optimal stopping and free-boundary problems*. Bazel: Birkhäuser Verlag.

In het kort

- Bij het afsluiten van een lening binnen een gegeven tijdsbestek levert de secretaresse-aanpak vaak een relatief lage rente op.
- De baten zijn echter zo klein dat andere overwegingen vaak doorslaggevend zullen zijn.

Invloed ouderlijk opleidingsniveau reikt tot ver in het voortgezet onderwijs

Kansengelijkheid in het onderwijs staat hoog op de politieke agenda's. Als twee kinderen even goed scoren op de basisschool moeten ze ook evenveel kansen krijgen. Het opleidingsniveau van ouders beïnvloedt echter de schoolkeuze in het voortgezet onderwijs, en ook de kans dat kinderen daarmee een hoger of lager niveau van het schooldiploma halen dan op basis van hun Cito-score mag worden verwacht.

FREDERIQUE VAN SPIJKER

Onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam (UvA)

KAROLIJNE VAN DER HOUWEN

Onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

RUBEN VAN GAALEN

Hoogleraar aan de UvA en onderzoeker bij het CBS

De bijlage is te vinden bij de online versie van dit artikel.

De sociale positie van ouders is al vaak onderzocht als verklaring voor de kansengelijkheid onder scholieren. Een van de oorzaken van deze ongelijkheid is dat een hogeropgeleide ouder beter kan helpen bij het maken van huiswerk of bijvoorbeeld financieel in staat is om voor huiswerkbegeleiding, een eigen kamer en een eigen computer te zorgen (Brinkgreve en Van Stolk, 1997; Liefbroer en Dykstra, 2007). Mede door deze intergenerationele overdracht hebben kinderen van ouders uit de hogere sociale klassen gemiddeld meer maatschappelijk succes dan andere kinderen (Dronkers en Ultee, 1995; SCP, 2010; Van de Werfhorst, 2015).

Kinderen van hoogopgeleide ouders scoren niet alleen beter, maar krijgen ook vaker een hoger schooladvies, en minder vaak een lager schooladvies dan wat je op basis van de Cito-uitslag mag verwachten (Onderwijsinspectie, 2016). De Cito-eindtoets is een belangrijk moment in de overgang van het primair onderwijs (po) naar het voortgezet onderwijs (vo), omdat de uitslag ervan samen met het advies van de basisschool bepaalt op welk niveau een leerling kan starten in het voortgezet onderwijs.

Sinds 2015 is het advies van de school 'bindend', en kan de uitslag van de Cito-eindtoets dit advies alleen nog maar

naar boven toe corrigeren. Het argument hiervoor is onder andere dat de school en de leerkrachten een vollediger beeld hebben van de capaciteiten van het kind, terwijl de Cito-eindtoets slechts een momentopname is. Mogelijk zullen mondigere ouders – meestal de hogeropgeleiden – zich actiever bemoeien met de besluitvorming binnen de basisschool. We onderzoeken hier niet het effect van deze verandering, maar wel wat – gezien het ouderlijk opleidingsniveau – de verschillen in schoolkeuze zijn en de mogelijke consequenties hiervan voor het uiteindelijk behaalde diploma-niveau van de kinderen.

Om uitspraken te kunnen doen over de mate waarin een hoger schoolniveau sociale ongelijkheid bevordert, is het belangrijk om onderzoek te doen naar de uiteindelijke schoolresultaten van deze kinderen. Wanneer een kind naar een schoolniveau gaat dat hoger is dan geadviseerd op basis van de Cito-eindtoets, dan zijn de verwachtingen hoger maar kunnen ze niet altijd worden waargemaakt. Dus is de vraag in hoeverre het ouderlijk opleidingsniveau invloed heeft op het diplomaniveau van kinderen die, op basis van de Cito-score (figuur 1), naar een hoger of lager schooltype gaan dan verwacht.

OPZET STUDIE

Bij de regressieanalyses wordt de kans geschat dat een leerling op een gelijk, een hoger of lager niveau een diploma haalt, dan wel uitstroomt. Het is niet zo dat het niveau dat we hier meten het uiteindelijk behaalde eindniveau is. Scholieren kunnen nog besluiten om op een andere vo-school verder te gaan, buiten het tijdsvenster van de acht jaar die we hier hanteren.

We beperken ons in dit onderzoek tot de 135.079 leerlingen die hebben deelgenomen aan de Cito-toets in 2005. Deze leerlingen verschilden qua kenmerken slechts licht van hen die niet meededen met de Cito-eindtoets. We hebben deze analyse ook uitgevoerd voor een volgend cohort (2007) en daar waren de bevindingen gelijk.

Als we het hierna over Cito-advies hebben, bedoelen we altijd het schoolniveau (in oplopend niveau: vmbo-basis, vmbo-kader, vmbo-gemengd theoretische leerweg, havo of vwo) gebaseerd op de Cito-eindtoets, en niet het school- of leerkrachtadvies. De uiteindelijke schoolkeuze wordt door de ouders – en door het kind – gemaakt, waarbij de Cito-uitslag en het schooladvies meewegen.

Data komen uit het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het CBS, dat een aantal op persoonsniveau koppelbare registers behelst die onderling op elkaar zijn afgestemd en consistent gemaakt (Bakker *et al.*, 2014). De ruggengraat wordt gevormd door de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA/BRP, vanaf 1995), waaraan alle demografische gegevens zijn ontleend. Het SSB bevat verder gegevens op het gebied van onder meer arbeidsmarkt, uitkeringen, criminaliteit, zorg en onderwijs. De onderwijsgegevens zijn samengesteld op basis van de opleidingsgegevens van personen die het CBS heeft verkregen uit enerzijds diverse onderwijsregistraties en anderzijds de Enquête Beroepsbevolking (EBB).

Om het ouderlijke opleidingsniveau te bepalen is in dit artikel het hoogste afgeronde opleidingsniveau van de vader of moeder gekozen. In ruim de helft van de gevallen is het opleidingsniveau van beide ouders bekend. In dit artikel is er daarom voor gekozen om met de gewogen opleidingsgegevens uit het SSB-bestand te werken en daarbij slechts een driedeling te hanteren (laag-, middelbaar-, hoogopgeleid).

INSTROOMNIVEAU

Interessant is het om te kijken in hoeverre kinderen beneden, op of boven het schoolniveau starten dat men op basis van de Cito-eindtoets zou verwachten. Leerlingen die in een gemengde brugklas instromen – dat wil zeggen een klas waarin scholieren van meer dan één schoolniveau samen lessen volgen – splitsen we uit in twee groepen: scholieren die beginnen op een schoolniveau gelijk aan of onder het Cito-advies, en scholieren die dit doen op een schoolniveau gelijk aan of boven het Cito-advies.

We onderscheiden hiermee vijf groepen kinderen in het eerste leerjaar van het vo: kinderen die op een (1) lager, (2) gelijk en lager, (3) gelijk, (4) gelijk en hoger of (5) hoger niveau in het vo instromen, vergeleken met het advies op basis van de Cito-eindtoets. Daarna maken we, binnen de verschillende schoolniveaus volgens Cito, onderscheid naar het opleidingsniveau van de ouder(s).

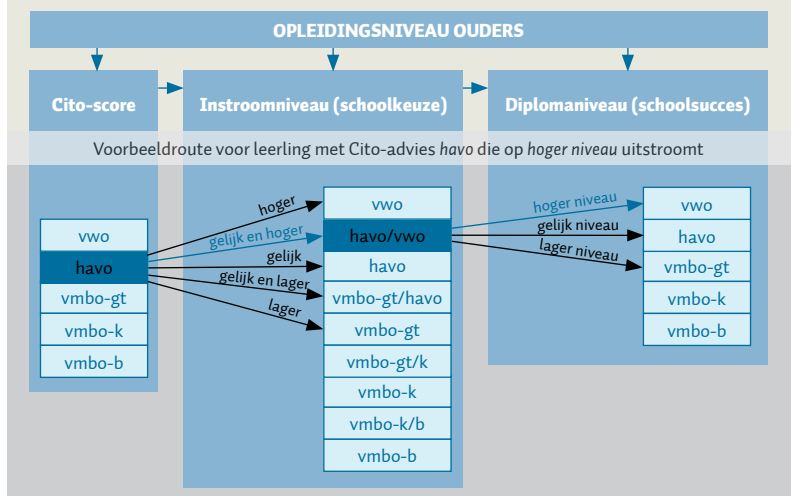
Figuur 2 laat zien dat vooral kinderen van lageropgeleide ouders instromen op een lager niveau, terwijl kinderen van hogeropgeleiden gemiddeld op een hoger niveau starten. Interessant genoeg kiezen procentueel ongeveer net zo veel ouders voor een brugklas waar uitloop naar boven toe mogelijk is. Deze scholieren vormen ook binnen de verschillende Cito-niveaus (behalve vmbo-k) de grootste groep. Scoren kinderen van hogeropgeleiden op havo-niveau, dan gaan ze relatief vaker naar een havo/vwo brugklas. De vraag is of alle kinderen een even grote kans hebben om stappen naar boven te doen wat betreft de uiteindelijke diplomaverwerving.

UITSTROOMNIVEAU

In het voortgezet onderwijs (figuur 3) presteerden de leerlingen met een hoogopgeleide vader of moeder het beste. In

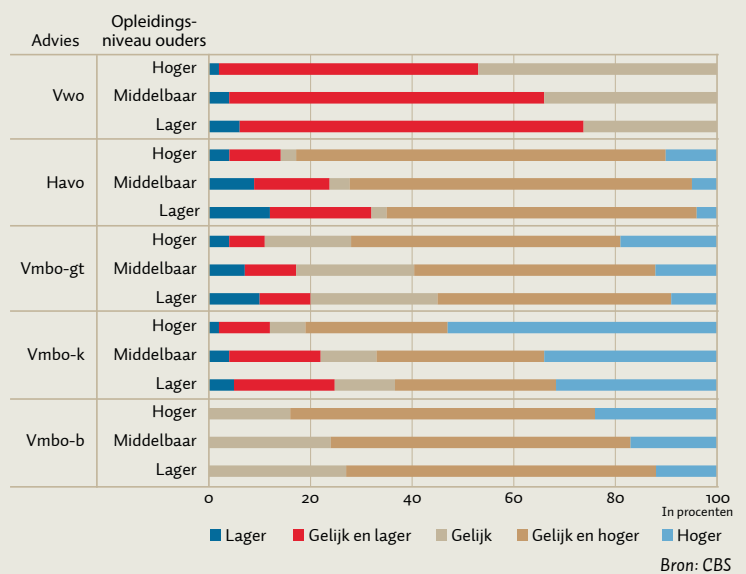
Invloed van het ouderlijke opleidingsniveau

FIGUUR 1

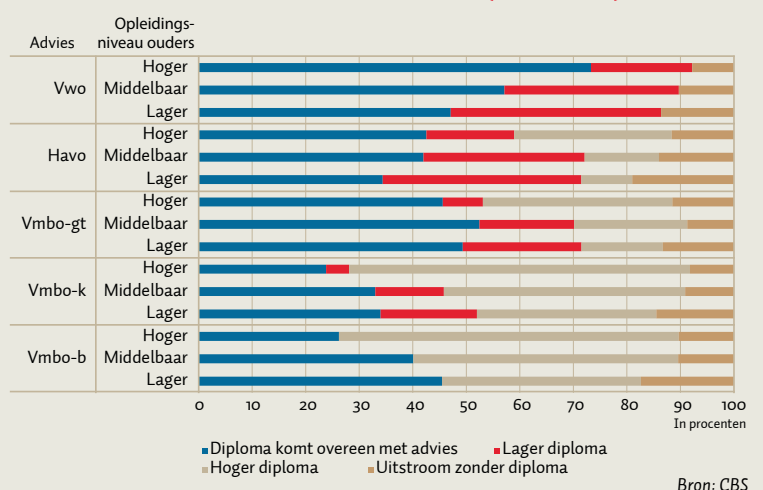
Instroomniveau voortgezet onderwijs op basis van Cito-advies

FIGUUR 2

Diplomaniveau cohort 2005/2006 naar hoogst behaalde opleiding vader of moeder (gewogen)

FIGUUR 3

vergelijking met de andere twee groepen haalden zij vaker een diploma dat hoger was en minder vaak een diploma dat lager was dan hun Cito-advies. Leerlingen met laagopgeleide ouders presteerden in deze opzichten het slechtst.

Inzichtelijk wordt ook dat kinderen die hoger instappen in het eerste leerjaar een grotere kans hebben op een diploma op hun Cito-niveau of hoger (zie tabel 3 in de online bijlage). Kinderen van hoogopgeleiden kijken, evenals hun ouders, niet alleen vaker naar 'boven', maar ze halen het vervolgens ook vaker dan kinderen van laagopgeleiden. Vooral onder kinderen met een Cito-advies voor havo zijn de verschillen groot. Onder kinderen van laagopgeleiden die op dat niveau scoren maar op vwo-niveau starten, haalt 43 procent een havo-diploma en maar 26 procent een vwo-diploma. Onder kinderen van hoogopgeleiden is dat 19 (havo) en 66 (vwo) procent.

Uitstroom zonder diploma

Het is ook mogelijk dat leerlingen zonder een diploma te hebben gehaald uitstromen uit het voortgezet onderwijs. Een deel van hen zet het onderwijs voort in het praktijk-onderwijs. De overige leerlingen gaan bijvoorbeeld naar het buitenland of kiezen voor een opleiding in het volwas-

senonderwijs, het particulier onderwijs, of starten een nieuwe opleiding op het mbo. Het deel van de leerlingen dat is uitgestroomd zonder een diploma is, met 9,6 procent, het laagst onder leerlingen met een vwo-advies, en met 14,9 procent het hoogst onder de leerlingen met een vmbo-b-advies. Wat opvalt is dat leerlingen met een havo-advies relatief vaak uitstroomden (13,6 procent).

REGRESSIEANALYSE

Om te controleren voor de achtergrondkenmerken van ouders en kinderen – zoals huishoudelijk inkomen en opleidingsniveau van de ouder(s) – is een multinomiale logistische regressieanalyse uitgevoerd (tabel 1). De resultaten geven de relatieve kans aan om een hoger of lager diploma te hebben behaald of te zijn uitgestroomd zonder diploma (niet in de tabel opgenomen). De referentiecategorie wordt gevormd door de groep kinderen die een diploma halen op het niveau van de Cito-score. In tabel 1a zijn leerlingen met een vwo-advies niet meegenomen; deze kunnen zich qua diplomaniveau niet verbeteren. In tabel 1b zijn leerlingen met een vmbo-b-advies ook niet meegenomen, omdat zij geen lager diploma kunnen halen.

In het algemeen halen meisjes vaker dan jongens een hoger diploma dan is ingeschat op basis van die Cito-eindtoets. Scholieren die binnen hun Cito-niveau-groep een hogere eindtoetsscore haalden, halen ook vaker een hoger diploma.

Leerlingen uit de hoogste inkomensgroep presteren duidelijk beter wat betreft niveaustijgingen en -dalingen dan leerlingen uit de laagste inkomensgroep – onafhankelijk van het opleidingsniveau van de vader of moeder.

Het halen van een lager dan 'overeenkomstig' diploma is minder waarschijnlijk voor leerlingen uit zowel de middelste als hoogste inkomensgroep, dan het geval is bij alle Cito-adviezen voor leerlingen uit de laagste inkomensgroep.

Alle leerlingen, onafhankelijk van het ouderlijke opleidingsniveau, doen het uiteindelijk beter als ze kiezen voor een brugklas met een mogelijke uitloop naar boven of zelfs naar een hoger niveau. De kans op een lager diploma wordt juist verkleind door een stap naar boven. Dit geldt overigens niet binnen het vmbo-k-niveau: een start op een hoger schoolniveau hangt voor deze leerlingen gemiddeld samen met een vergrote kans op juist een lager diploma dan vmbo-k.

Vooral het opleidingsniveau van de ouders is een belangrijke oorzaak van kansenongelijkheid. De effecten van het opleidingsniveau van de vader of de moeder komen grotendeels overeen met die van de inkomensgroepen. Afgezien van het positieve effect van de opleiding van de ouder(s) blijft er een sterk effect van het hoger instromen in het eerste vo-leerjaar dan op basis van de Cito te verwachten was. We zagen dat het hier ook overwegend kinderen van hoogopgeleiden betrof.

Interacties opleidingsniveau ouder(s) en eerste leerjaar vo

Om te kunnen zien of kinderen van hoogopgeleide ouders inderdaad vaker een hoger diploma verwerven dan de Cito-eindtoets voorspelde als ze naar een brugklas (gelijk en hoger) of klas met een hoger niveau gingen, zijn er interactie-effecten geschat. De modellen zijn niet in de

Relatieve kans op een hoger diploma dan Cito-advies

TABEL 1A

	Cito-advies			
	Vmbo-b	Vmbo-k	Vmbo-gt	Havo
Opleidingsniveau ouder(s)				
Referentiecategorie: Laagopgeleid				
Middelbaaropgeleid	1,40**	1,34**	1,21**	1,16
Hoogopgeleid	2,18**	1,92**	2,03**	2,10**
Niveau eerste leerjaar ten opzichte van Cito				
Referentiecategorie: Gelijk				
Lager		0,50	0,27**	0,88
Brugklas: gelijk en lager		0,52**	0,93	1,00
Brugklas: gelijk en hoger	2,80**	2,37**	3,56**	2,90**
Hoger	11,70**	10,58**	13,34**	10,73**

Relatieve kans op een lager diploma dan Cito-advies

TABEL 1B

	Cito-advies			
	Vmbo-k	Vmbo-gt	Havo	Vwo
Opleidingsniveau ouder(s)				
Referentiecategorie: Laagopgeleid				
Middelbaaropgeleid	0,78	0,85*	0,77**	0,80**
Hoogopgeleid	0,37*	0,46**	0,50**	0,49**
Niveau eerste leerjaar ten opzichte van Cito				
Referentiecategorie: Gelijk				
Lager	7,54**	8,77**	4,94**	12,09**
Brugklas: gelijk en lager	1,84**	2,99**	2,77**	3,22**
Brugklas: gelijk en hoger	1,66**	0,90	1,16	
Hoger	1,47*	0,61**	0,33**	

*/** Significant op respectievelijk vijf- en eenprocentniveau.

De modellen zijn gecontroleerd voor Cito-score, geslacht, herkomstgroepering, inkomen, gezinssituatie, en er is rekening gehouden met cluster-effecten op schoolniveau (vestigingen). Pseudo-R² 11-14%.

tabel opgenomen (zie hiervoor de online bijlage), maar de interacties bevestigen de bevindingen uit de beschrijvende analyses dat kinderen van hoogopgeleiden het vrijwel altijd beter doen, maar vooral dat ze het meeste profiteren van een hogere instap binnen de groep die een vmbo-gt- of havo-advies heeft gekregen (op basis van de Cito-eindtoets). Onder kinderen die scoorden op vmbo-b- of vmbo-k-niveau maakte het niet uit of ze hogeropgeleide ouders hadden wanneer ze kozen voor een hoger schoolniveau in het eerste leerjaar van het vo.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

De trajecten die in het voortgezet onderwijs doorlopen kunnen worden zijn divers. Afhankelijk van het niveau van het Cito-advies behaalt het merendeel van de leerlingen uiteindelijk ofwel een diploma dat overeenkomt met dit niveau, ofwel een hoger diploma. Toch haalt ook een aanzienlijk deel van de leerlingen uiteindelijk een lager diploma vergeleken met dit advies, of verlaat zelfs het voortgezet onderwijs zonder diploma. Het bereikte niveau blijkt sterk samen te hangen met het opleidingsniveau van de ouder(s).

De bevinding van de rapportage van de Onderwijsinspectie (2016), dat bij gelijke Cito-score kinderen van hogergeschoolden vaker een hoger schooladvies krijgen dan kinderen van lagergeschoolden, wordt ook zichtbaar in de uiteindelijke schoolkeuze: kinderen van hogeropgeleiden stromen relatief vaak door naar een hoger schoolniveau. In elk geval doen *alle* leerlingen, of ze nu hoger- of lageropgeleide ouders hebben, het uiteindelijk beter als ze kiezen voor een brugklas met een mogelijke uitloop naar boven of zelfs voor een hoger niveau. Behalve voor leerlingen die scoorden op vmbo-k-niveau wordt de kans op een lager diploma juist verkleind door een stap naar boven.

Dit zou betekenen dat erop moet worden toegezien dat er niet minder, maar juist meer scholen komen waar onderwijs wordt aangeboden op meerdere schoolniveaus. Kinderen tussen de twaalf en vijftien jaar maken nog een grote ontwikkeling door, en het daadwerkelijk voorhanden zijn van een hoger schoolniveau blijkt de kans op een beter diploma te bevorderen.

Maar bij dezelfde Cito-score en schoolkeuze doen kinderen het wel beter als ze hogeropgeleide ouders hebben. Een verklaring zou kunnen zijn dat hoogopgeleide ouders niet alleen actiever lobbyen voor een aangepast (hoger) schooladvies en/of een plek op in ieder geval een gemengde school met een mogelijke stap naar boven qua niveau, maar ook dat zij relatief veel sociaal, economisch en opleidingskapitaal hebben om het kind gaandeweg te ondersteunen en in te grijpen als de schoolresultaten tegenvallen (Brink-

greve en Van Stolk, 1997; Liefbroer en Dykstra, 2007).

Voor kinderen met een vmbo-gt-advies en een hoogopgeleide vader of moeder is het waarschijnlijker om uit te stromen in plaats van een overeenkomstig diploma te halen dan voor kinderen met een laagopgeleide vader of moeder. Het is goed mogelijk dat deze kinderen ofwel het voortgezet onderwijs volgen op een particuliere school, ofwel doorstromen naar het mbo – maar dit zou via additionele data uitgezocht moeten worden.

De resultaten van deze studie lijken de huidige praktijk te ondersteunen, waarin het schooladvies bindend is en de Cito-uitslag slechts een correctie naar boven kan bewerkstelligen. Omdat leerkrachten een advies uitbrengen op basis van de hele schoolcarrière tot dan toe, kunnen zij wellicht een betere inschatting te maken van de competenties van kinderen dan dat dit via een eenmalige eindtoetsmeting gebeurt. Leerkrachten kennen meestal de thuissituatie van de kinderen en laten ook dat eventueel meewegen.

Hogeropgeleiden kiezen vaker dan lageropgeleiden een hoger schoolniveau voor hun kind dan op basis van de Cito-score verwacht mocht worden. Maar kinderen van lageropgeleiden maken een bijstelling naar boven minder vaak waar met een daadwerkelijk hoger vo-diploma dan uit de Cito-eindtoets kon worden afgeleid. Afgezien van het behoud van de brede brugklassen, zouden kinderen die thuis minder hulp kunnen verwachten, op school voldoende ondersteuning moeten krijgen, zoals huiswerkbegeleiding, zonder dat dit hun ouders extra schoolgeld moet kosten.

LITERATUUR

- Bakker, B.F.M., J. van Rooijen en L. van Toor (2014) The system of social statistical datasets of Statistics Netherlands: An integral approach to the production of register-based social statistics. *Statistical Journal of the IAOS*, 30(4), 411–424.
- Brinkgreve, C. en B. van Stolk (1997) *Van huis uit: een onderzoek naar sociale erfenissen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Dronkers, J. en W. Ultee (red.) (1995) *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: sociale gelaagdheid en mobiliteit*. Assen: Van Gorcum.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (red.) (2007) *Van generatie tot generatie. Gelijkenis tussen ouders en kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Onderwijsinspectie (2016) *De staat van het onderwijs: Onderwijsverslag 2014/2015*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- SCP (2010) *Nederland in generatieperspectief. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Werfhorst, H.G. van de (red.) (2015) *Een kloof van alle tijden: Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

In het kort

- ▶ Vooral kinderen van hoogopgeleide ouders stromen in op een hoger niveau dan verwacht op basis van hun Cito-score.
- ▶ Alle leerlingen doen het uiteindelijk beter als ze kiezen voor een brugklas met een mogelijke uitloop naar boven.
- ▶ Kinderen van lageropgeleiden maken een keuze voor een hoger vo-schoolniveau ten opzichte van het Cito-advies minder vaak waar.

Naschrift: Globalisering heeft nieuwe regels nodig

Het vorige *ESB*-nummer (4748) bevatte een rijk themakatern over veel aspecten van de globalisering en haar gevolgen, waar ik in deze korte nabeschuiving maar beperkt recht aan kan doen. Net als *ESB* – zie de quotes uit 1996 op pagina 173 van dat nummer – volg en onderzoek ik de globalisering al ruim twintig jaar (Went, 1996). Waar staan we nu en wat staat ons in de komende tijd te doen?

ROBERT WENT
Econoom bij de
Wetenschappelijke
Raad voor het Rege-
ringsbeleid (WRR)

Sinds de huidige globalisingsgolf op gang kwam, hebben we veelvuldig van beleidsmakers en economen gehoord dat we geen keus hebben en ons aan moeten passen, omdat anders het licht uitgaat. Globalisering werd als onvermijdelijk gepresenteerd, een natuurverschijnsel bijna, en ook als onomkeerbaar. In de meer extreme varianten waren de *cheerleaders* van globalisering er zelfs van overtuigd dat de verschillen tussen landen zouden verdwijnen en dat nationale staten steeds irrelevanter zouden worden (Went, 2006). Zulke verhalen hoor je niet zo veel meer sinds de crisis van 2008 – nationale staten en keuzes zijn weer helemaal terug. Overheden en belastingbetalers van landen moesten ‘hun eigen’ banken redden. Binnen de EU zijn de verschillen tussen lidstaten alleen maar groter geworden in plaats van kleiner. En het belang van – en de ruimte voor – nationaal beleid om de economie aan te jagen en ongelijkheid tegen te gaan, wordt nu dagelijks door internationale organisaties benadrukt.

VREES VOOR DE-GLOBALISERING

Globalisering is nu geen onvermijdelijkheid meer, maar – we gaan van het ene uiterste in het andere – in de *Financial Times*, *The Economist* en andere media wordt er gewaarschuwd voor een *backlash* tegen de globalisering en voor een destructief protectionisme. “Ik denk niet dat er een belangrijke ommekeer zal zijn wat betreft globalisering, maar het tijdperk van de handelsovereenkomsten is duidelijk voor-

bij”, zegt Dani Rodrik, die met een mooi interview in het themakatern staat (Kleinknecht & Jessayan, 2017). Daar hoeven we niet om te treuren, stelt Marcel Timmer (2017) in dezelfde *ESB*, in navolging van Paul Krugman (2016), en ik ben het daarmee eens. Het gebrek aan legitimiteit van de globalisering is het probleem van de wereldeconomie (Hueck en Went, 2016). En het maakt in die context niet veel uit of een handelsverdrag – volgens modellen waar discussie over is – op termijn wellicht 0,3 of 0,4 procent bbp oplevert (Oomes *et al.*, 2017, in de vorige *ESB*).

KRITIEK: TE VEEL EN TE SNEL

Dani Rodrik publiceerde in 1997 zijn boek *Has globalization gone too far?* Daarin betoogt hij dat economen de angst van burgers voor de globalisering te gemakkelijk van de hand wijzen en zouden moeten erkennen dat er sprake is van reële spanningen tussen sociale stabiliteit en globalisering. Daarmee stak hij zijn nek uit, want kritiek op globalisering was in die tijd *not done* onder economen en beleidsmakers. Ik weet niet meer hoe vaak ik uit heb moeten leggen – en nog steeds – dat veel ‘anti-globalisten’ niet *tegen* globalisering zijn maar *anders* willen globaliseren. Wie de recensie in *ESB* leest die ik toentertijd schreef (Went, 1997), ziet dat Rodrik zelf een beetje in zijn maag zat met zijn analyse. Maar ook dat hij toen al iets te pakken had waar hij vijftien jaar later op voortbouwde in zijn boek over het politieke trilemma van de wereldeconomie (Rodrik, 2012). Daarin komt hij met zeven principes voor een nieuwe globalisering. Dat zijn dan *spel- of verkeersregels* voor de wereldeconomie die in feite meer ruimte laten voor nationale voorkeuren, waarden en preferenties (zie ook Hueck en Went, 2015). Een van de uitgangspunten is dat er niet slechts één weg naar de welvaart bestaat. Landen moeten hun eigen route en prioriteiten kunnen kiezen en zelf de instituties ontwikkelen die daar het beste bij passen (zie ook Van Tulder en Dietz, 2017, in de vorige *ESB*). Maar met die voorstellen van Rodrik is er nog maar weinig gedaan.

Rodrik staat met zijn kritiek op de huidige wijze van globaliseren allang niet meer alleen in de vaktijdschriften of voor de ‘geleerde publieken’, zoals tijdens de *WRR-lecture*

Dit is een naschrift
op het thema-
nummer over
handelsvertraging
(4748).

in 2011 (te horen op youtu.be/Z7nx1P0MLy4). Begin dit jaar werd hij geïnterviewd in *De Telegraaf*, en hij verschijnt met grote regelmaat in nationale en internationale media. Kritiek op de globalisering mag tegenwoordig en is wijder verbreid dan ooit. En mede onder invloed van de acties tegen TTIP en andere handelsverdragen roepen het IMF, de Wereldbank en de WTO (IMF *et al.*, 2017), en ook de OESO dat globalisering en handel *inclusief* moeten zijn, ofwel dat we verliezers moeten helpen met nationaal beleid. Dat is zeker winst, maar het is niet genoeg.

VOORBIJ 'DE VERLIEZERS COMPENSEREN'

De SER publiceerde in 2008 een rapport waarmee ook in ons land officieel werd erkend dat globalisering verliezers kent. Mede dankzij Brexit en de verkiezing van Trump dringt dat besef internationaal steeds breder door. *We moeten de verliezers compenseren*, is het nieuwe mantra. Maar dat besef komt nogal laat, er is al veel gebeurd en veel weerstand en onvrede gecreëerd (Goodhart, 2017). En het klinkt ook makkelijker dan het is. Dankzij recent onderzoek van David Autor *et al.* (2016a) weten we bijvoorbeeld dat er niet alleen directe verliezers zijn, maar ook indirecte 'slachtoffers' – dat is een betere term, opperde iemand op Twitter. Wanneer er een fabriek verplaatst wordt naar China dan kan ook, om maar een voorbeeld te geven, het personeel in de lokale horeca erop achteruit gaan, doordat ontslagen arbeiders minder buiten de deur consumeren en er daardoor minder werk in cafés en restaurants zal zijn.

Er is niet één weg naar welvaart: landen moeten hun eigen route en prioriteiten kunnen kiezen

Over wie er allemaal verliezers zijn, weten we eigenlijk maar weinig. Ander onderzoek van Autor *et al.* (2016b) laat zien dat een toename van de import als gevolg van de globalisering tot minder innovatie leidt, en dan zijn we dus allemaal verliezers. Door de handel met China, en het daarmee gepaard gaande banenverlies, zijn de kansen op een huwelijk voor laaggeschoolde mannen bovendien verminderd (Autor *et al.*, 2017). Waar er veel banen verdwenen zijn door het verplaatsen van de productie blijkt ook de politieke polarisatie sterker dan elders (Autor *et al.*, 2016c; Colantone en Stanig, 2017). Globalisering is namelijk veel meer dan handel – en over de gevolgen van de globalisering van het kapitaalverkeer en de financialisering van de wereldeconomie hebben we het dan nog niet eens gehad (zie bijvoorbeeld Pettifor, 2017).

Dat we vanaf nu de verliezers van globalisering moeten compenseren klinkt dus mooi, maar wie dat dan zijn en wat dit concreet betekent is niet zo makkelijk te bepalen. Als we de wereldeconomie *inclusiever* willen maken en iedereen daarin mee willen nemen, zullen we de spelregels voor

de globalisering en het tempo en de aard van de veranderingen moeten aanpassen. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan, en Nederland kan dit natuurlijk niet alleen. Maar (hyper)globalisering als doel op zich blijven zien, is anders wel vragen om meer politieke, sociale en economische problemen en conflicten.

LITERATUUR

- Autor, D., D. Dorn en G. Hanson (2016a) The China shock: Learning from labor-market adjustment to large changes in trade. *Annual Review of Economics*, 8, 205–240.
- Autor, D., D. Dorn, G. Hanson *et al.* (2016b) Foreign competition and domestic innovation: evidence from U.S. patents. *NBER Working Paper*, 22879.
- Autor, D., D. Dorn, G. Hanson en K. Majlesi (2016c) Importing political polarization? The electoral consequences of rising trade exposure. *NBER Working Paper*, 22637.
- Autor, D., D. Dorn en G. Hanson (2017) When work disappears: manufacturing decline and the falling marriage-market value of men. *NBER Working Paper*, 23173.
- Colantone, I. en P. Stanig (2017) *Globalisation and economic nationalism*. Artikel te vinden op voxeu.org/article/globalisation-and-economic-nationalism.
- Goodhart, D. (2017) *The road to somewhere: the populist revolt and the future of politics*. Londen: Hurst & Company.
- Hueck, H. en R. Went (2015) *Hoeveel globalisering verdraagt de mens?* Artikel te vinden op www.rtlnieuws.nl/sites/default/files/redactie/public/economievannovermorgen4/index.html.
- Hueck, H. en R. Went (2016) *Vrijhandelsverdragen TTIP en CETA ontberen legitimiteit*. Artikel te vinden op www.rtlz.nl/opinie/vrijhandelsverdragen-ttip-en-ceta-ontberen-legitimiteit.
- IMF, World Bank en WTO (2017) *Making trade an engine of growth for all: The case for trade and for policies to facilitate adjustment*. Rapport te vinden op www.wto.org/english/news_e/news17_e/wto_imf_report_07042017.pdf.
- Krugman, P. (2016) Leave zombies be: the stalled march toward trade liberalization is just as well. *Finance & Development*, 53(4), 11.
- Oomes, N., T. Smits en J. Witteman (2017) Handelsverdragen dragen bij aan economische groei. *ESB*, 102(4748), 165–167.
- Pettifor, A. (2017) *Is globalisation dead?* Artikel te vinden op <http://www.primeeconomics.org/articles/is-globalisation-dead>.
- Rodrik, D. (1997) *Has globalization gone too far?* Washington, DC: Institute for International Economics.
- Rodrik, D. (2012) *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. New York: Norton & Company.
- Kleinknecht, R.H. en H. Jessayan (2017) Interview met Dani Rodrik: “De westerse politieke elites zijn de gemiddelde mens vergeten”. *ESB*, 102(4748), 154–157.
- SER (2008) *Duurzame globalisering: een wereld te winnen*. Den Haag: SER.
- Timmer, M. (2017) De wereldhandel groeit niet en dat is geen probleem. *ESB*, 102(4748), 172.
- Tulder, R. van, en T. Dietz (2017) Van economische naar duurzame diplomatie. *ESB*, 102(4748), 168–171.
- Went, R. (1996) *Grenzen aan de globalisering?* Amsterdam: Het Spinhuis.
- Went, R. (1997) De sociale gevolgen van globalisering. *ESB*, 82(4125), 804.
- Went, R. (2006) Globalisering is onbekend en omstrede. *ESB*, 92(4514S), 10–14.

In het kort

- ▶ De verliezers van de globalisering compenseren klinkt mooi, maar is niet zo makkelijk.
- ▶ Er zijn nieuwe regels nodig die meer ruimte laten voor nationaal beleid.
- ▶ Rodrik (2012) komt met zeven principes voor een nieuwe globalisering, waarmee nog maar weinig gedaan is.

Een stem op de eerste vrouw helpt niet

Voor zijn scriptie informatiekunde aan de Universiteit van Amsterdam (een combinatie tussen bedrijfseconomie en informatica) onderzocht Michaël Amir afgelopen jaar met behulp van speltheorie wat strategisch stemmen op kandidaten bij verkiezingen oplevert. Voor de verkiezingen bracht hij zijn kennis in de praktijk voor *stempeenvrouw.com*.

Hoe slecht is het eigenlijk gesteld met het aantal vrouwen in de kamer?

“Het aantal mannen en vrouwen is ongeveer fifty-fifty in de bevolking, maar tweederde-eenderde in de Tweede Kamer. Niet alleen het aantal vrouwen is een probleem: het gemiddelde Kamerlid is een blanke hoogopgeleide man tussen de dertig en de vijftig jaar oud uit de Randstad. Onze volksvertegenwoordiging kent te weinig mensen met een migratieachtergrond, te weinig ouderen en te weinig mensen uit de provincie.”

Waarom is het geringe aantal vrouwen een probleem?

“Blijkbaar vinden we geslacht erg belangrijk als het om politieke vertegenwoordiging gaat. Het staat, in tegenstelling tot migratieachtergrond en leeftijd, zelfs op het stembiljet. Ik denk dat het hierbij niet zozeer gaat over vrouwspecifieke rechten als abortus en anticonceptie, als wel om betrokkenheid en herkenbaarheid van de politiek onder vrouwen. Uit internationaal onderzoek blijkt dat het vertrouwen en betrokkenheid onder vrouwen groter is als er ook meer vrouwen in de politiek zitten.”

Dit lijkt me een aandachtspunt voor politieke partijen bij de lijst-samenstelling, niet iets voor in het stemhokje.

“Dat is ook zo, maar we hebben in Nederland ook een voorkeursdrempel en die kun je gebruiken. Je kunt met een aantal mensen afspreken om op iemand laag op de kieslijst te stemmen. Kandidaat-Kamerleden die meer dan een kwart van het aantal stemmen halen dat nodig is voor een hele zetel – meer dan de voorkeursdrempel dus – komen op de kieslijst terecht boven hun collega's die niet de voorkeursdrempel hebben gehaald.”

MICHAËL AMIR

Stemgedrag coördineren dus?

“Ja, dat is wel verstandig. Het is in ieder geval verstandiger dan stemmen op de eerste vrouw op de lijst. Die eerste vrouw was namelijk toch wel in de Kamer gekomen.

Tijdens mijn scriptie heb ik gekeken naar strategieën om met voorkeurstemmen de samenstelling van de Kamer te beïnvloeden. Als alle vrouwen bijvoorbeeld op zich nemen om op een willekeurige vrouw bij de partij van hun voorkeur te stemmen, zouden er 113 in plaats van de huidige 54 vrouwen gekozen zijn.

Mannen kunnen daar natuurlijk weer wat aan doen. Als zij ook strategisch gaan stemmen, worden er ook mannen met voorkeurstemmen gekozen. Dan vormt de samenstelling van de Tweede Kamer een

evenredige vertegenwoordiging van het electoraat. Dit blijkt ook het Nash-evenwicht te zijn. In het Nash-evenwicht is geen betere strategie denkbaar, omdat de andere groep zijn strategie aan kan passen aan jouw strategie.”

Deze mate van coördinatie lijkt me luchtflitserij.

“Een paar procent van het electoraat dat gecoördineerd op een vrouw laag op de lijst stemt kan al een verschil maken. Voor *stempeenvrouw.com* is hiervoor een heel simpele webapplicatie gebouwd, waarbij je je voor 15 maart kon aanmelden met de partij waar je op wilde stemmen. Op de verkiezingsochtend kreeg je een berichtje met de naam van degene van die partij op wie je dan zou moeten stemmen om meer vrouwen in de Kamer te krijgen.”

Heeft het gewerkt?

“Bewijs van een causaal verband ontbreekt natuurlijk – Nederland kent immers stemgeheim. Maar vooral voor GroenLinks lijkt het uitgemaaft te hebben. Mensen die mij op dit initiatief aanspraken, bleken stevast op die partij te willen stemmen en Isabelle Diks en Lisa Westerveld zijn met voorkeurstemmen in de Kamer gekomen. Dat was nooit gebeurd als die GroenLinks-stemmers op de eerste vrouw op de lijst hadden gestemd.”

Colofon

Economisch Statistische Berichten (ESB) signaleert nieuwe ontwikkelingen in de economische wetenschap. Daarnaast worden in ESB economische inzichten toegepast om beleidsrelevante aanbevelingen te doen voor de overheid, maatschappelijke instellingen en bedrijven. Ook analyseert ESB de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse economie. Artikelen in ESB verschijnen op persoonlijke titel.

Redactie

Hoofredacteur: Jasper Lukkezen
Eindredacteur: Robert Kleinknecht
Redacteur: Ruben van Oosten,
Paul Metzmakers

Redactiemedewerkers: Gertjan Dordmond,
Matthijs Hut
Tekstredactie: De Twee Hanen v.o.f.
Vormgeving: Jacques van Schie
Uitgever: Jeroen van Dijk

Commissie van redactie

H.G. van Dissel (voorzitter),
P.H.B.F. Franses, E. de Jong, H.J. de Jong, A.C.
Meijdam, J. Plantenga, P. Vergauwen en W.F.C.
Verschoor

Rechten

ESB is een uitgave van FD Mediagroep.
De Koninklijke Vereniging voor de Staatshuis-
houdkunde is houder van de merknaam ESB.
Foto's: iStock / Lekkyjustdoit, Redlinevector,

_human, goir, CREATISTA, kirstypargeter,
DragonImages; Hollandse Hoogte / Jan de
Groen; Strip Van Zanten; Roger Klaassen.

Publiceren

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij
vindt u op www.esb.nu/service/publiceren.

Abonneren

U kunt een abonnement direct online afsluiten.
Ga hiervoor naar www.esb.nu/service/abonneren.

Adverteren

Neem contact op met Jeannette van Zeijst, 020
592 86 35, jeannette.van.zeijst@fdmediagroep.nl.

Contact

Telefoon redactie: 020 592 87 77
Email redactie: redactie@esb.nu
Telefoon klantenservice: 0800 333 33 34
Email klantenservice: klantenservice@esb.nu

Postadres: Postbus 216, 1000 AE Amsterdam
Bezoekadres: Prins Bernhardplein 173,
1097 BL Amsterdam
Webadres: www.esb.nu
ISSN: 0013-0583

Verschijningsdata ESB:
15 jun., 13 jul., 10 aug., 7 sep.,
12 okt., 16 nov., 21 dec.

Call for papers

Voor de komende **ESB**-nummers werkt de redactie aan de volgende thema's. Doet u mee? Bijdragen kan door het schrijven van een artikel.

Juni: De toekomst van het pensioenstelsel

Juli/augustus: Corporate governance met een blik op de lange termijn

September: Innovatie in het betalingsverkeer (dossier)

September: Het belastingstelsel op de schop (Prinsjesdag-ESB)

Laatste kwartaal van 2017:

Thema 1: Energietransitie

Thema 2: Monetair beleid

Thema 3: Kwaliteitscontrole universiteiten

Informatie over de deadlines en stijlregels vindt u op onze website:

<https://esb.nu/call-for-papers>.

Van mismatch naar match in de regio

Regio's specialiseren steeds slimmer, maar wat betekent dat voor onderwijs en arbeidsmarkt? Hoe wenselijk zijn regionale arrangementen?

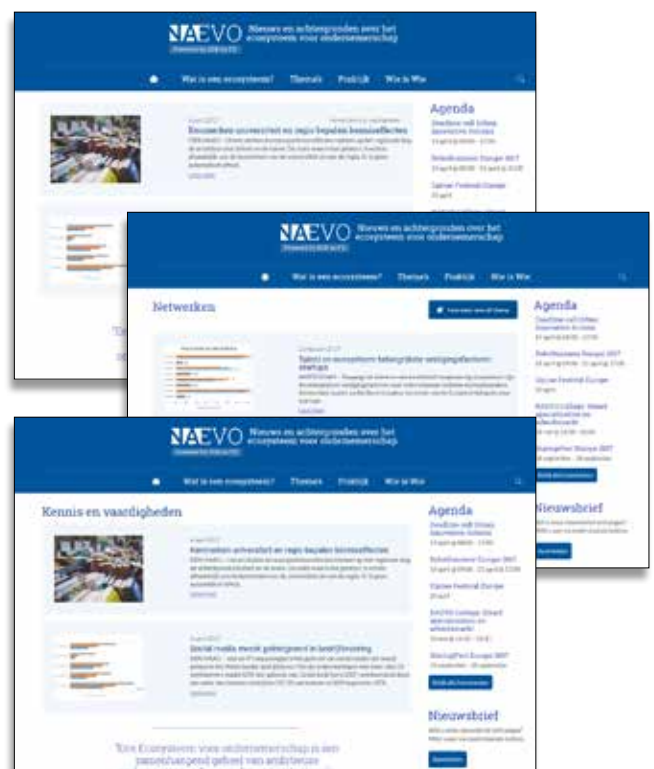
- Key note lecture door Dominique Foray (EU-adviseur Smart Specialization Strategy, EPF Lausanne)
- Paneldiscussie met: Michiel Scheffer (gedeputeerde Gelderland), Pierre Heijnen (ROC Mondriaan), Yvonne van Hest (Brainport Development), Gertrude van Erp (MKB Nederland)

Donderdag 18 mei 2017

16.00-18.00 uur (inloop vanaf 15.30)

Campus Den Haag Universiteit Leiden (Wijnhaven)

Toegang: gratis. Aanmelden bij esb.nu/foray

www.esb.nu